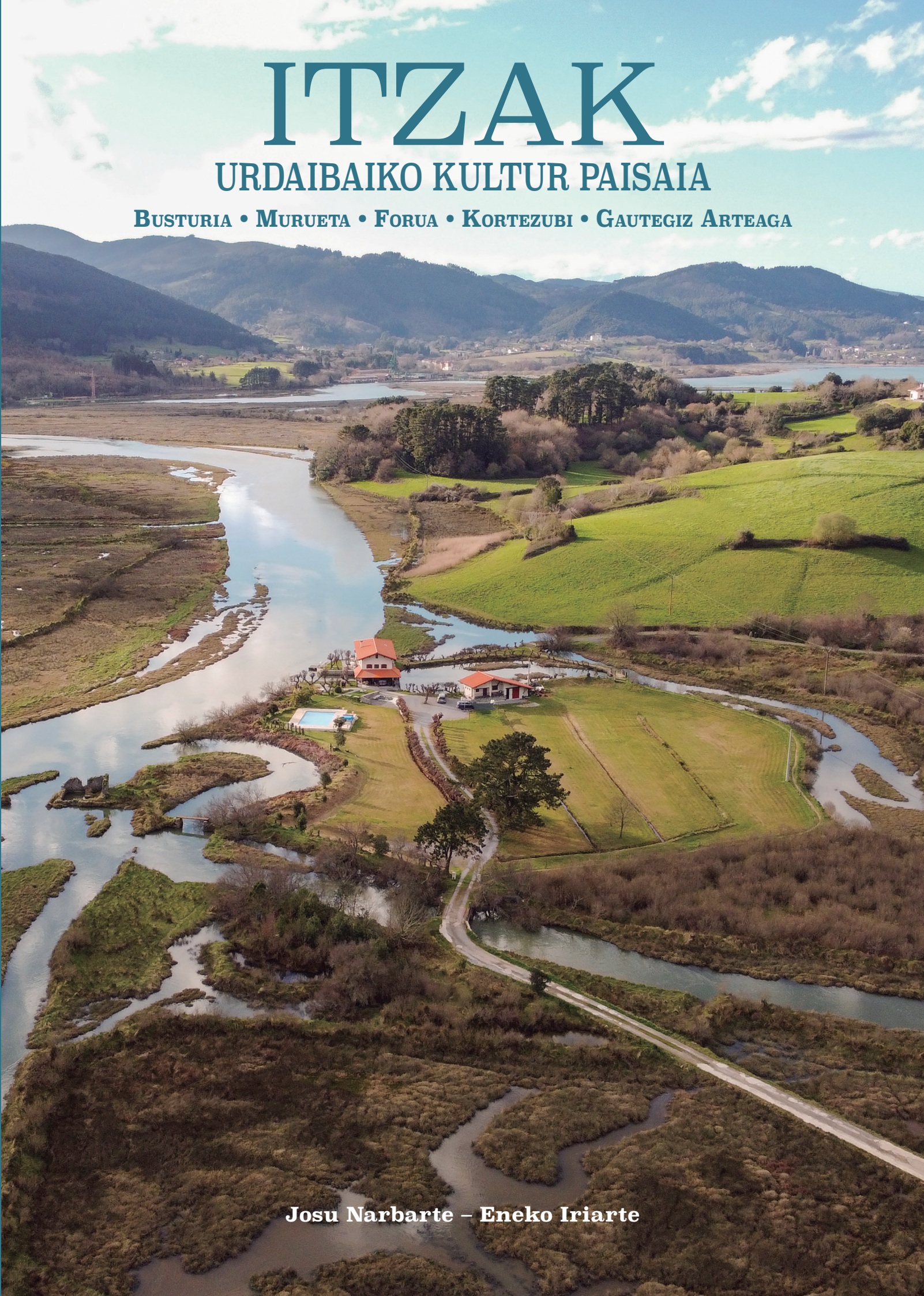
ITZAK

URDAIBAIKO KULTUR PAISAIA

Busturia • Murueta • Forua • Kortezubi • Gautegiz Arteaga

Josu Narbarte – Eneko Iriarte

ITZAK

Urdaibaiko euskaran, ihiak dauden tokia; padura. Itsasoaren joan-etorrien menpe dauden ekosistema bereziak dira, itsasgoran urak estaltzen ditu, eta itsasbeheran agerian gelditzen dira. Eskualdeko gizarteak ezagutzan eta zaintzan oinarritutako harremana garatu du espazio horiekin, balio handiko paisaia kulturalei forma emanez.

Argitaratzailea

Sociedad de Ciencias Aranzadi Zientzia Elkartea. Donostia / San Sebastián.

Egileak

Josu Narbarte, Eneko Iriarte.

Kartografia

Josu Narbarte.

Irudiak

Josu Narbarte; Aritz Diez Oronoz; Anaïs Mitxelena; Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa; Euskadiko Artxibo Historikoa; Busturiko Udala; Foruko Udala; Gautegiz Arteagako Udala; Kortezubiko Udala; Muruetako Udala; Gipuzkoako Artxibategi Orokorra; Madrilgo Erret Lorategi Botanikoa; Wikimedia Commons.

Lan hau Eusko Jaurlaritzaren Kultur Ondarearen Zentroak diruz lagundutako *Erriberak* ikerlanaren emaitzetako bat da, Kultur Ondarearen Ikerketa dirulaguntza-programaren bidez.

Eskerrak eman nahi dizkiegu Gema Uriarte, Jon Iturribarria, Joserra Diez, Nagore Zobaran, Aritz Díez Oronoz, José Ángel Fernández, Ander Rodríguez, Laura Domán, Anaïs Mitxelena, Iñaki Sanz Azkue eta beste hainbati, argitalpen hau aurrera atera ahal izateko eskaini diguten laguntza guztiagatik.

ARANZADI ZIENTZIA ELKARTEA. Zorroagagaina 11. Donostia-San Sebastián 20014. Tfnoa.: 943466142. **www.aranzadi.eus**

Egilea
Josu Narbarte eta Eneko Iriarte

Maketazioa
TamTam S.L.

Imprimatzen du
Gráficas Iratxe

ISBN 978-84-17713-84-3

L.G. D 00422-2023

Sustatzaileak:

Busturiko Udala · Muruetako Udala · Foruko Udala · Kortezubiko Udala · Gautegiz Arteaga Udala

Laguntzaileak

Eusko Jaurlaritza Gobierno Vasco · Universidad del País Vasco Euskal Herriko Unibertsitatea · GIPyPAC Grupo de Investigación en Patrimonio y Paisajes Culturales

ITZAK

Urdaibaiko kultur paisaia

BUSTURIA • MURUETA • FORUA • KORTEZUBI • GAUTEGIZ ARTEAGA

Josu Narbarte – Eneko Iriarte

2023

aranzadi
zientzia elkartea

AURKIBIDEA

1. AURKEZPENA 10

2. PAISAIA, ONDAREA, GIZARTEA 14

2.1. ZER DA PAISAIA? 17

2.2. PAISAIAREN ARKEOLOGIA 18

2.3. LAN METODOLOGIA 19

3. URDAIBAIKO PAISAIA 22

3.1. IKUSPEGI OROKORRA 24

3.2. BEGIRADA HISTORIKO BAT 26

3.2.1. Protohistoria eta erromanizazioa – Lehen aztarnak 26

3.2.2. Erdi Aroa – Herrixkatik elizatera 28

3.2.3. Aro Modernoa – Baserriaren hedapena eta artoaren iraultza 32

4. ITZAK: ESPAZIO BEREZI BAT 42

4.1. PADURAK ETA MAREA ARTEKO EREMUAK 44

4.2. TOPONIMIA KONTUAK 47

4.3. ERABILERA ESTENTSIBOAK 47

4.4. ITSAS ERROTAK 49

5. PAISAIA BERRI BAT: POLDERRAK 60

5.1. ZER DA POLDER BAT? 62

5.2. POLDERRAK URDAIBAIN 66

5.2.1. Herri lurren desamortizazioa 66

5.2.2. Trenbidea eta Erriobarria 68

5.2.3. Itza berrien kudeaketa 71

5.3. DESPOLDERIZAZIOA 73

6. BUSTURIA 76
6.1. DRAINATZE PROZESUA 78
6.2. KATASTRO ZAHARRA 80
6.3. ITZAK GAUR EGUN 90

7. MURUETA 92
7.1. DRAINATZE PROZESUA 94
7.2. KATASTRO ZAHARRA 96
7.3. ITZAK GAUR EGUN 104

8. FORUA 108
8.1. DRAINATZE PROZESUA 110
8.2. KATASTRO ZAHARRA 112
8.3. ITZAK GAUR EGUN 121

9. KORTEZUBI 124
9.1. DRAINATZE PROZESUA 126
9.2. KATASTRO ZAHARRA 127
9.3. ITZAK GAUR EGUN 136

10. GAUTEGIZ ARTEAGA 138
10.1. DRAINATZE PROZESUA 140
10.2. KATASTRO ZAHARRA 142
10.3. ITZAK GAUR EGUN 155

11. URDAIBAI, PAISAIA ETA ONDAREA 160

12. BIBLIOGRAFIA - TOKI IZENDEGIA - PERTSONA IZENDEGIA 164

13. ERASKINA 176

01

Aurkezpena

288
291
252
352
315
356
277a
266
251
351
276
253
250
354
263
249
a
350a
354
255a
b
341a
342
256
340
342
258a
257a
b
247a

Urdaibai inguruko herrietan bizi garenontzat, eguneroko bizitzaren parte dira itsasadarra eta bere paisaia: ur gaziak eta gezak, hareatzak, mareen erritmoan urez estaltzen edo agerian gelditzen diren padurak. Adin bat bete dugunok edo inguruan senitarteko helduagoak dauzkagunok, gainera, ondo dakigu paisaia hori asko aldatu dela azken hamarkadetan. Orain padurak dauden tokietan nekazaritza eremu aberatsak egon zirela. Eskualdeko memoria kolektiboan gordeta gelditu dira eremu horiei lotutako hitz batzuk (*itzak* edo *itsasoak, munak* edo *lubanak*), gure arbasoek inguru zail bati egokitzeko egindako lanaren eta garatutako ezagutzaren lekuko.

Bizimodu hura desagertzen joan da ordea, gizarte garaikideak ordezkatuta. Gaur egun oso gutxi dira Urdaibain lehen sektorean aritzen diren herritarrak, eta horrek bere eragina izan du paisaiaren itxuran. Baserriak eta soloak abandonatzen joan dira, eta haien tokian hezeguneetako jatorrizko ekosistemak leheneratu dira; bereziki, Biosferaren Erreserba eta Natura 2000 sareko Babes Bereziko Eremua izendatu ondoren. Apustu horren onurak nabarmenak dira bioaniztasunari nahiz ingurumenaren kalitateari dagokionez. Baina, aldi berean, iraganeko paisaia horien aztarnak higatzen eta haien memoria ahazten joan dira, gure kultur ondarearen zati bat betiko galduz.

Historia hori berreraikitzea izan zen, hain zuzen ere, 2020. urtean Euskal Herriko Unibertsitateak eta Aranzadi Zientzia Elkarteak burutu zuten *Erriberak* ikerketa-proiektuaren helburua, Eusko Jaurlaritzaren Kultur Ondarearen Zentroak lagunduta. Lan emankorra izan zen, tokiko gizartearen eta bere ingurumenaren arteko elkar-eraginak berreraikitzeko aukera eman zuena. Emaitza horietatik abiatuta, itsasadarraren inguruko bost udalok Busturia, Murueta, Forua, Kortezubi eta Gautegiz Arteaga indarrak batzeko beharra ikusi genuen, Urdaibaiko kultur paisaiari lotutako ondare materiala eta immateriala jaso eta herritarren esku uzteko.

Ekimen kolektibo horren emaitza da esku artean duzun liburua. Gaur egun ikusten dugun paisaia hobeto ulertzen laguntzeko ez ezik, balio dezala beren lanarekin forma eman zioten eta belaunaldiz belaunaldi harekiko maitasuna transmititu ziguten emakumeen eta gizonen izena eta izana aitortzeko ere.

Mikel Magunazelaia Pinaga
Foruko alkatea
1

Juan Felix Naberan Ozamiz
Gautegiz Arteagako alkatea
2

Karmele Enbeita Ozamiz
Kortezubiko alkatea
3

Aitor Aretxaga Telletxea
Busturiko alkatea
4

Julen Karrion Lamikiz
Muruetako alkatea
5

02

Paisaia, ondarea, gizartea

2.1. ZER DA PAISAIA?
2.2. PAISAIAREN ARKEOLOGIA
2.3. LAN METODOLOGIA

Liburu honek Urdaibaiko paisaia du aztergai, bizirik dagoen kultur ondare bezala ulertuta. Euskal Herriko Unibertsitateak eta Aranzadi Zientzia Elkarteak 2019. urteaz geroztik egindako lanak jasotzen dira bertan, Eusko Jaurlaritzaren Kultur Ondarearen Zentroak lagunduta. Lan horien emaitzak ezagutzera ematea ez ezik, gizartean paisaiaren zaintzari buruzko hausnarketa zabaltzea ere izan da liburuaren helburua; kultur ondarea, azken buruan, gizartearen eta ingurumenaren arteko harreman historikoak ulertzen eta geroa pentsatzen laguntzeko gaitasuna duen tresna delakoan.

Ikerketa Urdaibaiko itsasadarraren ikuspegi zabal batean oinarritu da, paisaiaren bilakaera historikoa aztertzeko. Testuinguru horren baitan, *itzak* izeneko paisaia-unitate bereizgarria hartu da aztergai, bi arrazoirengatik. Alde batetik, orain arte oso gutxi ikertu delako paisaia-mota hori, lurralde mailan eragin handia izan duen arren. Beste aldetik, egun itza gehienak desagertuta edo desagertze-prozesuan daudelako, padura-ekosistemen leheneratze planifikatuaren ondorioz. Hala, analisia itsasadarraren erdigunea osatzen duten bost udalerrietan fokatu da batik bat: Busturia, Murueta, Forua, Kortezubi eta Gautegiz Arteaga, hurrenez hurren.

▲ Urdaibaiko itsasadarraren ikuspegi orokorra.

2.1. ZER DA PAISAIA?

Paisaiaren nozioa nonahi agertzen da gaur egun: literaturan, artean, hirigintzan, soziologian, turismoan, eta beste hainbat esparrutan. Hala ere, ez da erraza hitzaren esanahia zehaztea, alderdi desberdin ugari ukitzen baititu: lurraldeko elementu naturalak eta gizakiak eraikitakoak, espazioa ulertzeko modua – leku-izenak, gune jakin batzuei ematen zaien garrantzia sinbolikoa, jabetza-auziak –, baita memoriari lotutako hainbat alderdi ere.

Definizio horiek guztiak baliagarriak dira, baina nola uztartu hain elementu desberdinak? Nola aztertu alderdi horiek guztiak ikuspegi bakarrean?

Liburu honetan Élisée Reclus, Geografia Sozialaren sortzaileak emandako definizioa hartuko dugu abiapuntu. Harentzat, *lanak moldatutako* eta *kulturak eraldatutako natura* da paisaia, eta bere bilakaeran hertsiki loturik daude ingurugiroa eta giza aldagaiak (Reclus, 1866).

Izan ere, mendeen joanean gizakia planetako bazter guztietara egokitzeko gai izan da, tokian tokiko ezaugarrien jakintza sakona garatuz eta bere beharretara moldatzeko lanak modu kolektiboan gauzatuz. Horrela, erliebea eraldatu du, ibaiak eta errekak desbideratu, kosta-lerroak aldatu, basoak eta soroak antolatu, animaliak etxekotu, landare-espezie egokienak aukeratu – jateko, janzteko, tresnak egiteko nahiz etxeak eraikitzeko – eta barietate berriak sortu; eta, etengabeko aldaketan dagoen obra horri guztiari zentzua emateko, izenak eta kontzeptuak ere asmatu ditu, inguru bakoitzean desberdinak eta bakarrak. Aldi berean naturalak eta kulturalak diren ekosistema horien emaitza dira egun ikusten ditugun paisaiak.

Euskal Herrian, paisaiaren balio kulturalaren inguruko hausnarketak presente daude dagoeneko XIX. mendeko literaturan, Txomin Agirreren *Kresala*n eta *Garoa*n, adibidez. XX. mendearen lehen hamarkadetan, abertzaletasunaren garapenak bultzada eman zien ideia horiei, paisaia tradizionalari balio politiko bat erantsiz – 1921an sortutako Mendigoxale Batza da, ziur aski, horren adibiderik argiena. Garai berean, Telesforo Aranzadik, Joxemiel Barandiaranek eta Enrike Egurenek osatutako taldeak arkeologia eta etnografia ikerketa-ibilbide oparo bat abiarazi zuten – 1936ko estatu-kolpearen ondoren etenda gelditu zen arren, 1947tik aurrera Aranzadi Zientzia Elkarteak jarraipena emango zion horri. Aurrekari horiek azaltzen dute, zalantzarik gabe, Euskal Herrian kultur paisaiaren zaintzak eta babesak pizten duen ahobatezko adostasuna.

Ideia horretan oinarrituta, UNESCOk 1999an txertatu zuen 'kultur paisaia' nozioa Munduko Ondarearen Konbentzioan. "Gizartearen eta bere inguru naturalaren arteko elkar-eraginen adierazpen ugari" biltzen ditu, eta hiru multzotan sailkatzen dira:

- *Paisaia diseinatuak*. Irizpide estetiko jakin batzuen arabera gizakiak nahita sortuak.
- *Paisaia organikoak*. Naturak ezarritako muga eta aukeren baitan, eragile sozial, eko-

nomiko, administratibo eta erlijiosoen eraginpean garatuak. Zenbait kasutan, beren bilakaera historikoa bukatuta, *paisaia fosil* gisa gelditzen dira. Bertzeetan, paisaiaren bilakaera bizirik dago oraindik, eta funtzio sozial bat betetzen du egungo gizartearen baitan.

- *Lotura-paisaiak*. Elementu natural jakin bati lotutako balio erlijioso, artistiko edo kulturala dute oinarri.

2000. urtean, Paisaiaren Europako Karta sinatu zen Florentzian. Naturaren eta gizartearen arteko lotura berretsi ez ezik, itun horrek kontinenteko kultur paisaien aniztasuna du ardatz, ondare bizi hori ikertzeko eta babesteko beharra azpimarratuz.

Ildo berean doa 2019an onartutako Euskal Kultur Ondarearen Lege berria; lehen aldiz, paisaiaren ikuspegia txertatu da kultur ondarearen definizioan eta babesean, zeharkako ikuspegi baten bidez.

Baina ezin da ahantzi egun arte iritsi zaizkigun kultur paisaien defentsan protagonismo handiena nork izan duen: eguneroko lanarekin, oinordekotzan jasotako ondare hori maitatu, zaindu eta transmititu duten herritarrak – sarri, bizimodu garaikideak inposatutako oztopoak gainditzeko ahalegin handia eginez. Haiek ematen diote bizitza ondareari, gerora ere hala izaten jarrai dezan.

2.2. PAISAIAREN ARKEOLOGIA

Bere izaera materiala dela eta, arkeologiaren eskutik bideratu da Urdaibaiko kultur paisaiaren ikerketa. Metodo arkeologikoak iraganeko aztarnak aztertzen ditu, beren testuinguruan ezarriz arreta: garai desberdinetako elementuen gainjartzea, batzuen eta besteen arteko harremanak, baita ordutik jasan dituen eraldaketak ere.

Euskal Herrian, ibilbide luzea dago paisaiaren inguruko ikerketei dagokienez. Hiru ildo nagusi landu izan dira:

- ***Populamenduaren inguruko ikerketak.*** Ildo honek iraganeko elementu monumentalak – gazteluak, elizak, hilerriak – hartzen ditu aintzat, espazioaren okupazio historikoa aztertu eta herri-sareen mapa osatzeko helburuarekin. Bizkaian egindako ikerketek, adibidez, emaitza esanguratsuak eman dituzte VIII. mendetik aurrera herri-sarea nola eratu zen ulertzeko; baita zer bilakaera izan zuen gerora ere, XI. mendetik aurrera eman zen feudalizazioaren ondorioz – Erdi Aroaren amaieran elizateak sortu arte.

- ***Nekazaritzaren arkeologia.*** Joera honek herrien inguruan sortutako laborantza-eremuen azterketa du oinarri, paisaiaren izaera konplexua eta aldakorra azpimarratuz. Batik bat Araban garatu da, Erdi Aroko herri hustuen inguruan EHUko ikerlariek egin-

dako proiektuen bidez: terraza-sistemak dira nagusi, baina baita *sernak* bezalako espazio bereziak ere. Añanako gatz-haranaren kasua ere, ezaugarri bereziak izan arren, multzo honetan sailka liteke. Gipuzkoan eta Bizkaian, aldiz, mota honetako ikerketak herri bizietan zentratu dira. Lan horiek erakutsi dute paisaia etengabe aldatu zela Erdi Aroko herri-sareen sorreraren nahiz Aro Modernoko baserrien hedapenaren harira, nekazaritzako espazioen eraikuntzaren eta ustiaketaren bidez.

- ***Mendi arkeologia.*** Ildo hau mendialdeko baso eta larreen analisian zentratzen da, epe luzeko paisaia-aldaketak aztertzeko xedez. Aipagarriak dira Paueko eta Tolosako Unibertsitateek Zuberoan egindako lanak; baita EHUren zenbait ikerketa ere, Aizkorrin, Hernion edota Gorbeian. Lan horiek guztiek iraganeko aztarna ugari azaleratu baitituzte basogintzari eta artzaintzari lotuta: mintegiak, zuhaitz motzak, txondorrak, kortak, bordak eta abar.

2.3. LAN METODOLOGIA

Arestian esandakoak kontutan hartuta, Urdaibaiko itzetako kultur paisaien azterketa elementu desberdinen azterketan oinarritu da. Lehenik eta behin, lurraldearen antolaketa eta baliabide naturalen ustiaketa nola gauzatu diren aztertu da, Erdi Arotik XX. menderaino: bizitokiak non eta nola finkatu diren; espazioa nola zatitu den eta zer kudeaketa-eredu ezarri den unitate bakoitzean; baliabideen jabetza nolakoa izan den; eta abar. Bigarrenik, jarduera horiek ingurunean utzi duten aztarna aztertu da, bai alderdi fisikoan – erliebean, hidrografian, lurzoruetan – eta bai bioaniztasunaren aldetik.

Horretarako, informazio-iturri desberdinak landu dira:

- ***Iturri idatziak.*** Erdi Aroko iturriak oso urriak dira eta zatikatuta daude; monasterio jakin batzuetako artxiboetan kontserbatzen dira. Aro Modernotik, berriz, iturri dokumental aberatsak kontserbatzen dira. Bizkaiko Foru Artxiboa izan da kontsultatutako bilduma nagusia; atal Administratiboa, Judiziala eta Notariala, alde batetik, eta udal bakoitzeko funts historikoak, bestetik. Horrekin batera, Udal Artxiboetako erregistro administratiboak ere kontsultatu dira, katastro historikoak bereziki.

- ***Toponimia.*** Toki-izenak paisaiako elementu garrantzitsua dira, gizarte jakin batek bere inguruneaz eraikitzen duen irudia eta erreferentzia-sistema islatzen baitute. Bide horretan, Eusko Jaurlaritzak eta Euskal Autonomia Erkidegoko udalerriek argitaratutako Udal Mapa Toponimikoek xehetasun handiko datuak eskaintzen dituzte.

- ***Katastro zaharrak.*** Bizkaiko udalerri bakoitzaren katastro zaharrak XX. mendearen erdialdean osatu ziren, Espainiako Gobernuak 1941ean emandako agindu baten ondotik; 1949koak dira lehen lanak, eta zenbait eranskin izan ohi dituzte 1960ko eta 1980ko

hamarkaden artean. Dokumentu horiek oso informazio oparoa eskaintzen dute, lursail bakoitzaren kokapena eta mugak ez ezik, bere jabea, erabilera eta azalera ere aipatzen baitituzte. Gainera, itzen kasuan, gaur egun galduta dauden toponimo zaharrak identifikatzeko aukera ere ematen dute.

- ***Aireko argazkiak.*** GeoEuskadi datu espazialen azpiegituran jasotako erregistroek informazio aberatsa ematen dute XX. mende erdiaz geroztik lurraren estaldura nola aldatu den ezagutzeko. Lehen hegaldiak AEBko armadak egin zituen 1945-1946an eta 1956-1957an; horren ondoren beste hegaldi batzuk egin ziren 1977an, 1984an eta 1991ean; 2001az geroztik, Eusko Jaurlaritzak urtero ekoizten du erresoluzio handiko ortoargazki bat, aldaketarik txikienak ere identifikatzeko aukera eskainiz.

- ***Ahozko iturriak.*** Eskualdeko zenbait pertsona elkarrizketatu dira, erdi-egituratutako elkarrizketa metodoa erabiliz, paisaiaren inguruko informazio etnografikoa jasotzeko: espazio desberdinen pertzepzioa eta bakoitzari aitortutako balio sinbolikoa, baliabideen kudeaketa-praktikak, ezagutzen transmisioa, eta abar. Arreta berezia eskaini zaio, halaber, azken hamarkadetan izandako aldaketak dokumentatzeari.

- ***Miaketa arkeologikoak.*** Itsasadarraren hedadura osoan gauzatu dira. Bi datu-mota bildu dira: *lur-estaldurak* eta gizakiak sortutako *egiturak*. Datu horiek guztiak datu-base digital batean txertatu dira, erreferentziazko informazio geografikoarekin alderatzeko – erliebea, hidrografia, uholde-arriskua, katastroa, toponimia txikia, eta abar.

- ***Arkitektura azterketak.*** Euskal Kultur Ondarearen datu-baseak oinarri hartuta, eraikin historikoen kokapena eta arkitektura ezaugarriak aztertu dira, beren testuinguru historikoan kokatu eta paisaiako beste elementu batzuekin duten harremana zehazteko. Horretarako, euskal baserrien tipologiak zehaztu dituzten ikerketak hartu dira kontutan, baita azken urteetan egindako esku-hartze arkeologikoak ere.

Iturri horiek guztiak uztartuta, epe luzeko ikuspegi historiko bat garatzea izan da erronka, itzetako kultur paisaiaren formazioa eta bilakaera ulertzeko helburuarekin.

Urdaibaiko paisaia aniztasuna. ▶
Lehen planoan, marea arteko padurak; atzean herriguneak eta landazabalak; atzean, mendiak.

03

Urdaibaiko paisaia

3.1. IKUSPEGI OROKORRA
3.2. BEGIRADA HISTORIKO BAT

Atal honen helburu nagusia Urdaibaiko itsasadarraren ikuspegi historiko bat proposatzea da, gizakiaren eta ingurumenaren arteko elkar eraginek paisaia nola moldatu duten aztertuz, eta bilakaera horren aztarna material nagusiak aurkeztuz.

3.1. IKUSPEGI OROKORRA

Oka ibaia Muxikako Gorozika auzoan sortzen da, Oiz mendiaren iparreko magaletan. 132 km2-ko arro hidrografikoa drainatzen du, baina ibilbide laburra dauka: 17 km baino ez. Horietatik, 12 km-k Urdaibai izeneko itsasadarra eratzen dute, Sollube (684 m), Oiz (1026 m) eta Illuntzar (726 m) mendien artean.

Euskal kostako beste estuario batzuetan ez bezala, industrializazioaren eta urbanizazioaren hedapena oso mugatua izan da Urdaibain: estuarioaren barnealdean soilik eman da, Gernikako hirigunearen inguruan. Itsasadarraren erdialdeko sektorean kokaturiko bost udalerriek —Busturia, Murueta eta Forua ezkerraldean; Gautegiz Arteaga eta Kortezubi eskuinaldean— biztanleria-dentsitate txikia daukate, 4.000 biztanle inguru baino ez dituzte batzen denen artean. Hemen, paisaia tradizionala egoera onean kontserbatu da, hiru solairutan antolatuta: (1) itsasadarraren inguruan, padurak eta marea arteko eremuak; (2) inguruko mendi-magaletan, herriguneak, baserri isolatuak eta landazabalak; eta (3) mendialdeetan, artadiak eta bestelako basoak.

Kontserbazio horri esker, Urdaibai lehen mailako erreferentea bilakatu da Euskal Herriko paisaiaren eta ekosistemen babesari dagokionez. Bide horretan mugarria izan zen, zalantzarik gabe, 1984. urtean UNESCOk Biosferaren Erreserba gisa egindako aitorpena. Figura horren helburu nagusia bioaniztasunaren kontserbazioa da, baina baita eskualde mailako gizartearen eta ekonomiaren garapen jasangarria, ikerketa eta hezkuntza jarduerak ere. Beste mugarri garrantzitsu bat 1992an iritsi zen, itsasadarraren inguruko hezeguneak —943 hektarea guztira— Nazioarteko Garrantzidun Hezeguneen zerrendan sartu zirenean. Zerrenda hori Ramsarreko Hitzarmenak arautzen du, eta “hezeguneen kontserbazioa eta erabilera arrazionala” ditu helburu, tokiko, eskualdeko eta nazio mailako ekintzen bidez. Azkenik, Europar Batasunak sustaturiko Natura 2000 sarearen parte ere bada Urdaibai, Eusko Jaurlaritzaren 358/2013 dekretuaren bidez. Bertan, Babes Bereziko Eremu izendatzen dira Urdaibaiko sare hidrografikoa (ES2130006), alde batetik, eta hezeguneak (ES2130007), bestetik; baita Urdaibaiko itsasadarreko Hegaztien Babes Bereziko Eremua (ES00000144) ere.

HERRIA	BIZTANLERIA
BUSTURIA	1667
FORUA	910
GAUTEGIZ ARTEAGA	866
KORTEZUBI	441
MURUETA	327

URDAIBAIKO HERRIEN BIZTANLERIA 2022AN, HERRIZ HERRI.
Iturria: Eustat.

Urdaibai. ▶ Ikuspegi orokorra.

0
1 km

3.2. BEGIRADA HISTORIKO BAT

3.2.1. Protohistoria eta erromanizazioa – Lehen aztarnak

Urdaibaiko paisaia nola eraldatu den ezagutzeko, iturri arkeologikoetara jo beharra dago.

Historiaurrekoak dira giza okupazioaren zantzurik zaharrenak, Santimamiñe eta Kobaederra bezalako leizeetan hain zuzen ere (Barandiaran, 1976; Zapata et al., 1997; López Quintana & Guenaga Lizasu, 2007). K.a. VI. milurtekoan, Izotz Aroaren amaierak klima epelagoa ekarri zuen, eta eskualde osoan baso misto atlantiarrak zabaldu ziren (Iriarte et al., 2006). Garai berean, ikerlariek Neolitoari lotutako lehen nekazaritza- eta abeltzaintza-jarduerak identifikatu dituzte, baita lehen eraikuntza monumentalak ere: megalitoak, Sollubeko trikuharri eta tumuluak adibidez (López Quintana, 2005).

Dena den, Protohistorian agertzen dira benetako giza okupazio egonkor baten aztarnak Urdaibai inguruan, kultur paisaia moduan defini daitezkeenak. Burdin Aroan, K.a. 800 ingurutik aurrera bereziki, garaieran kokatutako herri gotorrak nagusitu ziren, harresiz inguratuta eta inguruko lurraldearen gaineko kontrol ezin hobearekin: Kosnoaga (Gernika-Lumo) eta Arrola (Arratzu/Nabarniz). Azken horren alboan Gastiburu santutegia ere aipatu behar da; plaza batez eta harmailaz osatutako egitura da, eta bertan errito kolektiboak egingo zirela uste da. Aztarnategi hauetako material arkeologikoek gizarte konplexu baten irudia islatzen dute, nekazaritza eta abeltzaintza dibertsifikatu batekin eta beste herri batzuekiko elkartruke komertzialekin. Egitura gehienak K.a. IV.-III. mendeetan eraiki ziren.

Forua. Erromatar garaiko portuaren aztarnak. ▼

Egoera hori K.o. I. mendean hasi zen aldatzen, erromanizazioarekin. Euskal kosta inperioan txertatzean, urruneko eskualdeekiko merkataritza harremanak garatzeko aukera sortu zen, bertako salgaiak kanpora bidaliz eta kanpokoak inportatuz. Urdaibain, adibidez, garrantzia izan zuten Ereñoko kareharri gorria ustiatzeko harrobiak (Pereda, 2004). Horren adibide da, besteak beste, Gaitoka auzoko Triñe baselizan (Forua) aurkitutako inskripziodun lauza erromatarra, I.-II. mendeetakoa, material horretan egina. Pentsatzekoa da, beraz, material hori eskualdeko gizarteak esportatutakoen artean egon zela. Merkataritza itsaso bidez egiten zen batez ere eta, horretarako, portu azpiegitura berriak sortu ziren itsasadarraren inguruan: Portuondo (Mundaka/Sukarrieta) eta, batez ere, Forua (Martínez Salcedo & Unzueta, 1995; Martínez Salcedo, 2022). Azken horren euskarazko izena latinezko *forum*, 'merkatu' hitzetik eratorria da, eta argi uzten du zein funtziorekin sortu zen.

Kokaleku horiek I.-IV. mendeen artean garatu ziren eta, bertan egindako indusketek erakusten dutenez, guztiz integratuta egon ziren erromatar ekonomian

eta kulturan. Garapen horri lotuta, lurraldean sakabanatutako beste bizitoki batzuk ere agertu ziren, ziur aski nekazaritza eta abeltzaintza jarduerei lotuta; Almika (Bermeo) da horietako bat. Gainera, erromatar erritoen araberako nekropoliak ezagutzen dira, bai mendialdeetan —Tribisburu (Bermeo)— eta bai kobazuloetan —Santimamiñe eta Sagastigorri (Kortezubi), Foruko Atxa (Forua), eta abar. Bien bitartean, aurreko faseko herri gotorrek lurraldea antolatzeko gaitasuna galdu eta gainbeheran sartu ziren, guztiz desagertzeraino. Arrola, adibidez, okupatuta egon zen oraindik I. mendean zehar, eta erromatar jatorriko materialak ere agertu dira bertan; baina, II. mendetik aurrera, abandonatuta gelditu zen.

Erromanizazioak, beraz, aldaketa sakona ekarri zuen Urdaibaiko paisaiari dagokionez. Lehen aldiz, eskualdea itsasadarraren inguruan antolatzen hasi zen; haren inguruan zeuden herrigune nagusiak, eta bertatik igarotzen ziren trafiko komertzial gehienak. Aldaketak aldaketa, itsasadarraren zentraltasun hori mantendu egingo zen aurrerantzean, Urdaibaiko paisaiaren ezaugarri bereizgarriena bilakatzeraino.

3.2.2. Erdi Aroa – Herrixkatik elizatera

Europa mendebalde osoan bezala, Euskal Herriko herri-sareak Erdi Aroan egituratu ziren behin betiko. Bizkaian, zehazki, hogeita hamar urteko ikerketa sistematikoei esker erregistro arkeologiko aberatsa eratu da garai horretako aztarna materialei dagokienez (García Camino, 2002). Gainera, datu horiek iturri dokumentalekin aldera daitezke, eskualdearen irudi osatuagoa eskainiz.

Erromatar inperioa desagertu ondoren, VI.-VIII. mendeak garai iluna dira. Datu gutxi dago, baina badirudi aristokrazia gerlari baten inguruan antolatutako guneak izan zirela nagusi, modu autonomoan funtzionatzen zuten lurralde txikiak eratuz. VIII. mende bukaeran, aldiz, hazkunde fase bat hasi zen. Horren ondorioz, IX. eta XI. mendeen artean landa-komunitate berriak sortu ziren, han-hemen sakabanatutako herrixka egonkorrak eratuz eta inguruko paisaia eraldatuz. Komunitate horien identitate kolektiboa eliza txikien inguruan gorpuztu zen, partekatutako erritoen bidez —bataioa, eukaristia, hilobiratzea.

Urdaibai inguruan ere badaude garai honetako aztarnak. Islako San Lorentzo baselizan, adibidez, XI. mendeko leiho monolitiko bat kontserbatzen da burualdeko horman txertatuta. Antzeko leihoa zeukan Busturiako San Kristobal baselizak; Apraizerdikoa baserriaren fatxadan dago gaur egun. Bitxiagoa da Gaitokako Triñe baselizaren kasua; arestian esan bezala, atariko horman erromatar garaiko aldare bat aurkitu zen bertan, ziur aski Goi Erdi Aroan berrerabilia elizaren izaera sakratua nabarmentzeko.

Egoera XI. mendearen erdian hasi zen aldatzen. Garai horretan, baliabideak eta errentak esku gutxi batzuetan metatzeko

▲
Isla (Gautegiz Arteaga).
XI. mendeko leiho monolitikoa
San Lorentzo baselizan.

joera nabarmendu zen. Zenbait handikik beren ondasunen zati bat eliza jakin batzuei lotu, eta horien jabetza eskuratu zuten. Ondorioz, eliza horiek jasotzen zituzten errentak – herritarrek ordaindutako hamarrenak zein herri-lurretatik eratorritako etekinak – elite murritz baten esku gelditzen joan ziren, botere ekonomiko gero eta handiagoa bereganatuz. Horren erakusgarri, landa-elite berri horiek jauregiak eta dorretxeak eraiki zituzten, tokiko paisaian erreferente monumental berriak ezarriz. Hala sortu zen gizarte feudala.

Axpeko Santa Maria eliza, adibidez, Eneko Lopez eta Toda konde-kondesen jabetza zen, eta Busturiako barrutiko hamarrenak jasotzen zituen. Gainera, Pareziko eliza ere bere menpe zegoen. 1051. urtean, akordioa egin zuten Arabako apezpiku Gartziarekin, eta horri esker inguruko beste hainbat elizaren errentak erantsi zitzaizkion –Idoibaltzaga, Lumo, Gernika, Gorritiz, Bermeo, Mundaka eta Busturia–, eskualde mailako erreferentzia bilakatuz[1].

1070an, bikote berberak hainbat ondasun eman zizkion Donemiliagako monasterioari. Beste izen batzuen artean, agirian Bertandona (egun Berandoa), Catoica (Gaitoka) eta Gorritiz (Gordiz) agertzen dira, guztiak Forua inguruan. Gorritizen, zehazki, jauregi bat aipatzen da, eta zenbait ikerlarik Urdaibai dorretxeari dagokiola proposatu

▲
Forua. Urdaibai dorretxearen aurriak. Egilea: Juan San Martin (1959). Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, JSM 1217.

[1] *Becerro Galicano Digital, EHU:* 572 dokumentua.

izan dute. Gainera, Busturiako Madariaga dorretxea ere aipatzen da, harena baitzen Urdaibaiko jauregia.

1070ean bertan, Mome Nunnuç izeneko jaunak San Juan de la Peñari eman zion Mundakako eliza, bertatik kudea zitezen monasterio horrek Bizkaian zituen ondasunak. Hala, eliza hori Axpetik askatu eta bere errenta propioak kudeatzen hasi zen.

1093an, aldiz, Tiklo kondesak Almikako eliza utzi zuen Donemiliagako monasterioaren esku, bere ondasun guztiekin: soroak, baratzeak, sagastiak, baita inguruko mendietan abereak bazkatzeko eskubidea ere. Almikaren menpe zeuden elizen zerrenda ere aipatzen da: Uhekelu, Munitiz, Bakio, Urdoniz eta Berandoa[2].

1070ko nahiz 1093ko agirietan, Muruetako Eneko Didacoç jauna agertzen da lekukoen artean. Pertsonaia hori Muruetatorre edo Torregana etxeekin lot liteke agian.

Elizekin eta dorretxeekin batera, botere publikoaren adierazpen gisa eraikitako arkitektura militar bat ere azaldu zen garai honetan: gazteluak. Alde batetik, Zarragoiti gaztelua aipatu behar da. Arkeologoek XI. mendean datatu dute bere eraikuntza eta, Bermeoko portuaren gaineko kontrol ezin hobea izanik, Bizkaiko kondeen egoitza nagusiarekin identifikatu izan da. Beste aldetik, Ereñozar gaztelua ere XI. mendean eraiki zuten, Urdaibaiko itsasadarraren gaineko kontrola bermatzeko. XIII. mendera arte egon zen okupatuta (Neira Zubieta, 2018).

Pixkanaka, Bizkaiko herrien arteko desberdintasunak areagotzen joan ziren. Elizen bilakaera da horren isla. Batzuk gero eta aberatsagoak ziren, eta XII. mendetik aurrera parrokia funtzioak zentralizatzen ere hasi ziren, bataio-gune eta hilerri gero eta handiagoekin, adibidez. Eraikinak ere berritu eta zabaldu egin ziren, arkitektura erromanikoaren ereduei jarraiki; garai horretako zenbait elementu kontserbatzen dira, adibidez, Foruko, Gautegiz Arteagako eta Kortezubiko elizetan. Beste eliza batzuk, berriz, bazterturik gelditu ziren; hilerriak abandonatu, eta ermita soil bihurtu ziren —eta, zenbait kasutan, elizak beraiek ere galdu ziren.

Bilakaera horren guztiaren emaitza da Bizkaiko lurralde-egitura, XIII.-XIV. mendeetan osatu zena.

[2] *Becerro Galicano Digital, EHU:* 576 dokumentua.

▲
Kortezubiren ikuspegia; atzean, Ereñozar.
Egilea: Indalezio Ojanguren (1937).
Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, OA 02110.

Landa-eremuan *elizateak* ziren oinarrizko unitatea. Lurralde zabal samarra hartzen zuten, hainbat auzok osatuta. Auzo horietako batzuk etxe-multzo trinkoak ziren, baina beste batzuk egitura sakabanatuagoa zuten. Zenbait kasutan, ermita bat zeukaten erdigunean, antzinako herri-izaeraren lekuko. Baina, nolanahi ere, elizate bakoitzaren benetako erdigunea parrokia-funtzioak zituen elizak markatzen zuen, sarri Elexalde izena hartuta. Urdaibai inguruko elizateak —Mundaka, Sukarrieta, Busturia, Murueta, Forua, Lumo, Ajangiz, Arratzu, Kortezubi, Gautegiz Arteaga eta Ibarrangelu— Busturiako merindadearen parte ziren, Bizkaiko Lur Laua delakoaren baitan. Usadiozko lege orokorren bidez gobernatzen ziren, eta horiek 1452an jaso ziren idatziz, Foru Zaharra osatuz.

Egitura honetatik bereizita zeuden hiribilduak, Bizkaiko jaunek aitortutako beren foru propioak baitzituzten. Urdaibai inguruan hiru hiribildu fundatu ziren: Bermeo (1236), Gernika (1366) eta Errigoiti (1376). Lehen biek, bereziki, izaera urbanoa garatu zuten, eta itsaso bidezko merkataritzan espezializatu ziren batik bat.

3.2.3. Aro Modernoa – Baserriaren hedapena eta artoaren iraultza

Elizateen egitura egonkor mantendu zen Aro Modernoan zehar. Haien baitan etxea zen oinarrizko auzotasun-subjektua, bertan bizi ziren gizon eta emakumeen eskubideak eta betebeharrak finkatzen zituena. Horregatik, etxeak eta baserriak erreferente garrantzitsuak ziren tokiko paisaian, alderdi materialean —funtzio ekonomiko batzuk eta balio estetiko batzuk barne biltzen zituen eraikin gisa— zein sinbolikoan —belaunaldiz belaunaldi transmititu izan diren etxe-izenen bitartez.

Euskal baserriaren oinarrizko eredua Aro Modernoaren hasieran finkatu zen, XV. mende bukaeran edo XVI. hasieran. Oro har, isolatutako eraikin gisa defini daitezke, lauki itxurako plantarekin eta bi isuriko teilatuarekin. Hiru solairutan antolatuta egoten ziren. Beheko solairuan kortak eta biltegiak aurkitzen ziren eta, batzuetan, ezkaratza; lehen solairuan, bizitokiak; eta, teilatupean, lehortegi moduan erabiltzen ziren ganbarak. Etxeen inguruan, aldiz, askotariko nekazaritza eta abeltzaintza eremuren mosaiko bat zabaltzen zen; ortuak, soloak, sagastiak eta mahastiak, belardiak, kortak eta abar. Baserria, beraz, unitate ekonomiko intentsiboa eta dibertsifikatua zen, betiere, familia-talde batek kudeatuta.

Hala definituta, baserrien garapena garaian garaiko bilakaera historikoarekin lotuta egon zen. Ez da harritzekoa lehen adibide monumentalak XV. eta, batez ere, XVI. mendean azaltzea, une horretan euskal kostan aldaketa handiak ari baitziren gertatzen. Amerikaren konkistak eta Atlantikoaren bi aldeak lotzen zituzten merkataritza sareen garapenak bultzada ekonomiko handia eman zien euskal portu eta hiribilduei, eta merkatu urbano gero eta handiago horiek elikagaien eta bestelako produktuen eskari handia zuten. Baserritarrak, autokontsumorako ez ezik, merkatura bideratzeko produktuak ekoizten hasi ziren: ogia egiteko garia, adibidez, baina baita sagardoa ere, ezinbestekoa itsasontzietan bidaiatzen zuten marinelentzat. Gainera, baserrien artean lehen burdinola hidraulikoak ere sortu ziren, inguruko meategietan ustiatzen zen burdina landu eta, neurri handi batean, esportaziora bideratzeko.

Baina, salgaiak esportatzeaz gain, inportatu ere egin ziren garai honetan; eta ez nolanahikoak. Amerikatik nekazaritza-produktu berriak iritsi ziren, eta horietako batzuk oso ondo egokitu ziren bertako kliman eta lurzoruetan. Horrela, XVII. mendetik aurrera baserrietako ohiko labore —eta herritarren dietaren parte— bihurtu ziren piperrak, indabak, patatak eta, batez ere, artoa. Azken horrek benetako iraultza eragin zuen Euskal Herriko nekazaritza sisteman. Garia eta artoa lursail berberetan txandakatzean, lugorria desagertu eta uztak biderkatu egin ziren, eta horrek benetako eztanda demografikoa eta ekonomikoa ekarri zuen. Baserri kopurua etengabe hazi zen, unitate zaharrak bitan zatituz nahiz ordura arte okupatu gabeko tokietan berriak sortuz. Beste batzuk, aldiz, goitik behera berritu zituzten, arkitektura molde berrien arabera.

▲
Garia biltzen Bizkaiganan (Metxika, Errigoiti).
Egilea: Indalezio Ojanguren, 1936.
Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, OA01878.

Gari metak San Bartolome auzoan (Busturia).
Iturria: Paia (2011).
▼

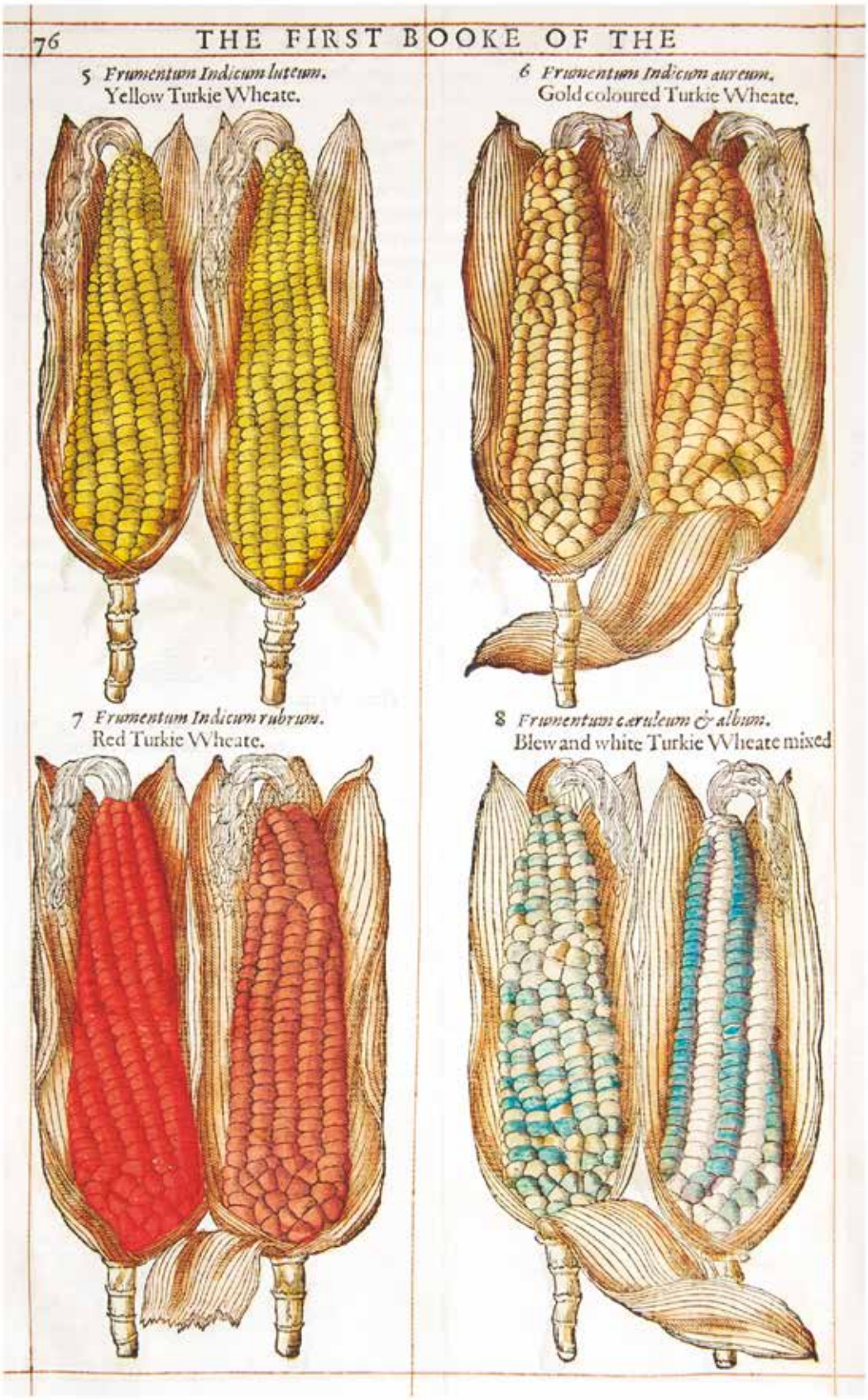
▲
Arto soloak Muniategigoieaskoa baserri inguruan (Gautegiz Arteaga). Egilea: Indalezio Ojanguren, 1937. Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, OA 02021.

Tomato plant and root, 1613, Basilius Besler, Real Jardín Botánico Madrid RJB-CSIC CC BY-NC-SA

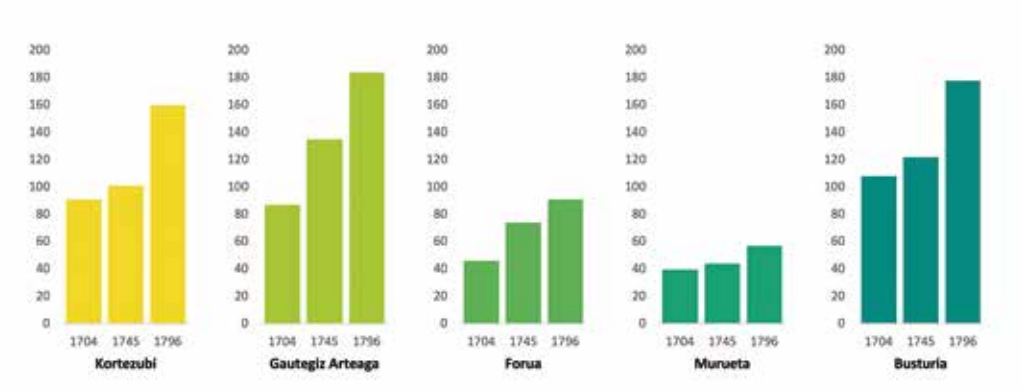
▲
Tomatea *(Solanum lycopersicum)* eta piperra *(Capsicum annuum).* Egilea: Basilius Besler (1613), *Hortus Eystettensis.*

▲
"Frumentum turcicum" edo artoa *(Zea mays). Herball, or Generall Historie of Plantes*. Egilea: John Gerard (1597).

Esan daiteke, herri-sarearen oinarriak Erdi Aroan finkatu baziren ere, Aro Modernoko globalizazio atlantiarraren ondorio direla egun arte bizirik iritsi diren baserri-paisaiak.

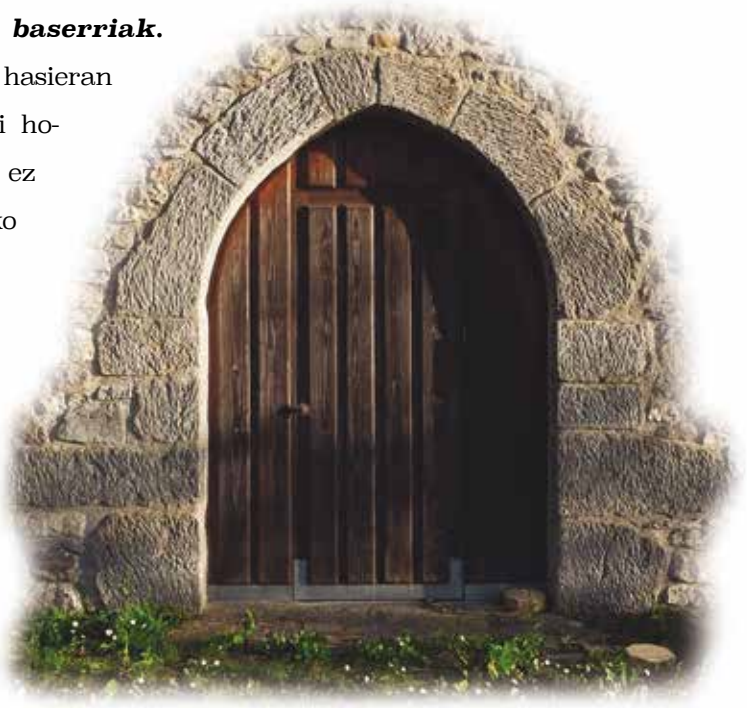
Bilakaera horren lekuko, Urdaibai inguruan hainbat baserri historiko kontserbatzen dira. Sakabanatuta egon arren, ia denek kokapen bereizgarria dute; itsasadarraren ertzetako magaletan kokaturik egon ohi dira, baina beti padura eremuetatik kanpo. Hala, lur lauak eta eguzkitsuak dituzte inguruan, nekazaritzarako aproposak, baina mareen fluxuei lotutako uholde-arriskuak saihestuz.

◀ Etxe kopuruaren bilakaera Urdaibaiko bost elizatetan. Iturria: Kerexeta (1992).

Beren ezaugarri krono-tipologikoen arabera, baserri hauek hiru multzotan sailka daitezke (Santana, 2003):

- ***Gotiko-Berpizkunde garaiko baserriak.*** XV. mende bukaeran edo XVI. mende hasieran eraikitakoak dira. Gehienetan, garai horretako elementu gutxi batzuk baino ez dituzte kontserbatzen, gerora egindako konponketa eta zabaltzeen artean: arku gotiko edo konopial itxurako baoak, fatxadetako hegalak, eta abar. Barruan zurezko habe-egituraz osatuta egoten dira. Kanpoko hormak harrizkoak dira beheko solairuan, eta egurrezko bilbaduraz eginak hortik gora. Fatxada nagusiaren erdian atarte zabal bat izaten dute, kanpoaldearen eta barrualdearen arteko trantsizio moduan.

▲ Meaurio baserria (Kanala, Gautegiz Arteaga). Etxea guztiz berrituta dago. Hala ere, berrerabilitako arku gotiko baten aztarna ikus daitezke iparreko fatxadan. Bere jatorria XV.-XVI. mendeetan koka daiteke.

▲ Beaskoa baserria (Forua). Eraikina berrituta dago. Dena den, mendebaldeko fatxadan pieza bakar batean landutako leiho gotikoa dauka, XV.-XVI. mendeetan koka daitekeena.

- ***Baserri barrokoak.*** XVII. mendean zehar eta XVIII.aren lehen erdian, zurezko habe-egituradun baserriaren ereduaren zabalkundea eman zen, eraikin xumeetan zein aberatsetan aplikatuz. Pixkanaka, egurrezko zutabeekin batera harrizko euskarriak agertu ziren. Gainera, fatxadetako hegalak gutxitu eta, taulazko itxituren ordez, zurezko bilbaduraz eta adreiluz zein harlangaitzez osatutako ebazpenak hedatu ziren. Atarteak mantendu egin ziren, eraikinaren sarrera nagusi moduan. Lehen aldiz, atalburuetan eraikuntza data eta jabearen izena inskribatzeko ohitura ere agertu zen.

- ***Baserri neoklasikoak.*** XVIII. mendearen erdialdetik aurrera, baserrien arkitekturan zurezko egituren ordez harriz egindako eraikinak nagusitu ziren, eredu neoklasikoen araberako ebazpenekin. Garai honetako baserriak bi multzo handitan sailkatzen dira. Lehen multzoan harlanduzko hormaz osatutako egiturak daude; hasiera batean beheko solairuan, eta pixkanaka eraikin osoan. Zurezko elementuak atartean eta bere gaineko fatxadan baino ez dira mantentzen. Bigarren multzoa, berriz, arkupez osatutako atartea duten baserriek osatzen dute, hauek ere harlanduzko egiturarekin. Sarrerako arkua, batzuetan arku bikoitza, eskualdeko baserrien ezaugarririk bereizgarriena da garai honetan, zenbait kasutan dekorazio-elementu aberatsekin.

▲
Ozollo baserria (Gautegiz Arteaga). Zurezko bilbe-egitura du oinarrian, habe handi batek mugatutako atarte zabal batekin. Beheko solairua harrizko hormaz indartuta dago. Atalburuan 1694ko data daraman arren, baliteke oinarrizko egitura zaharragoa izatea, XVI. mendekoa agian.

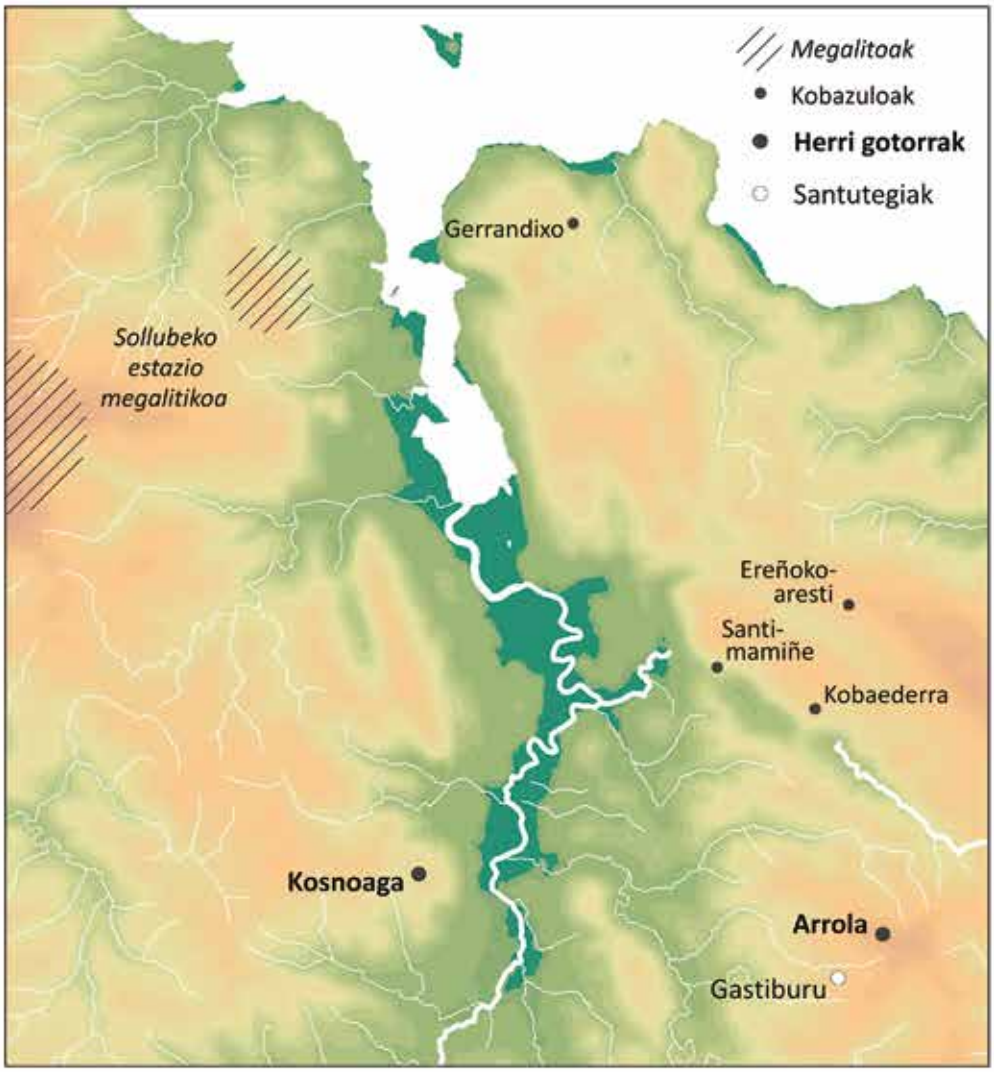
▶ Gardoi baserria (Gaitoka, Forua). Zurezko bilbaduraz osatutako egitura du eta beheko solairua harrizko hormaz indartuta dago, XVII. mendeko ohiko ereduari jarraiki. Atartean harrizko zutabe bat ageri da, eta haren gainean balkoia. Atalburuko inskripzioak 1701eko data darama.

▶ Landa baserria (Murueta). XVIII. mendeko baserri neoklasikoaren ereduari jarraitzen dio. Egitura harrizko hormaz osatuta dago, eta zurezko elementuak atarteko habean eta horren gaineko bilbean baino ez dira kontserbatzen. Alde batean, sukaldeari dagokion eranskina ikusten da.

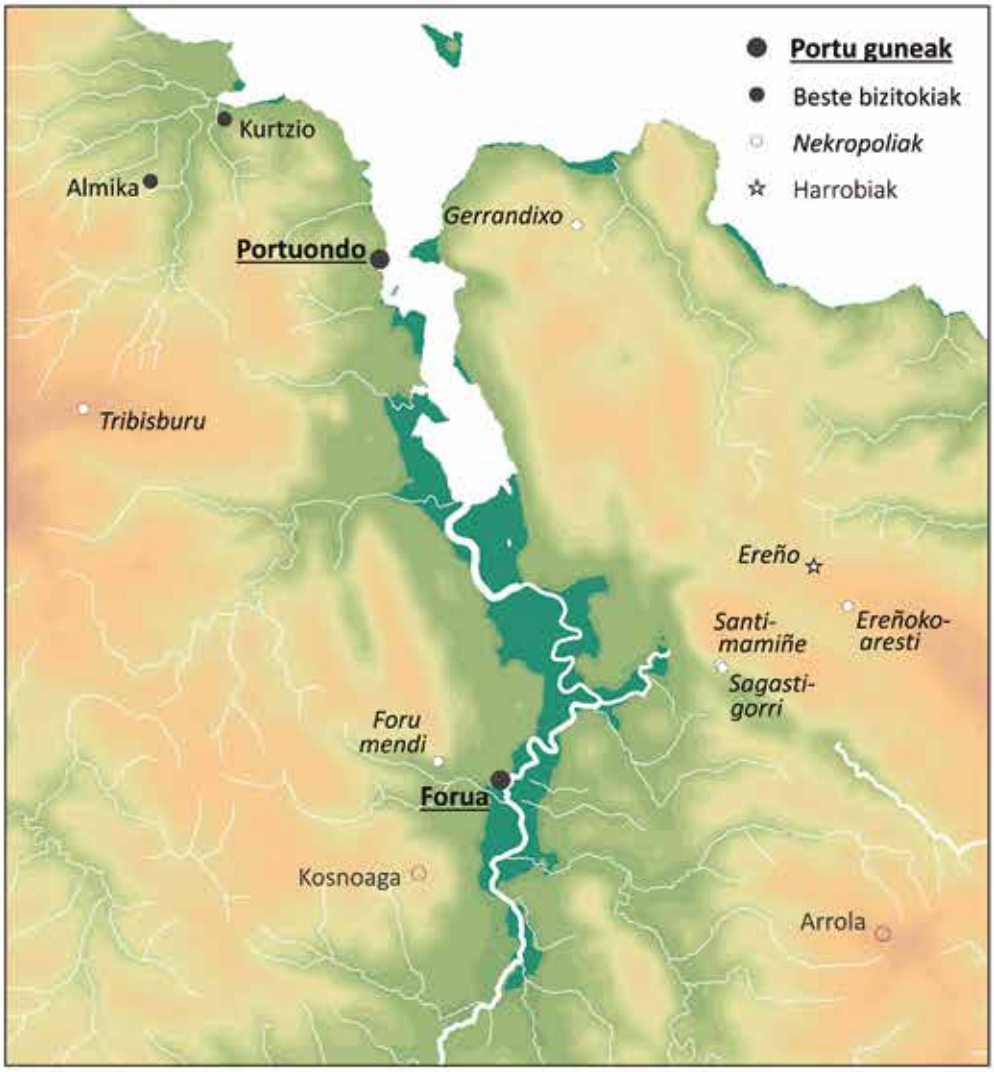

▶ Lezika baserria (Basondo, Kortezubi). XVIII. mendeko harrizko baserri neoklasikoaren beste adibide bat da, kasu honetan puntu erdiko arkuz osatutako atartearekin. Atalburuan 1761eko data darama.

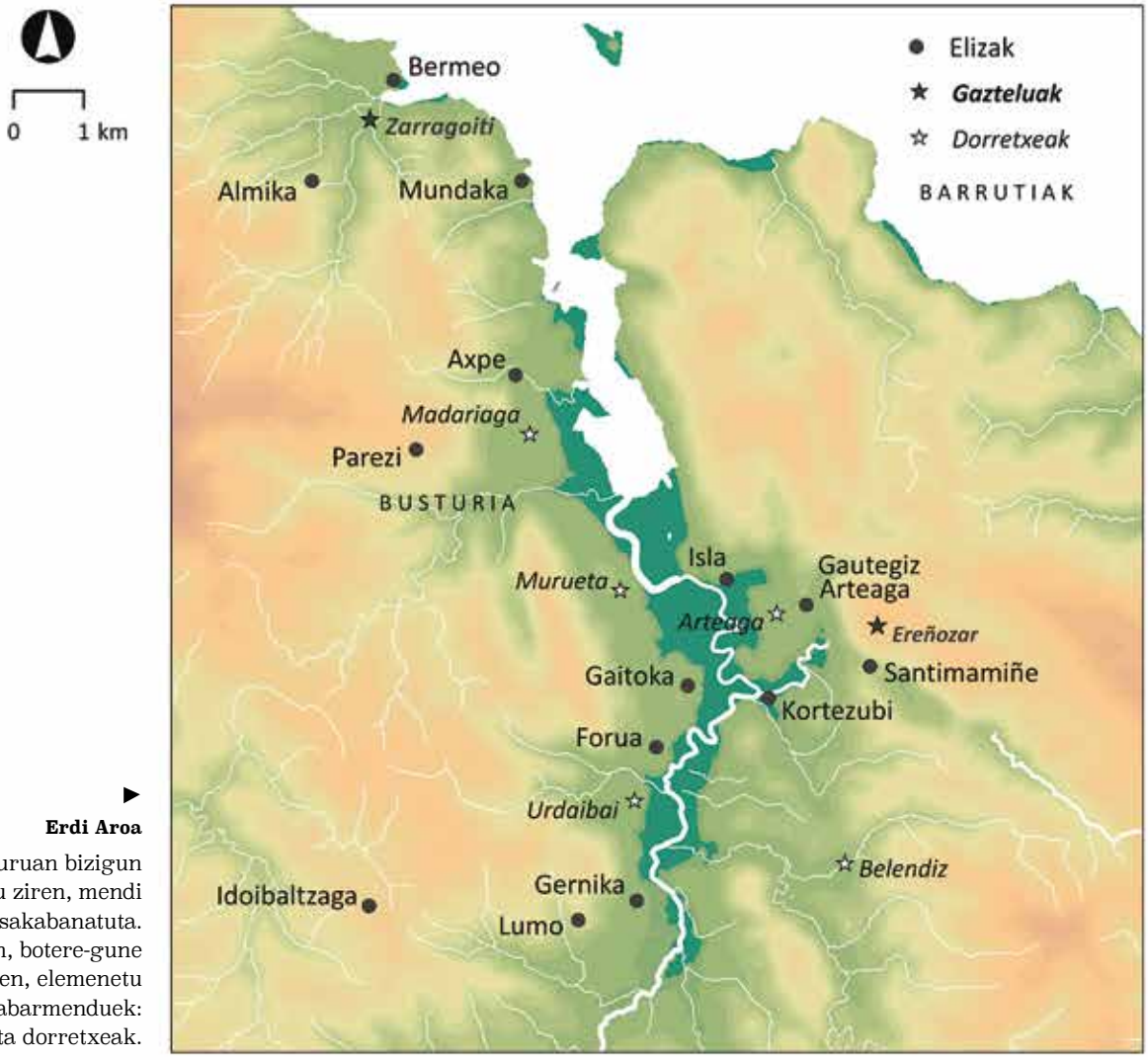
◀
Protohistoria

Lurraldearen kontrola gune estrategikoetan kokatutako herri gotortuen bidez gauzatzen zen. Horiekin batera, santutegiak eta kobazuloetako okupazioak ere bazeuden, baina lurraldearen ustiaketa ezezaguna da oraindik.

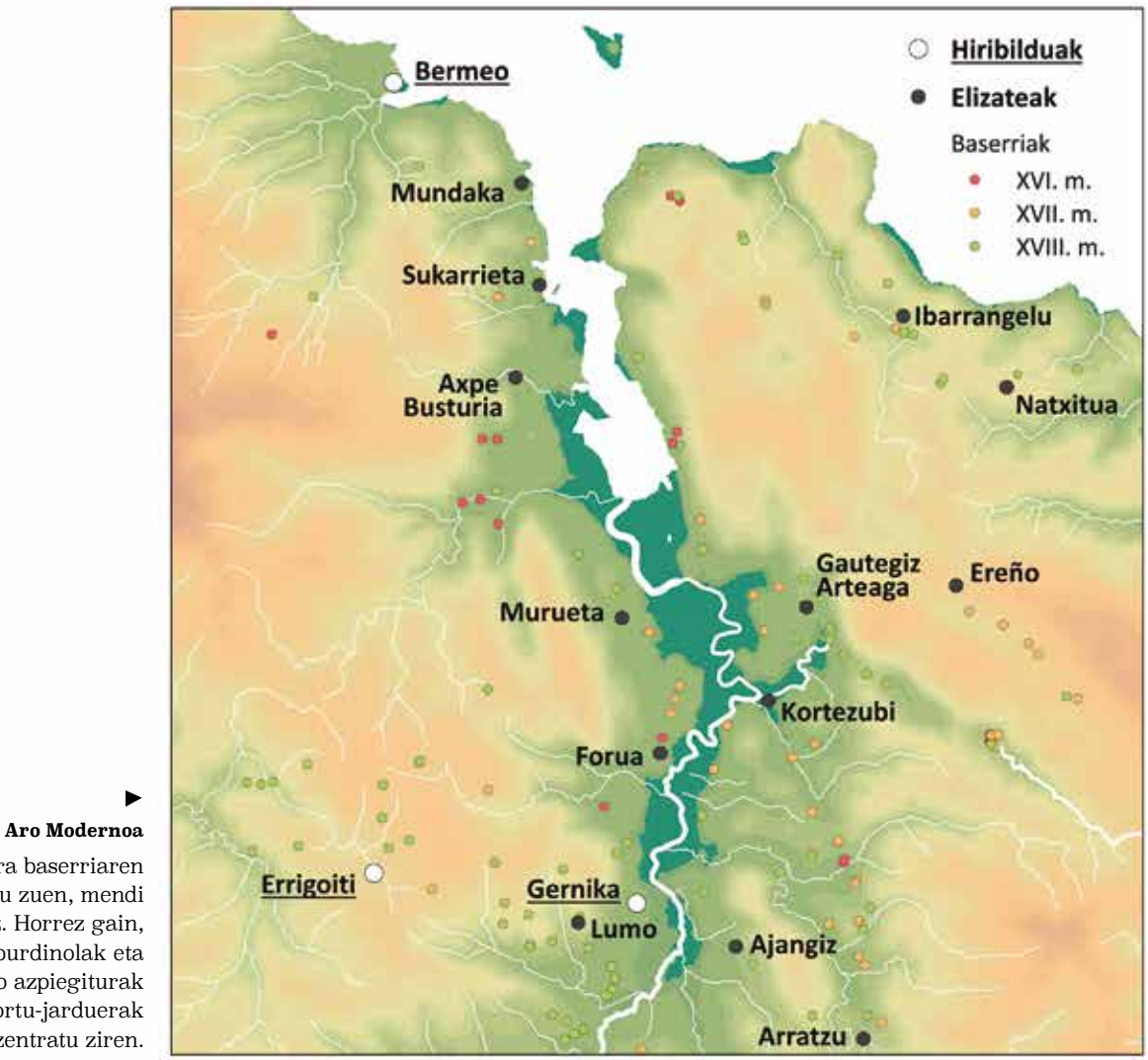
◀
Antzinaroa

Itsasadarra komunikazio ardatz bilakatzean, haren inguruan portu funtzioa zuten herrigune berriak sortu ziren. Barnealdean, gotortutako herri zaharrak gainbeheran sartu ziren, egitura deszentralizatuko kokaguneek ordezkatuta desagertu arte.

Erdi Aroa

Itsasadarraren inguruan bizigun egonkorrak finkatu ziren, mendi magaletan sakabanatuta. Herri horien artean, botere-gune batzuk ere garatu ziren, elemenetu monumentalen bidez nabarmenduek: elizak, gazteluak eta dorretxeak.

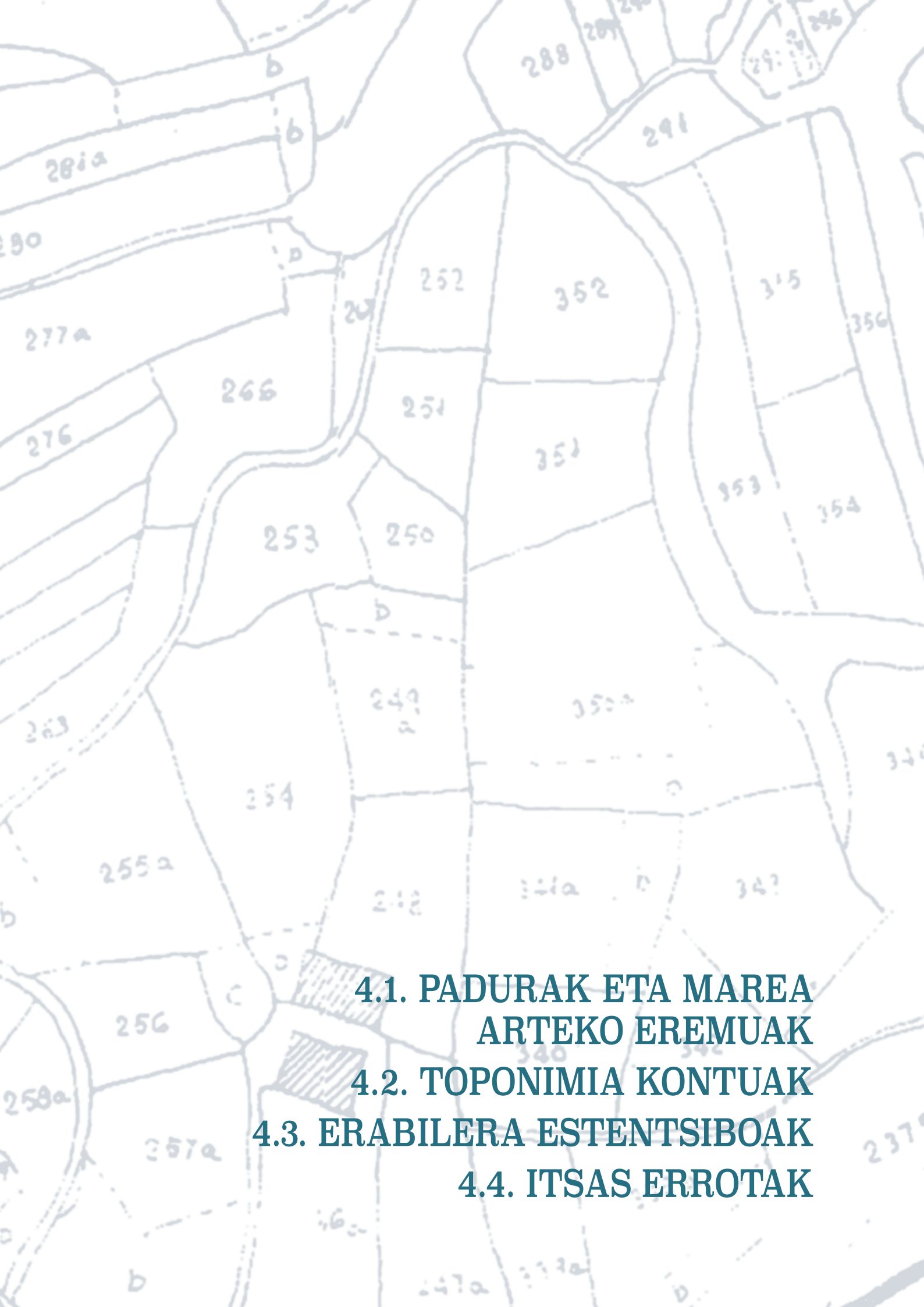

Aro Modernoa

Elizateen bilakaera baserriaren hedapenak markatu zuen, mendi magalak okupatuz. Horrez gain, erreka ertzetan burdinolak eta errotak bezalako azpiegiturak ugaritu ziren. Portu-jarduerak hiribilduetan zentratu ziren.

04

Itzak: espazio berezi bat

4.1. PADURAK ETA MAREA ARTEKO EREMUAK

4.2. TOPONIMIA KONTUAK

4.3. ERABILERA ESTENTSIBOAK

4.4. ITSAS ERROTAK

Itzak edo padurak dira, zalantzarik gabe, Urdaibaiko kultur paisaiaren elementu bereizgarrietako bat. Atal honetan, espazio hauen ezaugarriak definitu, eta gizakiak haiekin izan duen harreman historikoa aztertuko da.

4.1. PADURAK ETA MAREA ARTEKO EREMUAK

Beste edozein estuario bezala, Urdaibaiko itsasadarra eremu aldakorra da. Bertan batzen dira ur geza kontinentala eta marea fluxuen arabera mugitzen den ur gaziak, eta bien elkar eraginak tokiko ekosistemak moldatzen ditu, dinamika sedimentarioak definituz eta izaki bizidunen distribuzioa baldintzatuz. Hala, itsasadarraren barrualdetik bokaleraino hainbat motatako hezeguneak aurkitzen dira, kota, substratu, gazitasun eta habitat ezaugarri bereizgarriekin.

Laburbilduz, itsasadarraren berezko ekosistemak bost unitate nagusitan sailka daitezke:

- **Goi padurak.** Kota altuenetan kokatutako hezeguneak dira; itsasoaren eragina oso ahulduta iristen da bertara, eta lurzoruak ongi finkatuta egon ohi dira. Ihiz eta gramineoz (*Elymus spp., Festuca spp.*) osatutako belardiz estalita egoten dira, baina agertzen dira lezkak (*Typha sp.*), azeri-buztanak (*Equisetum spp.*) eta sahatsak (*Salix spp.*) ere.

- **Erdi padurak.** Aurrekoak baino apur bat kota baxuagoetan kokatzen dira. Itsasoak marea bizietan baino ez die eragiten, eta lurzoruak nahiko finkatuta egoten dira hemen ere. Europar Batasunak 1330 epigrafeaz babestutako habitata aurkitzen da bertan; itsas getozken eta ihien komunitateak (*Juncus maritimus* eta *Juncus acutus*), gramineoak (*Puccinellia maritima, Phragmites spp.*), eta abar. Mota honetako habitatak aurkitzen dira, gaur egun, Muruetako hezeguneetan, adibidez.

- **Behe padurak.** Itsasgoraren batez besteko mailaren eraginpean dauden eremuak dira. Erregularki urpean gelditzen dira, eta ur korronteen arabera mugitzen dira sedimentuak ere. 1420 epigrafedun habitatak aurkitzen dira bertan: getozkak (*Halimione portulacoides*) eta salikorniak (*Sarcocornia fructicosa, Sarcocornia perennis*) batik bat, lurra finkatzen laguntzen dutenak.

- **Marea arteko lautadak.** Egunean hainbat orduz urpean egoten diren eremuak dira, kresalaren eragin handia dutenak. Sedimentuak finkatu gabe egoten dira, eta marea fluxuekin mugitzen dira etengabe. Bertako landaretza halofitoa da, hots, kresalaren eraginpean bizi daiteke. Habitat desberdinak kotaren arabera antolatutako solairuetan antolatuta egoten dira. Hala, espazio hauen mugetan salikorniak aurktizen dira (*Salicornia lutescens, Salicornia ramosissima, Aster tripolium, Suaeda maritima* eta abar), 1310 epigrafean bilduak. Maila bat beherago, 1320 habitata aurkitzen da. Bertan *Spartina maritima* da espezie nagusia eta ia bakarra. Azken mailan, ia beti urpean egoten diren eremuetan, algak dira nagusi (*Zostera noltii,* adibidez). Materia gutxiko lurzoru lohitsuak edo hareatsuak dira, pH altua eta itsasoaren antzeko gazitasuna dutenak. Solairu hauen arteko trantsizioa ondo ikusten da, besteak beste, Busturiko paduretan.

- **Hareatzak eta dunak.** Itsasadarraren kanpoko muturrean kokatutako hareatzetan 2110 eta 2130* habitatak lirateke, berez, nagusi; baina Urdaibain halako ekosistema gutxi kontserbatzen dira. Laidako dunak 1950ko hamarkadan desagertu ziren eta, berreskuratzeko saiakerak egin izan diren arren, momentuz ez dute arrakastarik izan. Duna-ekosistema txikiak aurkitzen dira, besteak beste, Kanalako Solabe hondartzan eta Busturian, Mapeko errekaren bokale ondoan egin den betelanean.

Dena den, azpimarratu beharra dago berezko ekosistema horiek izugarri eraldatuta ageri direla gaur egungo paisaian, gizakiak eta ingurumenak mende luzetan zehar izan duten elkar-eraginaren ondorioz.

4.2. TOPONIMIA KONTUAK

Ahozko iturriei nahiz artxibategietako agiriei esker, marea arteko eremuei lotutako hainbat toponimo identifika daitezke Urdaibaiko itsasadarraren inguruan. Oro har, hiru multzo nagusi bereiz daitezke.

Goi padurak, marearen eragin txikiena jasotzen dutenak, *ibar* hitzarekin izendatzen dira. Multzo honen barruan daude Ibarra izeneko parajea, Gautegiz Arteagan; Itsasaldeko Ibarrak eta Akurio Ibarrak, Muruetan; eta Barrutibarra, Foruan (Gernikako eta Arratzuko mugan). Beste izen batzuk antzinako agirietan jasota agertzen dira, baina zaila da haien kokapena zehaztea; Ibarburu izeneko parajearen kasua litzateke, Foruan. Aipagarria da XVI.-XVII. mendeko agirietan *ibar* hitza izen arrunt gisa agertzen dela, baita gaztelaniaz idatzitako testuetan ere, garaiko gizartean hizkuntza nagusia euskara zela argi eta garbi erakutsiz.

Behe paduretan, aldiz, *itzak* deitzen zaie itsasadarraren inguruko herrietan. Euskal toponimian oso zabalduta dagoen hitza da, bereziki estuarioetan; *ihi* landare-izena du oinarri, *-tza* ugaritasun atzizkia gehituta (Euskaltzaindia, 2023). Hitz honek bere gaztelaniazko ordaina du XVIII. eta XIX. mendeko agirietan, eremu hauek *juncal* edo *junquera* moduan izendatzen baitira. Gautegiz Arteagan, adibidez, ohikoa da auzo bakoitzaren oinetan kokatutako paduren izenak horrela osatzea: Ozolloko Itza, Naberango Itza, Islako Itza, Oruetako Itza, eta abar.

Hain zuzen ere, *itsaso* da inguru hauetako toponimian sarri errepikatzen den beste hitz bat; zentzu zabalean, marea fluxuen eraginpeko eremuak izendatzen ditu, eta baliteke *i(hi) tza* + *tzu* ugaritasuneko atzizkiaz osatu izana. Busturian, Axpeko errekaren bokale ondoan Itsasondo baserria aurkitzen da, eta Mapeko errekaren bokalean, berriz, Itsasalde izeneko parajea. Foruan, iturri historikoek Itsasoleku izeneko padura aipatzen dute, baina toponimo hori galduta dago gaur egun. Azkenik, Muruetako padurei Itsasaldeko Itzak deitzen zaie.

4.3. ERABILERA ESTENTSIBOAK

Mende luzez, Urdaibaiko gizarteak modu estentsiboan baino ez zituen itzak ustiatu. Marea fluxuen eraginpean egonik, eremu horiek etengabe aldatzen ziren, eta ez ziren egokiak ez bizitoki egonkorrak ezartzeko, ezta nekazaritzarako ere.

Gainerako itsasadarretan bezala, Bizkaiko Foruak (Foru Zaharra, 1452; Foru Berria, 1526) arrantza askatasuna xedatzen zuen herritar guztientzat; baina debekatu egiten zuen sare handiak edo arrantzarako tranpa finkoak instalatzea. Hortaz, izokina eta amuarraina bezalako espezieak eskuz baino ezin ziren harrapatu.

Horrekin batera, Foruak abereak bazkatzeko askatasuna ere xedatzen zuen Bizkaiko landa guztietan. Hala, ohikoa zen baserrietako ganaduak —behiak batik bat— itsasadar inguruko itzetan aske bazkatzen uztea. Muruetako ganaduak, adibidez, Foruko eta Busturiko itzetan ere bazkatzen ziren, marea-fluxuek definitutako paisaia aldakor baten erritmoan.

Baina, zalantzarik gabe, ihi bilketa zen eremu hauetako jarduerarik hedatuena (Gogeascoechea & Juaristi, 1997). Erdi Aroko erregistrorik ez dagoen arren, pentsatzekoa da aspalditik datorrela ihiak moztu eta baserrietan abereen azpigai moduan erabiltzeko ohitura, gero ongarria egiteko. Ongarri hori ezinbestekoa zen soloetan garia, artoa eta arbia txandakatzen zituen nekazaritza-ziklo intentsiboa mantentzeko. XVIII. eta XIX. mendeetako iturriek behin eta berriro aipatzen dute ihi-bilketa, herritarrentzat oso baliabide preziatua zela azpimarratuz. Ordurako, praktika hori ongi errotuta zegoen, eta xeheki araututa elizate bakoitzeko ordenantzetan.

▲
Ihiz estalitako padura Kortezubi eta Gautegiz Arteaga artean.

Itsasadarretik hurbil kokatutako baserriek beren itza propioak izan zitzaketen. Busturiko Sagarminaga etxearen kasua da, Axpeko errekaren eta paduren ertzean; 1712ko notariotza agiri batek jasotzen duenez, etxeko andre Madalena Sagarminagak lau peoitako itza bat errentan eman zion Domingo Kaltzadari, zortzi urterako eta inolako errentarik ordaindu gabe[3].

Baina, salbuespenak salbuespen, itsasadarreko itzak jabetza komunalekoak izaten ziren, eta dokumentuek *exido* hitzarekin izendatu ohi dituzte. Kortezubin San Emeterio eta San Zeledonio egunez (martxoak 3) hasten zen ihia mozteko sasoia, ordura arte debekatuta baitzegoen. Herritarrek nahi adina ihi mozteko eskubidea zuten, mugarik gabe. Gautegiz Arteagan ere martxoan hasten ziren ihia mozten, maiatzera arte. Baina, kasu honetan, itzak parte berdinetan banatzen ziren herritarren artean, kanon baten truke. Behin moztuta, ihiak tokian bertan utzi behar ziren lehortzen, eta ekainaren 15ean baino ezin ziren jaso eta baserrietara eraman[4].

Beste herrietan ere ohikoa zen itzak herritarren artean banatzea. Muruetan, adibidez, hiru auzoren artean banatzen ziren; 1773an udalak Simon Enparan peritu bermeotarra izendatu zuten, parte guztiak berdinak izateko neurketa egin zezan[5]. Foruan, berriz, itzak lau partetan banatzen ziren, eta parte horietako bakoitza, aldi berean, hamabost baserriren artean. Baserri bakoitzari zegokion partea zozketa bidez finkatzen zen urtero[6].

Arau-hausteak ere izaten ziren, jakina. 1717an, adibidez, Muruetako elizateak Juan Ibinarriaga izendatu behar izan zuen, gehiegizko mozketak egiten ari ziren bizilagunen aurkako auzian ordezkari moduan[7]. Kortezubin ere, udalak 1807an salaketa jarri zuen Juan eta Jose Astorraren aurka, herriaren itzetan ihiak moztu eta baimenik gabe ateratzeagatik[8].

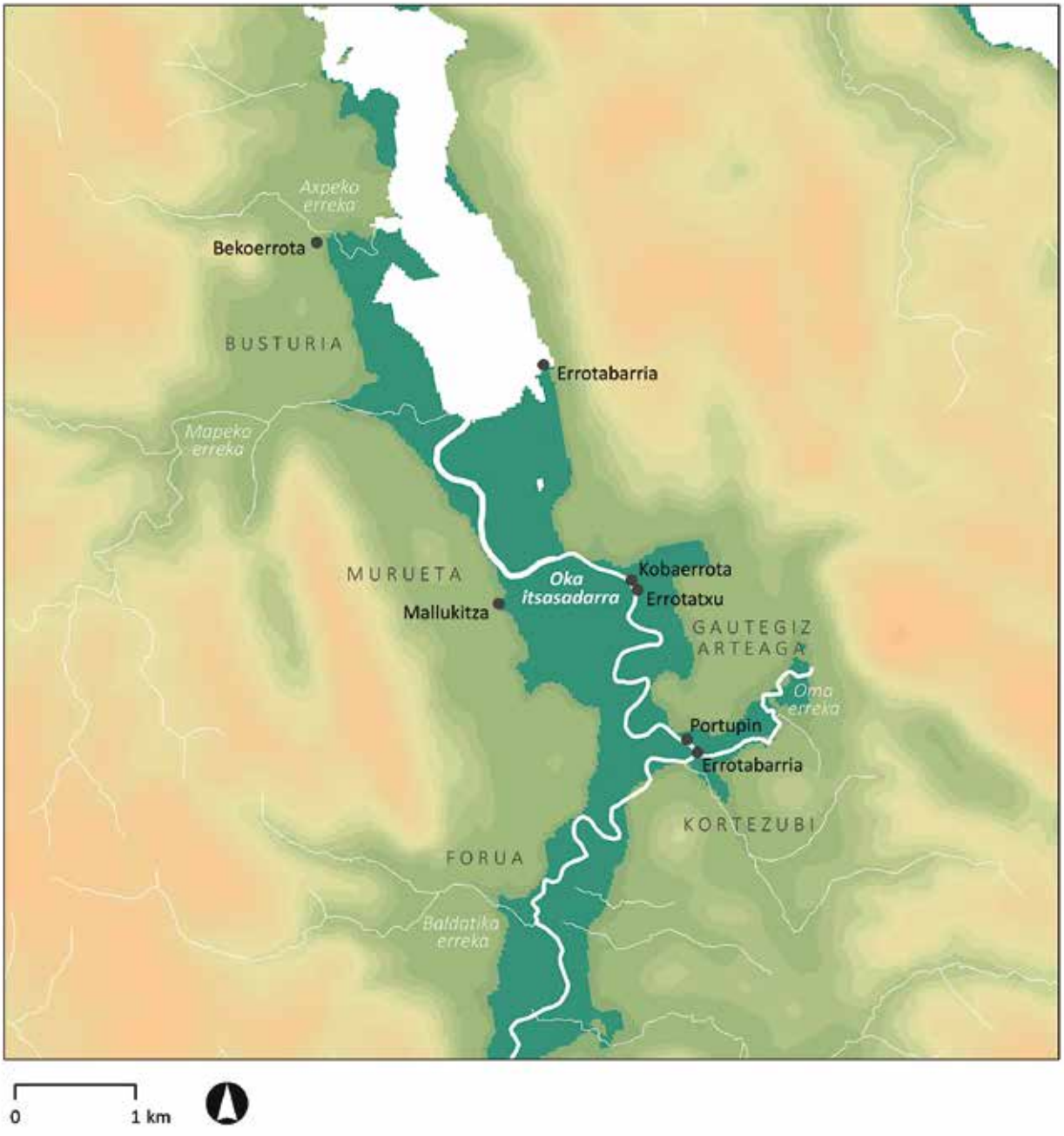
4.4. ITSAS ERROTAK

Euskal Herri osoan bezala, pentsatzekoa da errotak aspalditik egon direla Urdaibain, ezinbesteko elementuak baitziren garia ehotzeko eta ogia egiteko. Hasiera batean eskuzko errotak erabiliko ziren arren, Erdi Arotik aurrera errota hidraulikoak zabaldu ziren, hau da, uraren energia aprobetxatzen zuten instalazioak. Aro Modernoan zehar, artoaren iraultzak eragindako hazkundeari esker, errota berri ugari eraiki ziren. Gainera, beren mekanismoak gero eta handiago eta konplexuago bilakatu ziren, eta aldaera berriak ere agertu ziren, marea fluxuen bidez funtzionatzen zuten itsas errotak adibidez.

[3] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0030/0185.
[4] Gautegiz Arteagako Udal Artxibategia, Dekretu Liburua (1805-1850), 16/04/1806.
[5] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0370/128.
[6] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JCR1503/018.
[7] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0032/0115.
[8] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0470/001.

Itsas erroten presentzia da, hain zuzen, Urdaibaiko kultur paisaiaren ezaugarri bereizgarrietako bat. Marea-fluxuen eraginpeko eremuetan kokatuta egoten ziren, kostaldean nahiz itsasadar baten ondoan. Antepara edo depositu bat izaten zuten alboan, konporta baten bidez itsasoarekin konektatua. Itsasgoran, konporta ireki eta antepara urez betetzen zen; itsasbeheran, berriz, konporta itxi egiten zen, barruan harrapatutako ura ateratzea oztopatuz. Beste konporta baten bidez, ur hori errotara bideratzen zen gero, azelina edo turbina aktibatuz. Horrek, aldi berean, errotarriak mugitzen zituen; bi izan ohi ziren, gutxienez, bata garia ehotzeko eta bestea artoarentzat.

Urdaibaiko itsas errotak.

Urdaibai inguruan zortzi itsas errota egon ziren, gutxienez:

- **Portupin** (Gautegiz Arteaga). Errotazarra ere deitua. Orueta auzoaren azpian kokatuta zegoen, Okaren ibilbide zaharraren eskuineko ertzean. Agirietan XVI. mendearen bigarren erdian aipatzen da lehen aldiz. Gautegiz Arteaga eta Kortezubi elizateen jabetza partekatua zen, eta bi udalek errotari bati uzten zioten, errenta baten truke epe jakin batez kudea zezan. Hainbat errotariren izenak kontserbatzen dira: besteak beste, Juan Mestraitua (1571), Martin Ibañez Baraiz (1578), Santxo Belendiz (1583), Maria Tremoia eta Maria Lopez Portu (1591), Pedro Ruiz Aboitiz (1594)[9]. Gero, Arteagako oinetxearen eskuetara pasa zen, eta 1614-1622 artean guztiz eraberritu zuten; Martin Ibañez Baraiz harginak presa konpondu zuen, eta Juan Gazeaga Zea harotzak, berriz, errotaren zurajeak[10]. Horren ondotik, berriro errentan eman zuten: 1649an Martin Gazteategi Aurrekoetxea eta Madalena Laizatategi senar-emazteei, eta 1650ean Pedro Gaztañagari, lau urtez. Fase berri honetan, errotarekin Palaziotxu izeneko etxea errentatu zen, errotariaren bizitoki moduan[11]. Litekeena da 1745eko Su Liburuan aipatzen den Barrenerrota izenekoa, arteagatarren jabetzekoa, eraikin bera izatea; urte horretan Josepa Arbatzegi bizi zen bertan maizter (Kerexeta, 1992).

▲
Portupin errotaren aurriak, ihiz inguratuta (Gautegiz Arteaga).

[9] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0358/0371; N0358/0373; N0358/0401; N0361/0124; N0361/0242; N0363/0080; N0364/0370.
[10] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0307/046; JTB0402/047; JTB0402/048.

- **Errotabarri** (Gautegiz Arteaga). Kanala auzoan dago, itsasadarraren eskuinaldean. Bere aipamen zaharrena 1723koa izan liteke; urte horretan, Martin Goitisolok salaketa jarri zuen Juan Meaurio, Diego Sasoategi, Domingo Andramortu, Juan Bekoetxea eta haien emazteen aurka, Uradarioaga izeneko parajean marea-errota bat eraiki zutelako[12]. Azken toponimo horrek ez du egungo ordainik, baina salaketan zehazten da errota berriak Goitisolo baserriaren ondasunetarako bidea oztopatzen zuela; baserria Errotabarritik hurbil dagoenez, ondoriozta liteke hauxe dela dokumentuan aipatzen den errota. 1745ean Antonio Goenengoa eta Juan Andikoetxeta ziren jabeak (Kerexeta, 1992).

- **Bekoerrota** (Busturia). XVIII. mendean itsas erroten hainbat aipamen daude Busturian. 1729an, adibidez, Juan Ignazio Agirre Tellaetxea eta Maria Amunategi senar-emazteek Lekeitioko Jesusen Konpainiaren eskolarekin sinatutako hipotekan "Axpe Busturiko itsas errota" aipatzen da[13]. Aurrerago, elizatea agertzen da bost errotarriko Itsaserrota izeneko baten jabe. 1741ean Juan Ignazio Agirreri berari saldu zion, baina operazioa bertan behera gelditu zen, notarioari zegozkion tasak ez ordaintzeagatik[14]. 1745ean dagoeneko Agirre errotaren jabe moduan agertzen da, eta Jose Goiena, berriz, errotari moduan (Kerexeta, 1992). 1766an, Andres Mirandona eta bere semeak agertzen dira errotari moduan, errenta ordaintzen[15]. 1767an, aldiz, Juan Jose Mendoza Arteagak erosi, eta urtebete beranduago bere osaba Juan Ignazio Madariagari saldu zion[16]. 1771ean, dagoeneko, itsas errota Madariaga oinetxearen maiorazkoan jasota agertzen da; Juan Ignazio Madariaga zen horren jabea baina, Cádizen bizi zenez, ilobak administratzen zizkion sorterriko ondasunak[17].

  Baliteke erregistro horiek guztiak egitura berari buruzkoak izatea: egungo Bekoerrotari buruzkoak, hain zuzen. Axpeko erreka itsasadarrean isurtzen den lekuan kokatuta dago; inguruan, gainera, Itsasondo baserriarena bezalako toponimo adierazgarriak daude. Eraikina oso eraldatuta dago, eta ez du jatorrizko egituraren inolako elementurik gordetzen.

- **Kobaerrota** (Gautegiz Arteaga). Garai desberdinetan Portuerrota eta Ozolloerrota izenak ere hartu izan ditu, bi auzo horien artean kokatuta baitago, Okaren ibilbide zaharraren eskuineko ertzean. 1599an, errenta- eta konpromiso-agiri banak Arteagako leinuaren jabetzako marea-errota bat aipatzen dute[18]; Kobaerrota izan litekeen arren, testuan ez da zehazten ez bere izena eta ezta kokapena ere. Hala, lehen aipamen ziurra 1683koa da, orduan (ber)eraiki baitzuten "por horden de los señores de la casa y fortaleza de Arteaga". Bi bikoteri eman

[11] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0602/012; JTB0373/004.
[12] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0232/003.
[13] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0455/0083.
[14] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, BUSTURIA 0068/008/017.
[15] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0055/0157.
[16] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0056/0003; N0056/0059; N0056/0074.
[17] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0057/0017.
[18] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0365/0402; N0365/0492.

zieten lanen ardura, baita errotaren errentamendua ere: Martin Ozamiz eta Beatriz Sarastegi senar-emazteek osatutakoari, alde batetik, eta Juan Etxebarriari eta Maria Ozamizi, bestetik; azken horiek beren partea Martin Goitisolori saldu zioten, 1689an[19].

Ordutik, Ozamiz eta Goitisolo sendien artean banatuta egon zen errota, ia bi mendez. 1745eko Su Liburuan Martin Ozamiz eta Juan Goitisolo agertzen dira jabe moduan, eta Manuel Ozollo errotari moduan (Kerexeta, 1992). 1748an, Juan Goitisolok eta bere emazte Josepa Zendokizek beren partea saldu zuten; lehenaren izeba-osabak, Martin Goitisolo eta Josepa Urizar izan ziren erosleak. Azken hori alargundu egin zen gero, eta bere partea dohaintzan utzi zion Katalina Goitisolori, 1766an. Katalina bost urte geroago ezkondu zen Ignazio Lezertuarekin; errotaren partea Manuel Ortuzar semeak eta bere emazte Madalena Ortuzarrek jaso zuten, eta hauek haren seme Manuel Lezertuari eman zioten 1822an, Mikaela Garteizgoieaskoarekin ezkon zedin. Bikote horrek, 1844an, hipotekan jarri zuen errotan zeukan partea, eta 1851ean beste erdia erosi zioten Juan Jose Ozamizi. Hipoteka 1862an kitatu zuten. Ordutik, errota osoa familia bakarraren esku gelditu zen.

Kobaerrotaren egitura egoera onean kontserbatzen da oraindik. Sistema hidrauliko konplexua dauka, aldi berean itsasoko eta errekako urez elikatzen baita. Antepara handi bat du horretarako, lubakiz inguratuta; bertara iristen dira Kobako iturburutik datozen urak, eta aldi berean konporta bat dauka itsasgoran ura sartzen utzi, eta itsasbeheran irtetea galarazteko. Eraikinaren barruan jatorrizko errotarrietatik bi gordetzen dira. Gainera, hareharriz egindako bi azelina ere kontserbatzen dira errotaren inguruan; oso arraroak dira material horrekin egindakoak, eta XVII. mendearen bueltan koka daitezke (García-Diego, 1984).

◄ Kobaerrota (Gautegiz Arteaga). Harrizko azelina monolitikoak.

[19] Kobaerrotako jabeen artxibategi pribatua.

- **Mallukitza** (Murueta). Itsaserrota izenaz ere ezaguna. Herriko elizaren oinetan kokatuta dago, itsasadarraren ezkerraldean. Juan Foruriaren eta Maria Hormaetxearen arteko ezkontza hitzarmenean aipatuta agertzen da lehen aldiz, 1730ean, beste ondasun batzuekin batera[20]. Atalburuan agertzen den inskripzioak 1796ko data darama, eraberritze baten lekuko agian. XIX. mendean, aldiz, errotak zereala ehotzeari utzi, eta industriara lerratu zen. Garai hartan Manuel Santos Txirapozu zen jabea, eta 1858an Busturiko San Mames toska-lantegiari alokatu zion, bertan buztina birrintzeko —lantegiaren sortzaileetako bat, Jose Eusebio Txirapozu, bere anaia zen. Baina, enpresak egitura kaltetu zuela eta errentak ordaindu ez zizkiotela salatuta, Txirapozuk auzitara jo zuen 1865ean, eta bi urte geroago epaileak arrazoi eman zion, kalte-ordainak jasotzeko eskubidea aitortuz[21].

  Gaur egun, eraikina nahiko egoera onean kontserbatzen da, itsasadarretik aparte gelditu bada ere. Bi ardatzeko errota da, harlanduz egina, eta lauza bakar batez osatutako zubi handi bat dauka.

▲
Mallukitza errota 1942. urtean. Egilea: Indalezio Ojanguren. Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, OA00532.

[20] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0058/0017.
[21] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JCR4463/169.

▲ Mallukitza errota (Murueta). ▼

- **Errotabarri** (Kortezubi). Itsasadarrak eta Jausoloko errekak bat egiten duten lekuan kokatuta dago, herriko elizatik hurbil. Dagoeneko 1704ko Su Liburuan agertzen da; Pedro Margota eta Juan Lezertua ziren orduan jabeak, eta Antonia Bolunburu bizi zen bertan maizter (Kerexeta, 1992). 1731an Pedro Lezertua eta Juan Ozamiz Jausolo ziren jabeak; salaketa jarri zuten errekan gora beste errota bat eraikitzen ari ziren bi auzotarren aurka, ura kentzen zietelako[22]. 1745eko Su Liburuan oraindik Pedro Lezertua agertzen da errotaren erdiaren jabe moduan, beste erdia Martin Margotarena zela; Juan Sakona errotaria bizi zen bertan. 1796ko Su Liburuan, aldiz, Juan Margota eta Bartolome Landeta aipatzen dira jabe moduan (Kerexeta, 1992). 1809an, azken horren alargunak, Madalena Lezertuak, salaketa jarri zien bere seme Juan Antonio Landetari eta Juan Ozamiz Margotari, errotan zegokion partea erreklamatuz[23].

▼ Errotabarri (Kortezubi).

[22] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0652/008
[23] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0439/013.

▲ Errotatxu (Gautegiz Arteaga). Aurriak.

- **Errotatxu** (Gautegiz Arteaga). Argasburuko errota ere deitua. Kobaerrotatik metro eskasera kokatuta dago. 1750ean, Manuel Ozamiz eta Madalena Ibieta senar-emazteek Argasburu baserria hipotekatu zuten, bere jabetza guztiekin. Horien artean itsas errota baten herena aipatzen da, "Gautegiz Arteagako elizateko itsasadarrean kokatua"[24]. 1796ko Su Liburuan ere hiru itsas errota aipatzen dira Gautegiz Arteagako elizatean —Arostegi, Juan Ozollorena; Baztererreka, Juan Bekoetxearena; eta Baraiz, Juan Urizar Nabearena—, baina zaila da haien izenak planoan kokatzea. Nolanahi ere, Errotatxu Argasburu baserriaren jabetza gisa mantendu zen XX. mendera arte. Egun, errota oso hondatuta dago, eta zenbait hormaren aztarnak baino ez dira ikusten.

Laburbilduz, Urdaibaiko itsasadarrean itsas errotak eraikitzeko joera Aro Modernoan zehar zabaldu zen, artoaren iraultzak eragindako nekazaritza hazkundearen testuinguruan. Egitura horien bidez, gainera, eskualdeko landa-komunitateak itsasadarreko ekosistemak bereganatzen eta eraldatzen hasi ziren. Kanalak eta anteparak eraikitzean, hidrografia natura-la aldatu zen, ura toki jakin batzuetara bideratuz eta marea fluxuen menpe egondako zenbait eremu isolatuz. Errotak zeuden tokietan eta inguruko lursailetan, aldiz, lurra egonkortu zen, eta lehen aldiz padurak drainatzeko urratsak eman ziren, nekazaritza egiteko.

Itsasadarreko kultur paisaiaren eraldaketa bizkortu egin zen.

[24] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0308/030.

05

Paisaia berri bat: polderrak

5.1. ZER DA POLDER BAT?
5.2. POLDERRAK URDAIBAIN
5.3. DESPOLDERIZAZIOA

Atal honetan Urdaibaiko kultur paisaiaren historian berebiziko garrantzia izan duen prozesu bat aztertuko da: XVIII. eta XIX. mendeetan nagusitu zen polderren eraikuntza, hain zuzen ere.

5.1. ZER DA POLDER BAT?

Polder hitza nederlanderatik dator, eta itsasoari edo itsasadarreko eremu bati irabazitako lur zatiari egiten dio erreferentzia, gehienetan nekazaritza egiteko helburuarekin. Euskal Herrian, estuario ia guztietan eraiki izan dira polderrak, oro har Aro Moderoan, XVII. eta XIX. mendeen artean (Narbarte et al., 2022). Eremu hauek izendatzeko erabiltzen diren hitzak aldatu egiten dira toki batetik bestera, baina normalean argi egoten da jatorrizko hezegune-ekosistemarekin duten lotura. Urdaibain, *itza* izan da ohikoena, jatorrizko padurak izendatzeko erabiltzen zen berbera alegia; gaztelaniazko dokumentuetan *juncal* eta *junquera* ordainak erabiltzen dira.

POLDERRAK IZENDATZEKO ERABILTZEN DIREN HITZAK
EUSKAL HERRIKO ZENBAIT ESTUARIOTAN

HITZA	ESTUARIOAK
BARTHA	Aturri, Errobi
BASADIA	Urola
ERRIBERA	Oria, Bidasoa
ITZA	Urdaibai, Butroi, Bidasoa

Polder baten eraikuntzan hiru urrats nagusi bete behar dira. Lehenik, aukeratutako eremua dike batekin inguratu behar da, itsasgoran ura barrura sartzea oztopatzeko. Dike horiek egiteko, padurako lokatzetan pilote-lerro bat ezartzen da, eta gero lurrez estaltzen dira itsasgoraren maila baino garaiera handiagoa hartu arte. Behin hori eginda, eremua marea fluxuetatik isolatuta gelditzen da, eta sedimentu berria jasotzeari uzten dio; ondorioz, barruko lurzorua lehortu eta konpaktatu egiten da. Dike hauek izendatzeko ere, hitz desberdinak erabiltzen dira; Urdaibain, *muna* da ohikoena, baina zenbait tokitan *lubana* edo *lugana* ere jasotzen da, 'hesi' edo 'trintxera' zentzuarekin (Euskaltzaindia, 2023).

DIKEAK IZENDATZEKO ERABILTZEN DIREN HITZAK
EUSKAL HERRIKO ZENBAIT ESTUARIOTAN

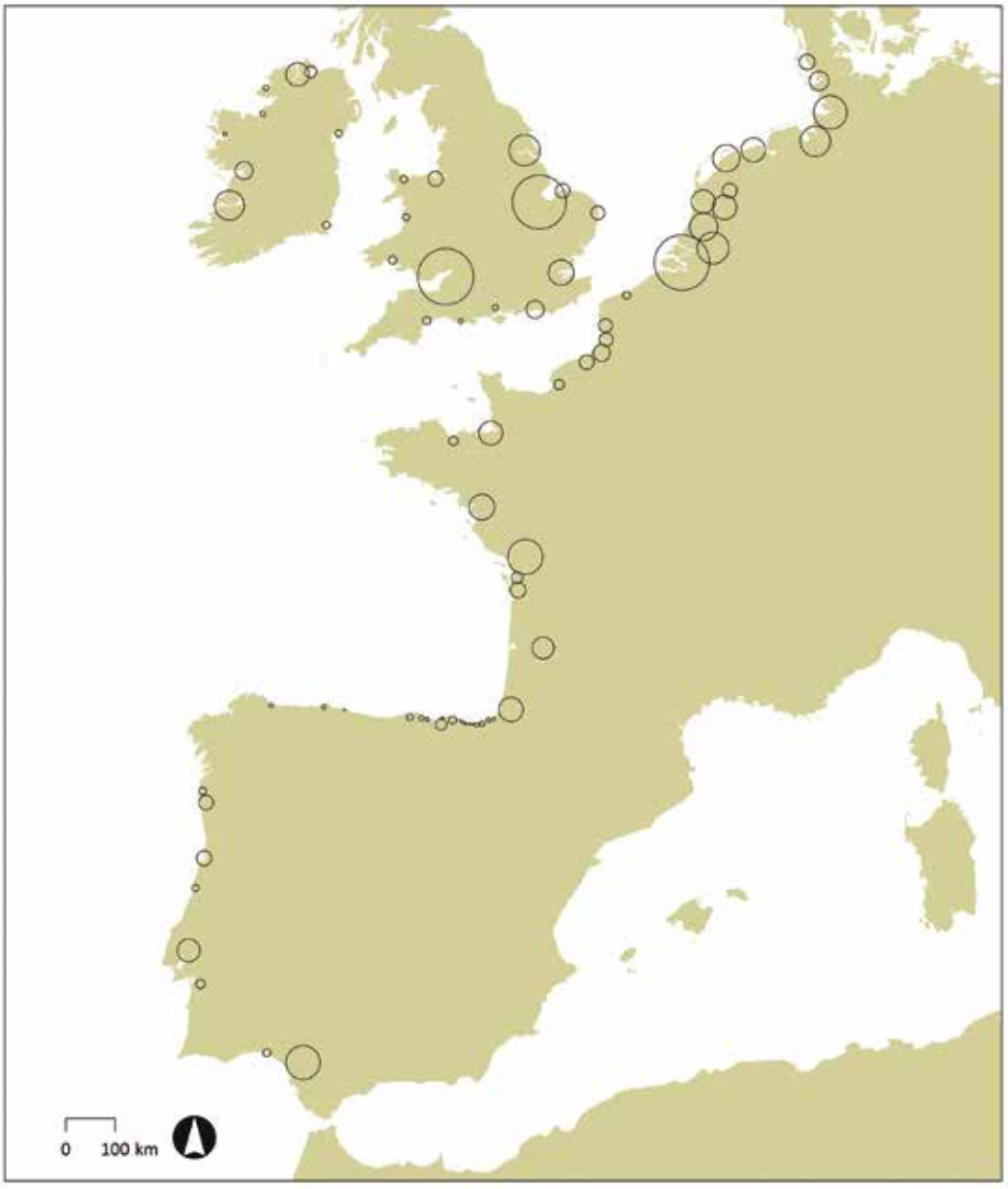
HITZA	ESTUARIOAK
LEZOIA	Bidasoa
LUBAKIA	Urola
LUBANA/LUGANA	Urdaibai
MUNA	Urdaibai
MUNTOA	Oria

Bigarren urratsa barruko urak drainatzea da. Normalean, sakonera txikiko zanga-sarea irekitzen da lehortutako eremuaren barruan. Horiek kanal nagusi batera bideratzen dute soberako ura, eta handik munetara. Bertan, irekiune edo *konporta* berezi batzuk egoten dira —itsas erroten anteparak betetzeko funtzioa dutenen kontrako mekanismoa dute, hain zuzen ere. Itsasgoran, konportak itxi egiten dira, ura sartzea eragotziz eta polderra lehor mantenduz. Itsasbeheran, aldiz, kanporantz irekitzen dira, barruko urak ebakuatuz. Agiri historikoetan, batzuetan, konporta hauei *tronpa* ere deitzen zaie.

Hirugarren urratsa polder barruan gelditu den lupetza nekazaritzarako egokitzea da. Normalean, hori egiteko estrategia desberdinak erabiltzen dira: goldatzea, lurra irekitzeko eta berdintzeko; hondarra botatzea, testura hobetzeko eta lantzeko errazago egiteko; eta, sarri, etxeko hondakinak edota abereen gorotza bezalako ongarriak botatzea. Batzuetan, betelanak ere egin daitezke, maila freatikoa jaisteko. Horrela, oso lur emankorrak eskuratzen dira, lantzeko prest.

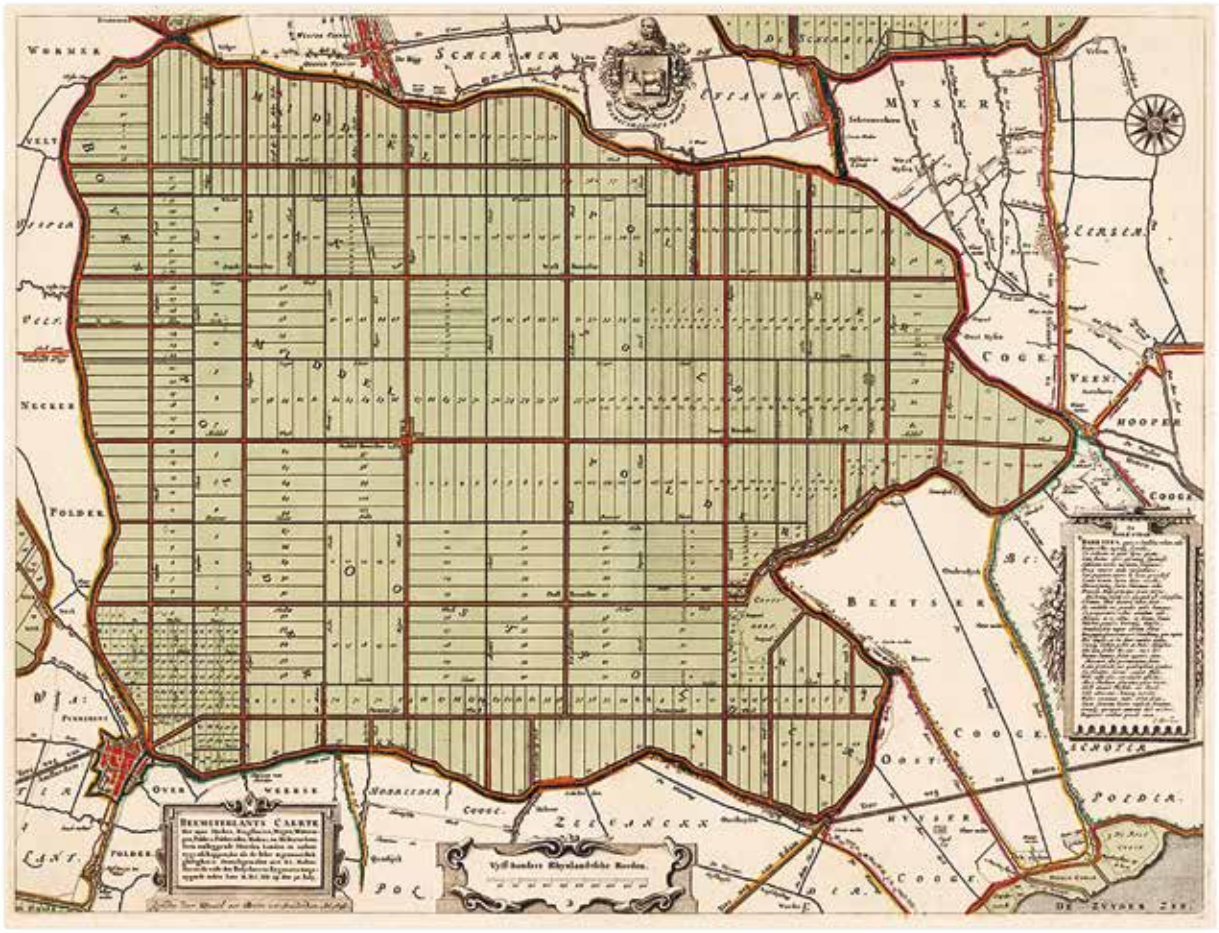

▲
Holandako konderria 1682. urtean.
Egilea: Nicolas Visscher.
Iturria: Wikimedia Commons.

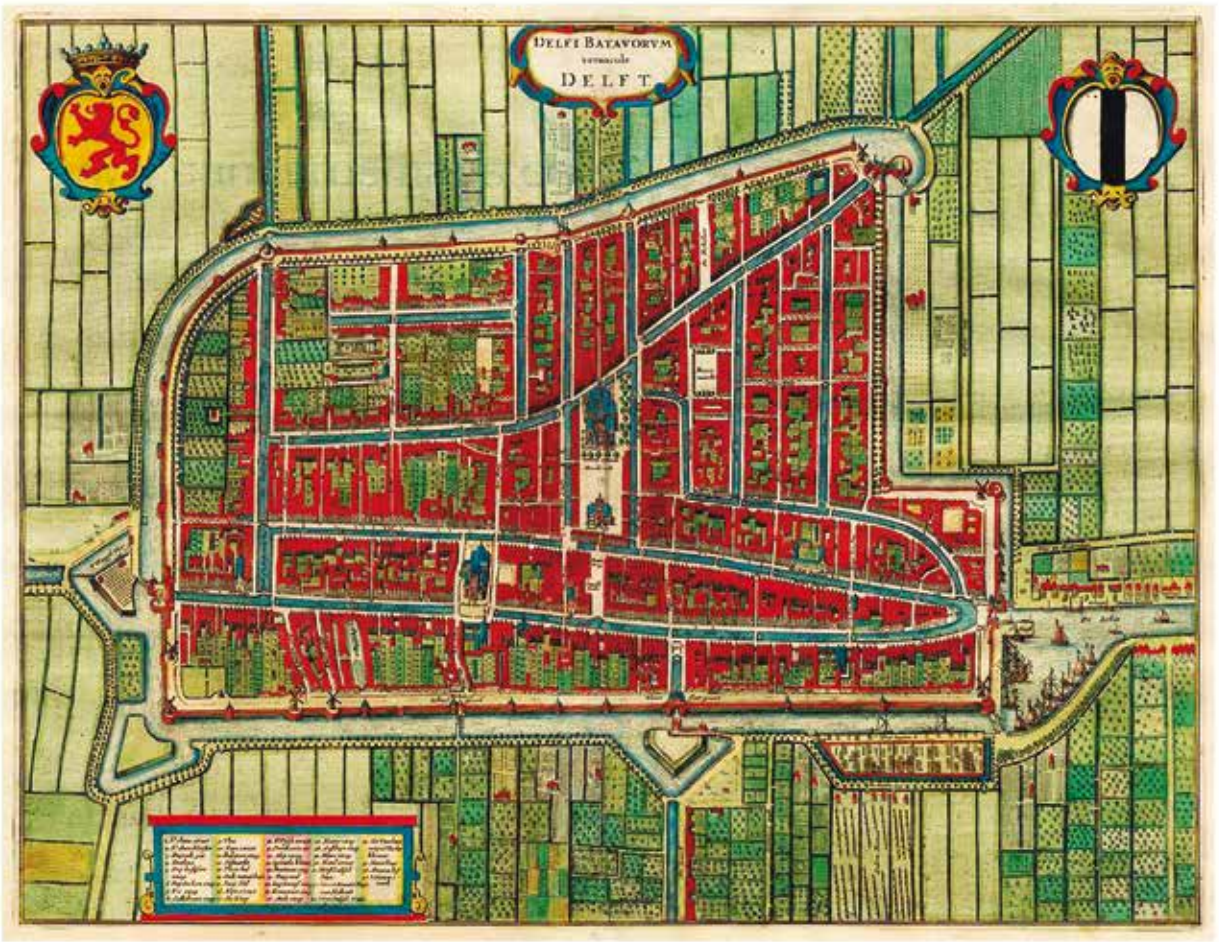

▲ Polderizazio handiko eremuak Europako eskualde atlantiarretan.

Polderren eraikuntza ohiko praktika izan da Europako hainbat eskualde atlantiarretan. Ingalaterran eta Herbehereetan, adibidez, Erdi Aroaz geroztik egin izan da, eta milaka hektarea lur berri lortu dira horri esker. XVI. mendetik aurrera, ingeniari nederlandarren ezagutzak beste eskualde batzuetan ere aplikatzen hasi ziren. Garai horretakoak dira Euskal Herriko lehen egitasmoak ere: Aturrin, Baiona eta Akize arteko barthak drainatu ziren; eta Bidasoan, Hondarribia inguruko zenbait itza. Pixkanaka, hezeguneak drainatzeko egitasmoak ugaritzen joan ziren euskal kostako beste zenbait puntutan; ugariak izan ziren, bereziki, XVIII. mendean. Dena den, itzak drainatzeak ordura arteko erabilera komunalen desagerpena zekarren, eta ez zen arraroa izan tokiko komunitateen baitan gatazkak sortzea.

▲ Beemster herriko polderra (Herbehereak). Egilea: Daniel van Breen, 1658.

▲ Delft hiria polderrez inguratuta (Herbehereak). Egilea: Johan Blaeu, 1649.

5.2. POLDERRAK URDAIBAIN

Urdaibaiko kasuan ere, XVIII. mendekoak dira agirietan jasota agertzen diren lehen drainatze jarduerak, baina oso mugatuak izan ziren. Izan ere, nekazariz osatutako landa-komunitateak izaki, itzetako baliabide komunalak ezinbestekoak ziren baserrien ekonomia sostengatzeko, eta horrek luzaroan oztopatu zuen eskala handiko drainatze-egitasmorik martxan jartzea.

Gauzak horrela, XIX. mendean zehar eman zen herri lurren desamortizazioaren ondoren baino ezin izan ziren eraiki Urdaibaiko itzetan polderrak.

5.2.1. Herri-lurren desamortizazioa

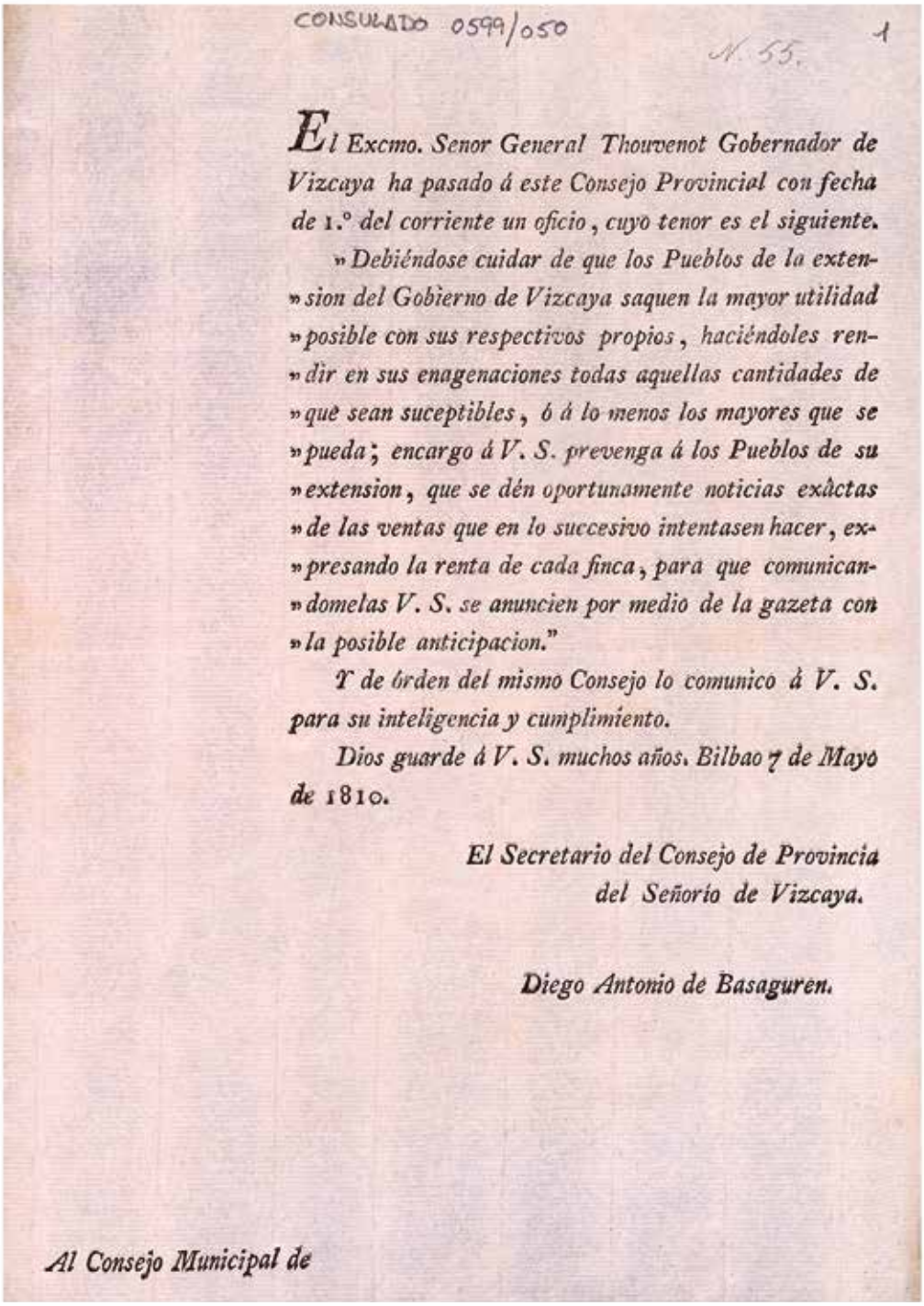
Herri lurren desamortizazio edo pribatizazio prozesua ulertzeko, XVIII. mende amaiera ra jo behar da. Frantziar Iraultzaren ondoren (1789), Europa osoan Ilustrazioaren ideiak barreiatu ziren; horien artean, gizartea eta ekonomia modu arrazionalean birformulatzeko beharra, jabetza indibidualaren eta merkatu askatasunaren printzipioen arabera. Herri-lurren kudeaketa kolektiboak eta estentsiboak, noski, ez zuen tokirik eskema horren barruan.

Euskal Herrian, ideia horien harrera gatazkaz beteta egon zen. Hirietako burgesiaren zati batek begi onez ikusten zuen Iraultza; baina agintariak eta landa giroko herritar gehienak aurka lerratu ziren, tradizioaren erabateko haustura suposatzen zuelakoan. Desadostasun hori berehala gelditu zen agerian, Frantziaren eta Espainiaren arteko Konbentzio Gerran (1793-1795) nahiz Frantsestean (1808-1814). Azken gatazka horretan, Euskal Herria frantziar okupaziopean gelditu zen, eta Bizkaiko gobernadore Pierre Thouvenot jeneralak zenbait neurri liberal xedatu zituen. Hala, besteak beste, udalei herri-lurrak saltzeko baimena eman zien 1810ean, armada okupatzailearen mantenua ordaintzeko[25].

Gerra bukatuta, Fernando VII. erregeak absolutismoaren itzulera dekretatu zuen 1814an, lege liberal guztiak bertan behera utziz. Haatik, 1820an Riego jeneralaren pronuntziamenduak Hirurteko Liberalari eman zion hasiera, eta gobernu berriak herri-lurrak pribatizatzeko aukera zabaldu zuen berriro. Fernando VII.ak 1823an agintea berreskuratzean, atzera bertan behera gelditu ziren salmentak. Dena den, sistema absolutista guztiz gainbeheran zegoen ordurako, eta ondorengo hamarkadetan Estatu liberala egonkortuko zen Espainian eta Euskal Herrian.

Zalantzarik gabe, Lehen Karlistaldia (1833-1839) izan zen prozesu hori markatu zuen mugarri nagusia. Gerran zehar, Bizkaia gehiena karlisten esku gelditu zen, liberalismoaren aurrean foru tradizioaren defentsan egiten zuten indarragatik. Armadaren mantenuak eta gerraren kostuek izugarrizko kaltea eragin zioten lurraldeko ekonomiari; 1840an, udal gehie-

[25] Bizkaiko Foru Artxibategi Orokorra, AJ01611/064; AJ01611/079; AJ01611/102; AJ01611/120; AJ01611/143.

CONSULADO 0599/050 N. 55. 1

El Excmo. Senor General Thouvenot Gobernador de Vizcaya ha pasado á este Consejo Provincial con fecha de 1.° del corriente un oficio, cuyo tenor es el siguiente.

»Debiéndose cuidar de que los Pueblos de la exten-»sion del Gobierno de Vizcaya saquen la mayor utilidad »posible con sus respectivos propios, haciéndoles ren-»dir en sus enagenaciones todas aquellas cantidades de »que sean suceptibles, ó á lo menos los mayores que se »pueda; encargo á V. S. prevenga á los Pueblos de su »extension, que se dén oportunamente noticias exâctas »de las ventas que en lo succesivo intentasen hacer, ex-»presando la renta de cada finca, para que comunican-»domelas V. S. se anuncien por medio de la gazeta con »la posible anticipacion."

Y de órden del mismo Consejo lo comunico á V. S. para su inteligencia y cumplimiento.

Dios guarde á V. S. muchos años. Bilbao 7 de Mayo de 1810.

El Secretario del Consejo de Provincia del Señorio de Vizcaya.

Diego Antonio de Basaguren.

Al Consejo Municipal de

▲
Frantziar okupaziopeko Bizkaiko gobernuak udalei bidalitako zirkularra, herri lurren salmenta egiteko jarraibideak emanez. Iturria: Bizkaiko Foru Artxibategi Orokorra, CONSULADO 0599/050.

nak zorretan itota zeuden, eta horiek kitatzeko aukera ia bakarra herri-lurren salmenta zen. Gainera, Isabel II.aren erregetzan Espainia gobernatu zuten agintari liberalek horren aldeko neurriak ezarri zituzten, Mendizabal (1836-1837) eta Madoz (1854-1856) ministroek agindutako desamortizazio dekretuak kasu.

Azken Karlistaldiaren (1872-1876) ondoren, Euskal Herriko foruak bertan behera gelditu orduko, Bizkaiko udalerri gehienek saldua zuten antzinako herri-lurren parte handi bat. Jabe berriek modu pribatuan kudeatu zituzten ordutik, lurraldeko paisaian aldaketa nabarmenak eraginez —horren adibide dira, besteak beste, garai honetan hainbat tokitan nagusitu ziren konifero-plantazioak (Michel, 2006).

Urdaibai inguruko elizateen kasuan, itzak izan ziren XIX. mendean zehar saldutako herri-lur gehienak. Antzinako erabilera kolektiboen ordez, jabe berriek ordura arte hezeguneak eta padurak izandako lurretan polderrak eraikitzea hobetsi zuten, zerealak lantzeko nahiz abereentzako bazkaleku intentsibo moduan erabiltzeko. Dena den, prozesuak bere ñabardurak izan zituen elizate batetik bestera, eta ez ziren arraroak izan haren inguruan sortutako gatazkak ere.

5.2.2. Trenbidea eta Erriobarria

Urdaibaiko paisaia eraldatu zuen beste faktore garrantzitsu bat XIX. mendeko azpiegitura berriak izan ziren. 1822an, Gernikako udalak eskatuta, Juan Bautista Belauntzaran arkitektoak itsasadarraren ibilbidea zuzentzeko egitasmoa aurkeztu zuen, inguruko itzak —570 hektarea inguru— drainatu eta lantzeko aukera emango zuela azpimarratuz. Egitasmoak inguruko herrien oposizioa jaso zuen; Foruko udalak, adibidez, protesta egin zuen, herritarrek bazkaleku gisa erabiltzen zituzten itza kolektiboak desagertuko zirela argudiatuz, eta merkataritzari onurarik ekarriko ez ziola gaineratuz[26].

Hurrengo urteetako bilakaera politikoak —Lehen Karlistaldiak, bereziki— egitasmoa gauzatzea eragotzi zuen, baina ideia ez zen bertan behera gelditu. Hala jasotzen du Pascual Madoz ministro liberal nafarrak, 1845-1850 artean argitaratutako bere hiztegian:

> *MUNDAKA: Bizkaian proiektatu den kanala, Gernikako barruti judizialean. Izen bereko itsasadarrak ibar eder bat zeharkatzen du bi mendilerroren artean, eta bertan itza zingiratsu zabal bat dago, baina hori simaurra egiteko baino ez zaie balio Foruko, Muruetako, Arteagako, Busturiko eta Sukarrietako nekazariei. Zenbait saiakera izan dira lur horiek balioan jartzeko, haiek zeharkatuko lituzkeen kanal baten bidez, horrek aukera emango bailuke lurrak lantzeko eta errioa nabigagarri egiteko, gaur egun aurkitzen diren oztoporik gabe. Bizkaiko Aldundia, herrialdeko aberastasuna ugaritu nahian, kanala irekitzeko urratsak ematen hasi da, eta B.M.ren gobernuak 1827an eskaera egin zion Bilboko Itsas Armadako brigadier komandante den Ignacio Colmenaresi, egitasmoa bertatik bertara aztertu eta bere iritzia eman dezan. Lan hori eginda, eta San Fernando*

[26] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, FORUA 0008/001.

Errege Akademiako Juan Bautista Belauntzaran arkitektoak egindako azterketa xehea kontutan hartuta, txostena aurkeztu zion gobernuari, baina gaiak ez zuen aurrera egin. Geroago, Jose Bentura Agirre Loiarte euskal kapitalista aberatsak bere kabuz gauzatu nahi izan zuen egitasmo hori, baina gero uko egin zion itzen jabetzaren inguruko zailtasunak ikusita. Izan ere, argia dirudi itza horiek herri osoarenak direla; baina, inguruko herriek bazkaleku moduan erabiltzen dituztenez, haien jabetza bereganatu nahi izan zuten, eta zati batzuk partikularrei saldu ere egin zizkieten. Nolanahi ere, oraindik ere [egitasmoa] gauzatu daiteke, xede horrekin sortuko litzatekeen enpresaren onurak ezagutaraziko balira; inguruko herritarrek ere parte har lezakete, zenbait kapitalistarekin elkartuz gero.

Madoz (1845-1850).

Hala, itsasadarra egokitzeko bigarren saiakera 1864an jarri zen martxan, Espainiako Gobernuaren ekimenez. Horren emaitza izan zen Juan Orensek, Euskal Probintzietako Ingeniari Nagusiak, 1870an aurkeztu zuen egitasmoa, baina Hirugarren Karlistaldiak (1872-1876) bertan behera utzi zuen hori ere.

Hirugarren saiakera, eta behin betikoa, gerra bukatu ondoren iritsi zen, behin foruak desagertuta eta Bizkaian industrializazio prozesua bete-betean zegoela. Kasu honetan, proiektua aurrera atera zen, eta Urdaibaiko paisaiaren behin betiko eraldaketa ekarri zuen, bi elementuren inguruan ardaztuta.

Alde batetik, 1882an **Amorebieta-Gernika trenbidea** eraikitzeko proiektua aurkeztu zen Bizkaiko Gobernu Zibilean, etorkizunean Bermeoko porturaino luzatzeko aukera ere aipatuz. Hala, Bilboko zenbait enpresaburuk *Compañía del ferrocarril de Amorebieta a Guernica y Luno* izeneko enpresa sortu zuten 1885an, eta Estatuaren parte-hartzerik gabe ekin zieten lanei. 1888an Gobernuak Interes Publikoa aitortu zion trenbidea Gernikatik Sukarrietaraino luzatzeko egitasmoari, eta horri esker konpainiak hainbat itza-sail desjabetu ahal izan zituen Foruko eta Muruetako lurretan. Trenbidea 1893an inauguratu zuten (Olaizola Elordi, 2005).

Beste aldetik, itsasadarraren ibilbidea zuzentzeko lanak ere suspertu egin ziren. 1884an Espainiako Gorteek Interes Publikoa aitortu ondoren, Jose Lekerika ingeniariari egokitu zitzaion lanak diseinatzea; baina Espainiako Gobernuak eman beharreko dirulaguntza ez zen iritsi 1897 arte. Hortaz, lanak 1903 eta 1923 artean gauzatu ziren, Gabriel Toña enpresaburu gernikarrak kudeatuta. Zailtasunak zailtasun —itzetako lursailen desjabetzeari lotuta, batik bat—, 4 km inguruko ubidea zabaldu zen, **Erriobarria** delakoa, Foruko eta Muruetako itzetan zehar. Aldiz, egitasmoaren bigarren fasea, itsasadarraren bokaleraino, egin gabe gelditu zen (Arana Martija, 2023).

5.2.3. Itza berrien kudeaketa

Arestian ikusi bezala, herri-lurren desamortizazioa eta azpiegitura berrien eraikuntza izan ziren Urdaibai inguruko itzetan polderrak sortzea erraztu zuten faktoreak, paisaia berri bati sorrera emanez.

Paisaia horren egiturak antzeko ezaugarriak izan zituen toki guztietan. Itzak munaz inguratuta egoten ziren, itsasgoran ura sartzea eragozteko. Munak egurrezko posteen gainean pilatutako lurrez egiten ziren, batzuetan itsasalderantz harrizko hormaz indartuta. Haien mantenua auzolanean egiten zen, itzan parte zuten jabeen artean antolatuta nahiz udalak deituta. Lan egiteko aukerarik ez zuenak pertsona bat bidali behar zuen bere ordez. Munak indartzeko, itzatik bertatik edo inguruko paduretatik zotalak ateratzen ziren, lehortzen eta gogortzen utzi ondoren munaren goiko partean plantatzeko. Gero, muna egonkortzeko zuhaixkak landatzen ziren sarri; Urdaibain, tamarizak edo milazkak (*Tamarix gallica*) ziren ohikoenak.

Itzak xede desberdinetarako erabiltzen ziren. Nekazaritzaren arloan, zereala lantzeko soloak ziren nagusi. Bertan garia, artoa eta alpapa bezalako bazka-landareak txandakatzen ziren. Arraroagoak ziren ortuak eta frutarbola-sailak, orokorrean itsasadarreko alde babestuetan, baserrien inguruan kokatuak. Abeltzaintzaren arloan, berriz, bi erabilera nagusitzen ziren. Alde batetik, ihidiak lantzen ziren, ihiak ebaki eta baserrietan abereen azpigarri bezala erabiltzeko. Horrela egiten zen gero soloetan botatzen zen ongarria. Beste aldetik, belardiak ere lantzen ziren, abereak zuzenean bertan bazkatzeko nahiz belarra moztu eta sikatzeko —neguan ganadua elikatzeko erabiltzen zen hori.

Paisaia horren aztarna materialak —munak, drainatze-sareak, konportak— nabarmenak dira oraindik itsasadarraren inguruko bost elizateetan, hurrengo ataletan jasoko den moduan. Dena den, aipatu beharra dago, baita ere, azken hamarkadetan paisaia honek izan duen atzerakada, hezeguneen leheneratzeari lotuta.

◀ Erriobarria Enderikako itzetan zehar (Kortezubi).

5.3. DESPOLDERIZAZIOA

Azken hamarkadetan, paisaia bereizgarri honi lotutako elementuak azkar higatu dira, hainbat arrazoi direla bide.

Baserriko bizimoduari lotutako nekazaritza tradizionala desagertzen joan da XX. mendearen erditik aurrera. Gautegiz Arteagako Ozollo baserrian, adibidez, 1956. urtean kokatzen dute herrian egin zen azken gari-jotzea; artoak gehixeago iraun zuen, baina hori ere ia desagertuta dago gaur egun. Gauza bera gertatu da belardiekin. Nekazaritzan eta abeltzaintzan aritzen diren ustiategi kopuruak behera egin du, eta gelditzen direnek merkatura bideratutako produktu jakin batzuetan espezializatu dute beren ekoizpena. Antzinako gari eta arto soloak ia erabat desagertu dira, eta abereak bazkatzeko belardiak han-hemenka baino ez dira gelditzen. Toki askotan, itzetako drainatze sistemak mantenurik gabe gelditzean, zangak lohiz betetzen eta munak hausten joan dira pixkanaka. Horren guztiaren ondorioz, itsasgoran urak sartzen hasi dira, jatorrizko padurak leheneratuz.

Joera honen alde egin dute, gainera, Biosferaren Erreserbaren eta Babes Bereziko Eremuaren izendapenek, haien abaroan itsasadarreko hezeguneak berreskuratzeko egitasmo handiak jarri baitira martxan.

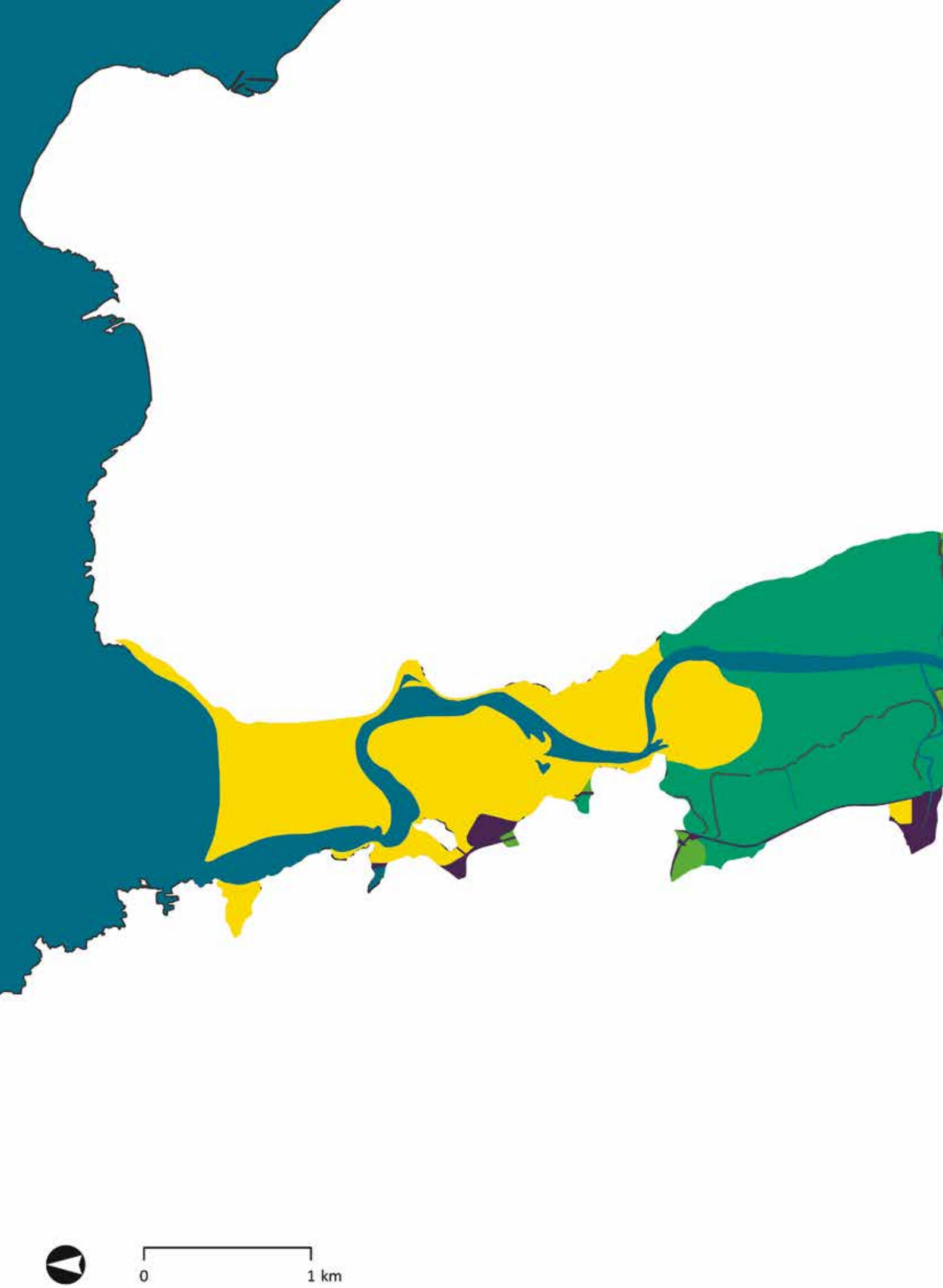
Gaur egun, polder-paisaiak Urdaibaiko zonalde gutxi batzuetara mugatuta gelditzen dira. Horietako batzuk egoera onean kontserbatzen dituzte munak eta drainatze-zanga sareak, eta nekazaritzarako edo abeltzaintzarako erabiltzen dira oraindik ere. Dena den, gehienak abandonatuta daude, eta paduren leheneratze prozesu betean murgilduta daude. Bertan, munak hautsita ageri dira eta, itsasgoran ura barrura sartzen denez, drainatze-sareak lausotu eta kanal berriak eratu ditu. Prozesu horren azken estadioan, guztiz leheneratutako padurak aurkitzen ditugu; gaur egun, hori da itsasadarraren inguruan nagusitzen den lur-estaldura, eta bertan oso zaila da antzinako polderren aztarna materialak aurkitzea. Hala ere, iraganeko paisaia horren memoria presente dago oraindik tokiko biztanleen artean, eta xehetasun handiz berreraiki daiteke.

Hurrengo ataletan, itsasadarraren inguruko bost elizateak aztertuko dira banan-banan, kasu bakoitzean itzen drainatze-prozesua nolakoa izan zen eta zein aztarna material utzi dituen aztertuz.

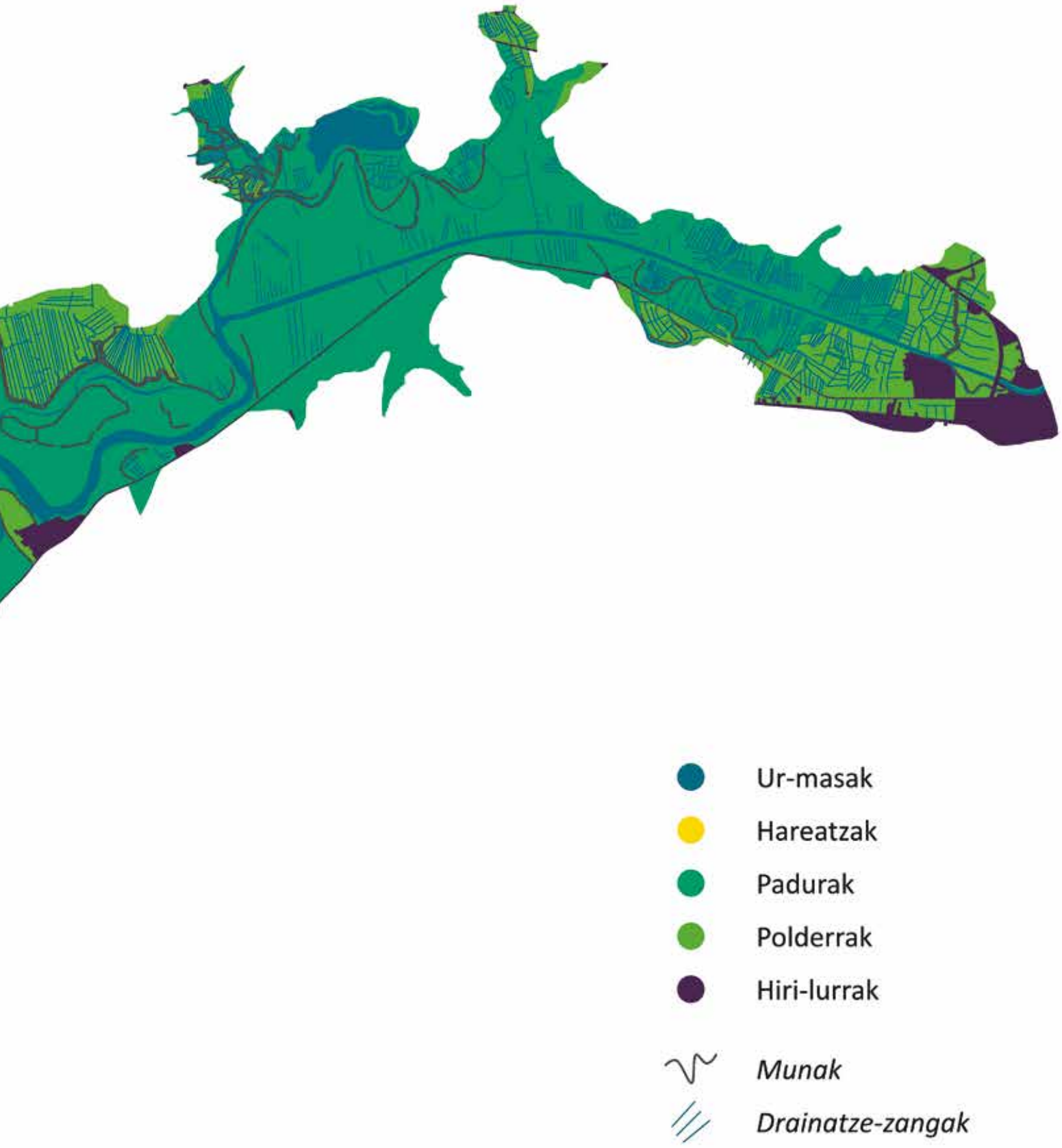

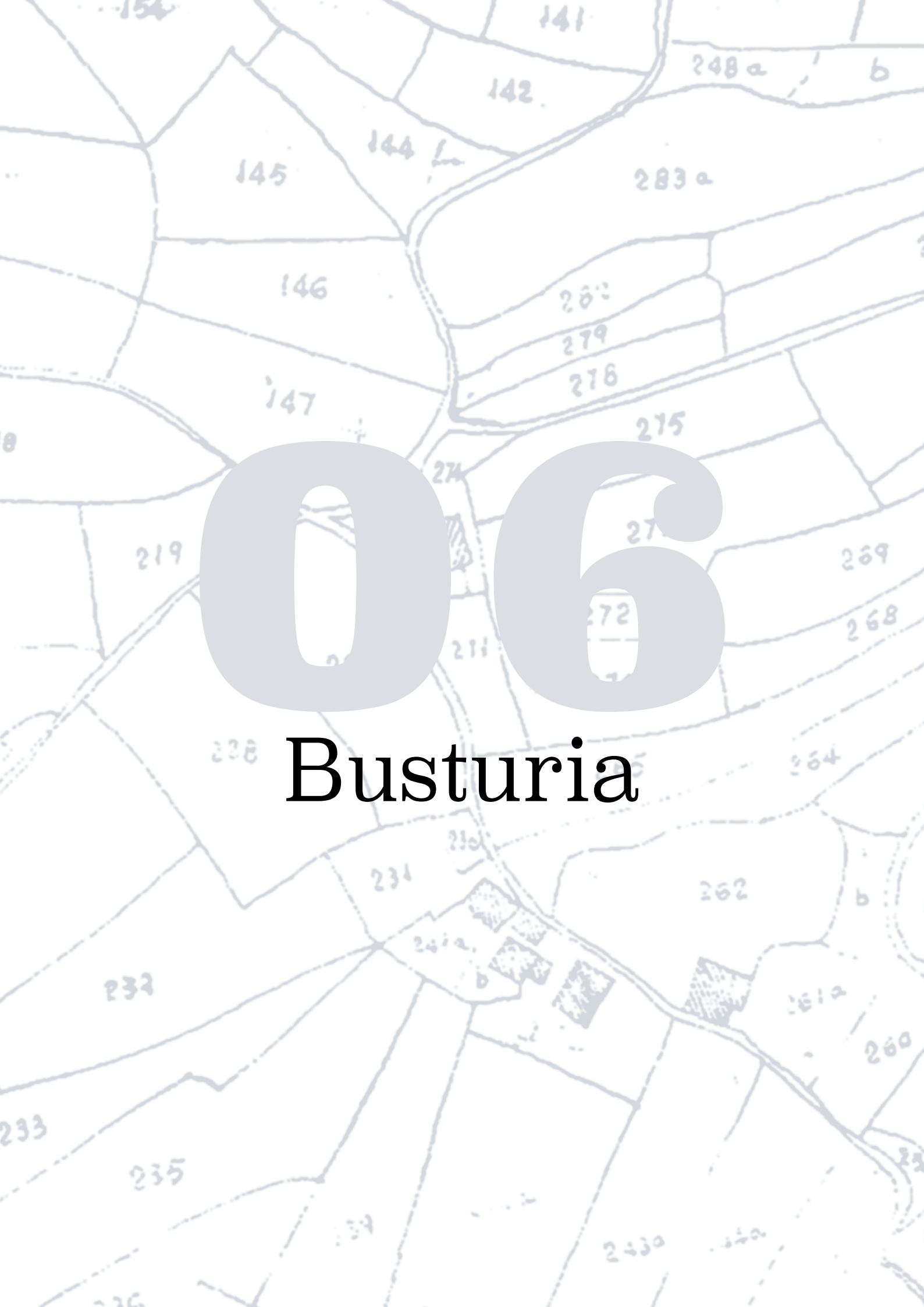
◀ Itsasadarraren ikuspegi orokorra 1969an. Itza guztiak landuta ageri dira. Iturria: Euskadiko Artxibo Historikoa.

Gautegiz Arteaga. Leheneratutako padurak Urdaibai Bird Center inguruan. ▶

0
1 km

◀ Gaur egungo lur-estaldurak Urdaibaiko itsasadarrean.

06

Busturia

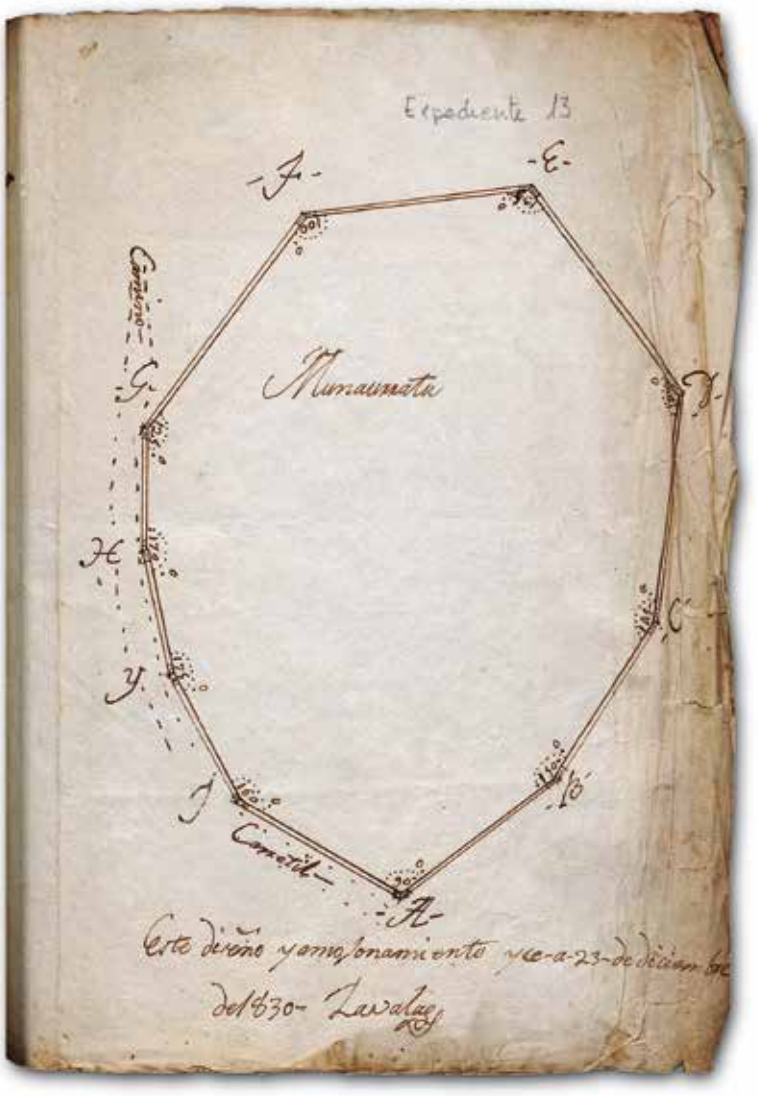
6.1. DRAINATZE PROZESUA
6.2. KATASTRO ZAHARRA
6.3. ITZAK GAUR EGUN

Urdaibaiko elizateen artean, Busturia da itsasadarraren posizio periferikoena hartzen duena. 131 hektarea hezegune ditu bere udal lurraldearen hego-ekialdean, Axpeko eta Mapeko erreken bokaleek mugatuta. Padura baxuak eta marea arteko lautadak dira nagusi, nahiz eta iparralderantz, apurka, hareatzak nagusitzen doazen.

6.1. DRAINATZE PROZESUA

XVIII. mendetik, iturri dokumentalek giza esku-hartze gero eta handiagoa islatzen dute espazio hauetan. Horren adibide dira 1712an Madalena Sagarminagak bere izeneko etxe ondoan Domingo Kaltzadari alokatu zizkion itza-sailak[27]; edo handik hurbil kokatutako itsas errota, Bekoerrota[28].

Itzen drainatze masiboa XIX. mendearen lehen erdian gertatu zen, inguruko elizateetan bezala, herri-lurren pribatizazioari lotuta. Udalak 1829an hartu zuen herri-lurrak saltzeko erabakia. Urtebete geroago, Antonio Zabala perituari enkargatu zioten Munaurratu izeneko parajea neurtzea; 2003 estadio hartzen zituela ebatzi ondoren, Antonio Ugalderi saldu zioten 681 erreal eta 19 marabedi-ren trukean[29]. Toponimoak ez du egungo ordainik Busturian, *muna* hitzaren presentziak iradokitzen duenez, itzetan kokatutako lursail bat izan zitekeen, edo mendian hesiz itxitako eremu bat bestela.

Munaurratu (Busturia). Antonio Agirrek 1830ean egindako neurketaren krokisa. Iturria: Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, BUSTURIA 0062/015/013. ▶

[27] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0030/0185.

[28] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0455/0083; N0455/0084; BUSTURIA 0068/008/017; BUSTURIA 0068/008/017; JTB0956/004, N0056/0003; N0056/0059.

[29] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, BUSTURIA 0062/015/013.

Udalak beste bi itza sorta saldu zituen Lehen Karlistaldia bukatzean: 1840ean[30] eta 1855ean[31], hurrenez hurren. Prozesua hainbat hamarkadaz luzatu zela dirudi, ahozko iturrien bidez ere jaso baita oraindik 1917an egiten zirela itza-salmentak Busturian (Paia, 2011).

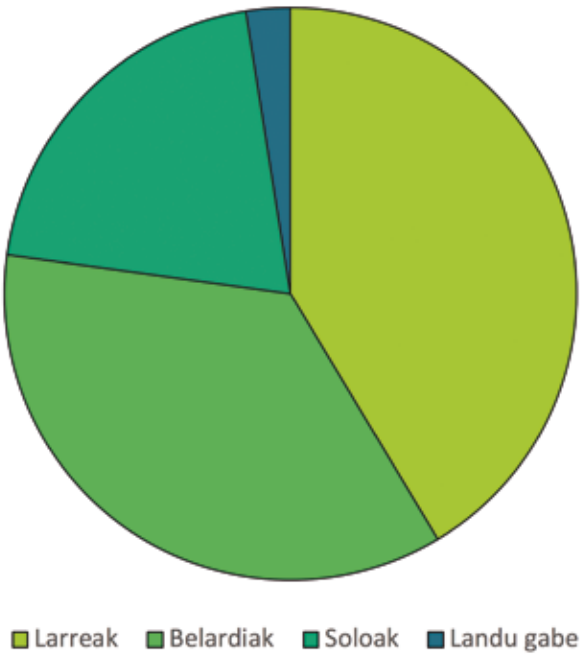
▲
Busturiko itzetan arto soloak lantzen. Egilea: Anselmo Guinea (1893). Iturria: Bilboko Arte Ederren Museoa.

[30] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, BUSTURIA 0050/023.
[31] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, BUSTURIA 0062/015/035.

6.2. KATASTRO ZAHARRA

Busturiko katastro zaharrean (1949) xehetasun handiz irudikatuta azaltzen dira elizateko itzak. Mendebaldean Gernika-Sukarrieta trenbideak mugatzen zituen; ekialdean, berriz, itsasadarraren bokaleak. Inguru horretan itsasoaren eragina handia denez, itza guztien perimetroa muna handi batez inguratuta zegoen; eremu horren barruan, itsasadarrarekiko perpendikularrean antolatutako hainbat lursail luzexka bereizten dira, drainatze-zangen bidez banatuta. Lursail bakoitza jabe batena zen, baina haren baitan funtzio desberdinetako azpi-sailak ere bereizten ziren.

Erabilerari dagokionez, Busturiko itzen zatirik handiena (%77) abeltzaintzarako erabiltzen zen: horien erdia, gutxi gora-behera, larreak ziren, abereak bertan bazkatzeko; eta beste erdia, berriz, belardiak, belarra moztu eta sikatu ondoren neguko elikagai moduan erabiltzeko. Itzen beste %20 zerealak lantzeko soloek osatzen zuten, nahiko ehuneko handia Urdaibaiko beste elizate batzuekin alderatuta. Itzen %2 inguru abandonatuta eta sasiz estalita zegoen; landu gabeko espazioa hutsala zen.

◄ Busturiko itzen erabilera, katastro zaharraren arabera.

Busturiko itzen kokapena, 1949ko katastroaren arabera. ►

Axpeko itzak
San Kristobaleko
itzak

Dokumentu horren arabera, Busturiko itzak bi multzo handitan banatzen ziren:

- ***Axpeko itzak.*** Izen bereko auzoaren oinetan kokatuta zeuden, Axpeko errekaren bokale inguruan. Inguru horretan Bekoerrota itsas errota zegoen XVIII. mendeaz geroztik. Itzak XIX. mende erdialdean drainatu ziren, udalak herri-lurrak saldu ondoren. Mende erdi beranduago, azalera osoaren ia erdia (%47) bazkaleku moduan erabiltzen zen, eta beste %30 ebakitzeko belardiek osatzen zuten. Dena den, zerealak lantzeko soloak ere ugariak ziren (%23).

- ***San Kristobaleko itzak.*** Izen bereko auzoaren aurrean kokatuta zeuden, Mapeko errekaren bokale inguruan. Kasu honetan ere, XIX. mende erdialdean drainatutako lurrak ziren. 1949an, abeltzaintza-erabilerak ziren nagusi: bazkalekuak (%39) eta ebakitzeko belardiak (%39). Soloek %19 hartzen zuten, batez ere itsasadarretik urrun kokatutako inguruetan.

BUSTURIKO ITZAK 1949KO KATASTROAREN ARABERA

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	1a	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,0825
7	1b	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,1837
7	1c	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,3075
7	1d	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,7425
7	1e	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,525
7	1f	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,6638
7	2a	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Soloa	4	0,105
7	2b	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Larrea	1	0,015
7	2c	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Soloa	4	0,0863
7	2d	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Larrea	3	0,09
7	2e	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Soloa	4	0,0825
7	2f	Axpeko Itzak	Alejandro Santamaria	Belardia	1	0,1462
7	3a	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Soloa	4	0,1087
7	3b	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	1	0,0525
7	3c	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Soloa	4	0,0375
7	3d	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Belardia	3	0,0225
7	3e	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	1	0,105
7	3f	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Soloa	4	0,03
7	4a	Axpeko Itzak	Felipa Aralucea Basabe	Larrea	1	0,1725
7	4b	Axpeko Itzak	Felipa Aralucea Basabe	Belardia	3	0,2663
7	5a	Axpeko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Soloa	4	0,045
7	5b	Axpeko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Belardia	3	0,1875
7	5c	Axpeko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Soloa	4	0,1425
7	5d	Axpeko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Larrea	1	0,45
7	6a	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Belardia	3	0,165
7	6b	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Larrea	1	0,0487
7	6c	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Soloa	4	0,1425
7	6d	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Belardia	3	0,0412
7	6e	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Soloa	4	0,15
7	6f	Axpeko Itzak	Fernando Gondra Lazurtegui	Larrea	1	0,12
7	7a	Axpeko Itzak	Francisco Orbe	Belardia	3	0,075
7	7b	Axpeko Itzak	Francisco Orbe	Belardia	3	0,0412
7	7c	Axpeko Itzak	Francisco Orbe	Belardia	3	0,015
7	7d	Axpeko Itzak	Francisco Orbe	Larrea	1	0,0525
7	8a	Axpeko Itzak	Marcelino Pedernales	Belardia	3	0,075
7	8b	Axpeko Itzak	Marcelino Pedernales	Larrea	1	0,075
7	8c	Axpeko Itzak	Marcelino Pedernales	Belardia	3	0,0675
7	9a	Axpeko Itzak	Federico Hormaechea	Larrea	1	0,1275
7	9b	Axpeko Itzak	Federico Hormaechea	Belardia	3	0,0975
7	10a	Axpeko Itzak	Anastasia Uriarte Cortazar	Soloa	4	0,15
7	10b	Axpeko Itzak	Anastasia Uriarte Cortazar	Belardia	3	0,0975
7	11	Axpeko Itzak	Salvador Castillo	Larrea	1	0,3

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	12	Axpeko Itzak	Eduardo Echaniz Apraiz	Soloa	4	0,3456
7	13	Axpeko Itzak	León Basterrechea	Belardia	3	0,285
7	14	Axpeko Itzak	Juan Ojinaga Larragen	Larrea	1	0,24
7	15a	Axpeko Itzak	José Telleria	Soloa	4	0,15
7	15b	Axpeko Itzak	José Telleria	Larrea	1	0,1675
7	16a	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,0375
7	16b	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Belardia	3	0,075
7	16c	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,09
7	16d	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Belardia	3	0,0225
7	16e	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,0975
7	16f	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Belardia	3	0,0525
7	16g	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,045
7	16h	Axpeko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Belardia	3	0,0808
7	17a	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	0,2362
7	17b	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Larrea	1	0,0487
7	17c	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	0,03
7	17d	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	0,0675
7	17e	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Belardia	3	0,78
7	17f	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	0,1013
7	17g	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Larrea	1	0,03
7	17h	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Belardia	3	0,0863
7	17i	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Larrea	1	0,0525
7	17j	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	0,5475
7	17k	Axpeko Itzak	Manuel Barandica Llano	Larrea	1	0,105
7	18a	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Larrea	1	0,075
7	18b	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Soloa	4	0,09
7	18c	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Belardia	3	0,1388
7	18d	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Soloa	4	0,1725
7	18e	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Larrea	1	0,0263
7	18f	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Soloa	4	0,06
7	18g	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Larrea	1	0,0225
7	18h	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Soloa	4	0,105
7	18i	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Larrea	1	0,0015
7	18j	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Belardia	3	0,075
7	19	Axpeko Itzak	Julian Orbe Zuazua	Larrea	1	0,0675
7	20	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	2	0,0375
7	21	Axpeko Itzak	Tomás Iturbe Elorrio	Soloa	3	0,0225
7	22a	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,1425
7	22b	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,0325
7	22c	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,0525
7	23	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,2962
7	24a	Axpeko Itzak	Ignacio Ugalde	Belardia	3	0,1088
7	24b	Axpeko Itzak	Ignacio Ugalde	Larrea	1	0,105

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	25a	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Belardia	3	0,12
7	25b	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Soloa	1	0,0825
7	26a	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0975
7	26b	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,03
7	26c	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0675
7	26d	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,06
7	26e	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0375
7	26f	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,0525
7	26g	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,105
7	27a	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,075
7	27b	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,0675
7	27c	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,03
7	27d	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,225
7	27e	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,15
7	28a	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,2022
7	28b	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,0525
7	28c	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,06
7	28d	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,2175
7	28e	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,0525
7	29a	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,0225
7	29b	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Zereala	4	0,1125
7	29c	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,1575
7	29d	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,24
7	29e	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,0225
7	30	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,4312
7	31a	Axpeko Itzak	Antonio Bilbao	Larrea	1	0,3676
7	31b	Axpeko Itzak	Antonio Bilbao	Belardia	3	0,0675
7	32a	Axpeko Itzak	Claudio Izaguirre	Belardia	3	0,165
7	32b	Axpeko Itzak	Claudio Izaguirre	Larrea	1	0,39
7	33a	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,1125
7	33b	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,2025
7	34a	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Soloa	4	0,0975
7	34b	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Belardia	3	0,105
7	34c	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Larrea	1	0,7275
7	35a	Axpeko Itzak	Miguel Bilbao Mendiola	Belardia	3	0,15
7	35b	Axpeko Itzak	Miguel Bilbao Mendiola	Soloa	4	0,1275
7	18j	Axpeko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Belardia	3	0,075
7	19	Axpeko Itzak	Julian Orbe Zuazua	Larrea	1	0,0675
7	20	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	2	0,0375
7	21	Axpeko Itzak	Tomás Iturbe Elorrio	Soloa	3	0,0225
7	22a	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,1425
7	22b	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,0325
7	22c	Axpeko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,0525

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	23	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,2962
7	24a	Axpeko Itzak	Ignacio Ugalde	Belardia	3	0,1088
7	24b	Axpeko Itzak	Ignacio Ugalde	Larrea	1	0,105
7	25a	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Belardia	3	0,12
7	25b	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Soloa	1	0,0825
7	26a	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0975
7	26b	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,03
7	26c	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0675
7	26d	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,06
7	26e	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0375
7	26f	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,0525
7	26g	Axpeko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,105
7	27a	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,075
7	27b	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,0675
7	27c	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,03
7	27d	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,225
7	27e	Axpeko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,15
7	28a	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,2022
7	28b	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,0525
7	28c	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,06
7	28d	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,2175
7	28e	Axpeko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,0525
7	29a	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,0225
7	29b	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Zereala	4	0,1125
7	29c	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,1575
7	29d	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,24
7	29e	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,0225
7	30	Axpeko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,4312
7	31a	Axpeko Itzak	Antonio Bilbao	Larrea	1	0,3676
7	31b	Axpeko Itzak	Antonio Bilbao	Belardia	3	0,0675
7	32a	Axpeko Itzak	Claudio Izaguirre	Belardia	3	0,165
7	32b	Axpeko Itzak	Claudio Izaguirre	Larrea	1	0,39
7	33a	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,1125
7	33b	Axpeko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,2025
7	34a	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Soloa	4	0,0975
7	34b	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Belardia	3	0,105
7	34c	Axpeko Itzak	Luis Berrueta	Larrea	1	0,7275
7	35a	Axpeko Itzak	Miguel Bilbao Mendiola	Belardia	3	0,15
7	35b	Axpeko Itzak	Miguel Bilbao Mendiola	Soloa	4	0,1275
7	35c	Axpeko Itzak	Miguel Bilbao Mendiola	Larrea	1	0,0375
7	36a	Axpeko Itzak	Gregorio Zabala Ugalde	Belardia	3	0,1575
7	36b	Axpeko Itzak	Gregorio Zabala Ugalde	Larrea	1	0,2475
7	37a	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Soloa	4	0,18

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	37b	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Belardia	3	0,3
7	37c	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	1	0,375
7	37d	Axpeko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	2	0,5625
7	38	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,5215
7	39	San Kristobaleko Itzak	Julian Olano Amparan	Belardia	3	1,0562
7	40a	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,2025
7	40b	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Belardia	3	0,2625
7	40c	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	1	0,345
7	41	San Kristobaleko Itzak	Julian Olano Amparan	Belardia	3	0,2625
7	42a	San Kristobaleko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Belardia	3	0,1875
7	42b	San Kristobaleko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Belardia	3	0,1875
7	42c	San Kristobaleko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Belardia	3	0,5775
7	42d	San Kristobaleko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Larrea	1	0,1125
7	42e	San Kristobaleko Itzak	Santiago Iturbe Elorrio	Larrea	1	0,3
7	43a	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,2775
7	43b	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,285
7	43c	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,195
7	43d	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,1762
7	44	San Kristobaleko Itzak	Ignacio Ugalde	Belardia	3	0,2475
7	45a	San Kristobaleko Itzak	Julian Orbe Zuazua	Belardia	3	0,075
7	45b	San Kristobaleko Itzak	Julian Orbe Zuazua	Larrea	1	0,2025
7	46a	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,195
7	46b	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,1725
7	46c	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,675
7	46d	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,09
7	46e	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,19
7	46f	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,225
7	47a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,105
7	47b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,0375
7	47c	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,586
7	47d	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,3075
7	47e	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,225
7	47f	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,3525
7	48a	San Kristobaleko Itzak	Julian Olano Amparan	Larrea	1	0,1425
7	48b	San Kristobaleko Itzak	Julian Olano Amparan	Belardia	3	0,255
7	48c	San Kristobaleko Itzak	Julian Olano Amparan	Larrea	1	0,3
7	49a	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Soloa	2	0,45
7	49b	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	2	0,525
7	49c	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,4725
7	49d	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Sasia	2	0,0975
7	50a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,12
7	50b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,285
7	50c	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,5175

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	50d	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,1275
7	50e	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,7875
7	51a	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,105
7	51b	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,7387
7	51c	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,15
7	51d	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,1275
7	51e	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Belardia	3	0,1575
7	51f	San Kristobaleko Itzak	J.A. Arguinzonizen anaiak	Larrea	1	0,075
7	52a	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,2925
7	52b	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,375
7	52c	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Larrea	1	0,03
7	52d	San Kristobaleko Itzak	Iturria Zabala anaiak	Soloa	4	0,0975
7	53a	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,09
7	53b	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,525
7	54	San Kristobaleko Itzak	Manuel Barandica Llano	Soloa	4	2,22
7	55a	San Kristobaleko Itzak	Antonio Bilbao	Larrea	1	0,0225
7	55b	San Kristobaleko Itzak	Antonio Bilbao	Belardia	3	0,285
7	56a	San Kristobaleko Itzak	Vicente Achirica Goyenechea	Belardia	3	0,2385
7	56b	San Kristobaleko Itzak	Vicente Achirica Goyenechea	Larrea	1	0,03
7	57a	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Larrea	1	0,225
7	57b	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Belardia	3	0,03
7	58a	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Soloa	4	0,09
7	58b	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Larrea	1	0,0375
7	58c	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Belardia	3	0,1275
7	58d	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Larrea	1	0,105
7	58e	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Belardia	3	0,075
7	58f	San Kristobaleko Itzak	Santiago Orbe Isasi	Larrea	2	0,0225
7	59a	San Kristobaleko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,15
7	59b	San Kristobaleko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,0225
7	59c	San Kristobaleko Itzak	Juana Calzada Basabe	Larrea	1	0,045
7	60a	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Soloa	4	0,12
7	60b	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Belardia	3	0,205
7	60c	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Larrea	1	0,0525
7	60d	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Larrea	1	0,18
7	60e	San Kristobaleko Itzak	Florencio Basterrechea	Belardia	3	0,105
7	61a	San Kristobaleko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Belardia	3	0,36
7	61b	San Kristobaleko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,06
7	61c	San Kristobaleko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	1	0,1275
7	61d	San Kristobaleko Itzak	Felix Barañano eta anaiak	Larrea	3	0,2175
7	62a	San Kristobaleko Itzak	Tomás Iturbe Elorrio	Soloa	4	0,1675
7	62b	San Kristobaleko Itzak	Tomás Iturbe Elorrio	Belardia	3	0,315
7	62c	San Kristobaleko Itzak	Tomás Iturbe Elorrio	Larrea	1	0,0225
7	63a	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,1125

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	63b	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Belardia	3	0,2775
7	63c	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	0,0375
7	64a	San Kristobaleko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	1	0,135
7	64b	San Kristobaleko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Soloa	4	0,0825
7	64c	San Kristobaleko Itzak	Eustasia eta Maria Apraiz	Larrea	1	0,3825
7	65a	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Soloa	4	0,1875
7	65b	San Kristobaleko Itzak	Fundación Arrotegui	Larrea	1	1,425
7	66a	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Soloa	4	0,075
7	66b	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Belardia	3	0,045
7	66c	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,24
7	66d	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Soloa	4	0,1725
7	66e	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Larrea	1	0,03
7	66f	San Kristobaleko Itzak	Francisco Arrien	Soloa	4	0,225
7	67a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,135
7	67b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,15
7	67c	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,1575
7	67d	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	2	0,195
7	67e	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,146
7	67f	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,075
7	68	San Kristobaleko Itzak	Mª Nieves Echevarria	Belardia	3	0,75
7	69	San Kristobaleko Itzak	Juana Calzada Basabe	Belardia	3	0,075
7	70a	San Kristobaleko Itzak	Alejandro Santamaria	Larrea	1	0,03
7	70b	San Kristobaleko Itzak	Alejandro Santamaria	Soloa	4	0,1125
7	70c	San Kristobaleko Itzak	Alejandro Santamaria	Larrea	1	0,51
7	71a	San Kristobaleko Itzak	Saturnina Gorriño	Belardia	3	0,3975
7	71b	San Kristobaleko Itzak	Saturnina Gorriño	Larrea	1	0,015
7	72	San Kristobaleko Itzak	Eleuterio Basterrechea	Soloa	4	0,39
7	73	San Kristobaleko Itzak	Remigio Bilbao	Belardia	3	0,135
7	74a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,0622
7	74b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,7125
7	74c	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,45
7	74d	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	2	0,1185
7	74e	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Belardia	3	0,21
7	75	San Kristobaleko Itzak	Fermin Mintegui Marcaida	Belardia	3	0,6375
7	76a	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Belardia	3	0,375
7	76b	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	2	0,075
7	76c	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Soloa	4	0,135
7	76d	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Larrea	2	0,09
7	76e	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Soloa	4	0,3375
7	76f	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Belardia	3	0,12
7	76g	San Kristobaleko Itzak	Ciriaco Lezamiz	Soloa	4	0,0525
7	77a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,0525
7	77b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,8025

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	78a	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Landu gabe	1	0,075
7	78b	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	2,1375
7	78c	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,06
7	78d	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	4	0,525
7	78e	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Sasia	2	0,4875
7	78f	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Soloa	3	0,195
7	78g	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Sasia	1	0,465
7	78h	San Kristobaleko Itzak	Rufino Arrospide	Larrea	1	0,3825
7	79	San Kristobaleko Itzak	Román Achirica Goyenechea	Landu gabe	1	0,1466
7	80a	San Kristobaleko Itzak	Juan Solay Monasterio	Landu gabe	1	0,03
7	80b	San Kristobaleko Itzak	Juan Solay Monasterio	Landu gabe	1	0,0375

6.3. ITZAK GAUR EGUN

Busturiko polder paisaia XX. mendearen bigarren erdian zehar desagertu zen. 1945-1946ko aireko argazkian oraindik egoera onean agertzen dira baina, 1965etik aurrera, lursail ugari abandonatzen eta munak hausten hasi ziren —Axpeko itzetan batez ere. Prozesua ia guztiz burututa ageri da 1984ko ortoargazkian; ordurako, elizateko itza guztiak abandonatuta zeuden, eta padurak berez leheneratzen hasita. Gainera, errioaren dragatuetatik ateratako materialekin bi betelan egin ziren Axpeko eta Mapeko erreken bokaleetan, eta horrek ur korronteen norabidea ere aldatu zuen.

Hortaz, XXI. mende hasieratik hezegune ekosistema konplexua garatu da Busturiko itzetan. Iraganeko polderretatik zenbait muna-arrasto baino ez dira gelditzen, hainbat puntutan urratuta. Dena den, elementu hauek itsasoaren kontrako babesa osatzen dute oraindik, eta haien atzean kokatutako guneetan erdi eta goi padurak nagusitu dira. Haien aurrean, aldiz, behe padurak eta marea arteko lautadak aurkitzen dira, itsasorantz hurbildu ahala hareatzek ordezkatuta.

1945-1946

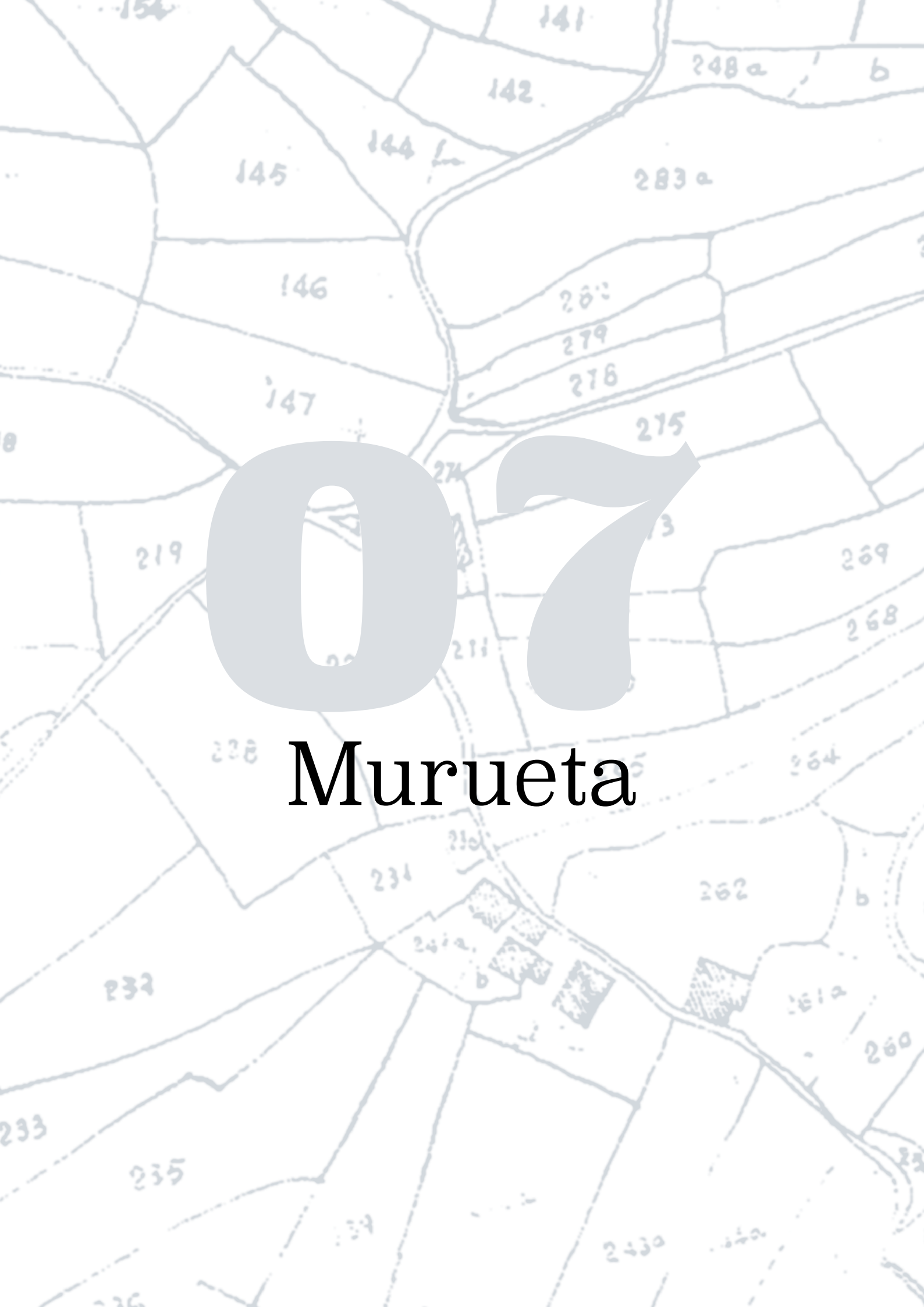
1984

2018

0 100 m

Busturiko itzen bilakaera XX. mendearen erdiaz geroztik. ▶

07

Murueta

7.1. DRAINATZE PROZESUA
7.2. KATASTRO ZAHARRA
7.3. ITZAK GAUR EGUN

Muruetako elizateak 178 hektareako hezeguneak hartzen ditu, udal barrutiaren ekialdean kokatuak. Iturri dokumentalek hainbat argibide ematen dute eremu horien bilakaeraz, eta horiek toponimiarekin eta katastro historikoekin aldera daitezke, egungo paisaiaren konfigurazioa ulertzeko.

7.1. DRAINATZE PROZESUA

Inguruko herrietan bezala, itzak drainatzeko lanak XIX. mende hasieran abiatu ziren. 1803an, udalak peritu bat izendatu zuen Telleria inguruko itzak neurtzeko. Segidan, Juan Arrospide bizilagunari eman zizkion, enfiteusi moduan; jabetza udalaren esku mantentzen bazen ere, ustiapen eskubidea hartzailearentzat eta bere oinordekoentzat izango zen betirako. Gainera, lehen zortzi urteetan ez zuen errentarik ordaindu beharko, itzak drainatu eta lantzeko moduan jartzeko gastuak bere gain hartzearen truke.

Dena den, halako egitasmoak Lehen Karlistaldia (1833-1839) bukatzean ugaritu ziren batez ere. 1840an, udalak bi eremu saltzea erabaki zuen: Itsaso Nagusi izeneko padura, alde batetik, eta Matarte irla, bestetik[32]. Hasiera batean, itzak enkante publikoan saltzea zen asmoa, gerra garaian hartutako zorrak kitatzeko; baina ez zenez eroslerik aurkeztu, 1841ean udalak herriko baserrien artean banatu zituen, errenta baten truke. Lurrak nahitaez irekita mantendu beharko ziren, bizilagunen abereak libre eta dohainik bazka zitezen; baina, inork berari egokitutako itzetan garia eta artoa ereinez gero, hesiz ixteko eskubidea izango zuen[33].

Erabaki horrek istiluak eragin zituen, eta 1856an hainbat bizilagun, Martin Antonio Basabe buru zutela, kexu azaldu ziren herritar gehienek beren lurrak hesitu zituztelako, edozein erabilera emanda ere, araua errespetatu zutenen kaltetan:

Beren lursailak itxi dituztenek besteen lurrak ere aprobetxatzea, zilegi ote da?[34]

Azkenean, agintariek arrazoia eman zieten; aurrerantzean, nork bere sailetan baino ezingo zituen abereak bazkatu.

1861an banaketa berri bat egin zen, aurrekoan esleitu gabe gelditu ziren itzei irteera emateko. Hiru sorta osatu ziren, bat herriko auzo bakoitzeko —Larrabe, Goierria eta Kanpantxua. Banatutako lursailen bi heren etxe-jabeen esku utzi ziren, eta gainerakoak maizterren esku.

Espainiako Gerra Zibilaren (1936-1939) ondoren, zenbait saiakera izan ziren udalerriaren ipar-ekialdeko itzak ere drainatzeko; baina ez zuten aurrera egin. Horren ordez, 1943tik au-

[32] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, MURUETA 0027/024.
[33] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, Administrativo, AR00023/035.
[34] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, Administrativo, AR00094/004.

rrera Astilleros de Murueta ontziola-enpresaren instalazioak kokatu ziren inguru horretan, Urdaibaiko itsasadarrak ezagutu dituen industria jarduera bakarretako bati abiada emanez. Ontziak itsasoratu ahal izateko hainbat dragatu egin ziren, eta bertatik ateratako harearekin betelan handiak egin ziren Busturian —estuarioko sedimentazio dinamikak eraldatuz.

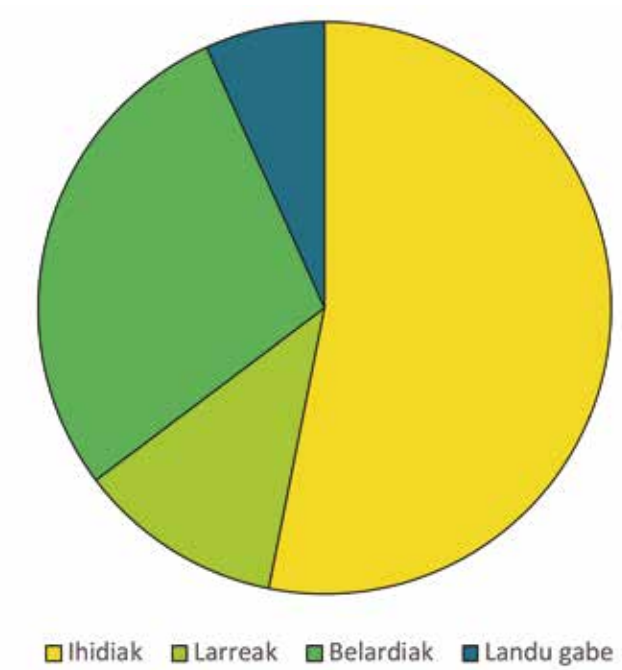

▲
Muruetako ontziolaren ikuspegia 1969an. Atzean Larrabeko Itzak ikusten dira, munaz inguratuta; zati bat landuta dago, bestea utzita. Iturria: Euskadiko Artxibo Historikoa.

7.2. KATASTRO ZAHARRA

Muruetako polder paisaia 1949ko katastro zaharrean islatuta agertzen da. Bere izaera planifikatua nabarmena da planoei begira; muna zabalek inguratzen zituzten itzak, eta barruko lursailak luzeak eta paraleloak ziren, drainatze-zangen arabera banatuta.

Erabilerari dagokionez, abeltzaintzari lotutako jarduerak ziren nagusi, argi eta garbi. Hala, itza guztien %53 gaztelaniazko *argomal* hitzarekin deskribatuta agertzen da; mareen eraginpean egonik, horrek ez du noski 'otadia' adierazten, zentzu zabalean 'sastrakadia' baino. Hortaz, pentsatzekoa da eremu horietan ihiak zirela nagusi, moztu eta ganaduaren azpigarritzat erabiltzeko —beste eskualde batzuetan otearekin egiten zen moduan, hain zuzen ere. Bestalde, itzen %29an belardiak lantzen ziren, belarra ebaki eta neguan ganaduari emateko; beste %12, berriz, larre moduan, ganadua zuzenean bertan bazkatzeko. Gainerako %7 landu gabe zegoen; horien artean aipagarriak dira Erriobarria inguratzen zuten pinudiak, lurra finkatzeko funtzioa baitzuten.

◀ Muruetako itzen erabilera, katastro zaharraren arabera.

Muruetako itzen kokapena, 1949ko katastroaren arabera. ▶

Larrabeko Itzak
Finisterre
Matarte
Telleria
Uribitarte
Itsasaldeko Ibarrak
Itsasaldeko Itzak
Akurio Ibarra

Katastroari begira, hainbat itza-eremu bereizten ziren Muruetan garai horretan.

- **Itsasaldea.** Lurrari lotutako padura guztiak hartzen ditu. Katastroak gaztelaniazko Marismas izen generikoarekin izendatzen ditu —hori da, hain zuzen ere, euskarazko Itsaso izenaren ordaina. Iturri dokumentaletan ere aipatzen da hori, eta XIX. mende hasieraz geroztik drainatutako lurrek osatzen dute. Jatorrian Urdaibaiko itzarik zabalenetakoa izan zen baina, XIX. mende bukaeran eta XX. hasieran, trenbidearen eta Erriobarriaren egitasmoek zatikatu egin zuten. Hortaz, katastroan ere zenbait unitate desberdinetan banatzen da Itsasaldea:

  - **Itsasaldeko Ibarrak.** Herrigunetik hurbilen kokatutako eremua da; mendebaldean trenbideak mugatzen du, eta ekialdean Erriobarriak. Ondorioz, mareen eraginetik nahiko babestuta gelditzen da, eta XX. mendearen lehen erdian belardiak lantzen ziren bertan.

  - **Akurio Ibarra.** Izen bereko baserri multzoaren oinetan kokatuta dago, Kanpantxua auzoaren eta trenbidearen artean, zenbait erreka txikik bat egiten duten tokian. Hemen ere belardiak lantzen ziren.

  - **Itsasaldeko Itzak.** Erriobarriaren eta itsasadarraren ibilbide zaharraren artean kokatuta daude. Ihidi moduan erabiltzen ziren XX. mendearen lehen erdian.

  - **Uribitarte.** Muruetako Itsasaldean kokatuta egonik ere, eremu hau Gautegiz Arteagako bizilagunen jabetza zen, eta herri horretako katastroan agertzen da xeheki deskribatuta.

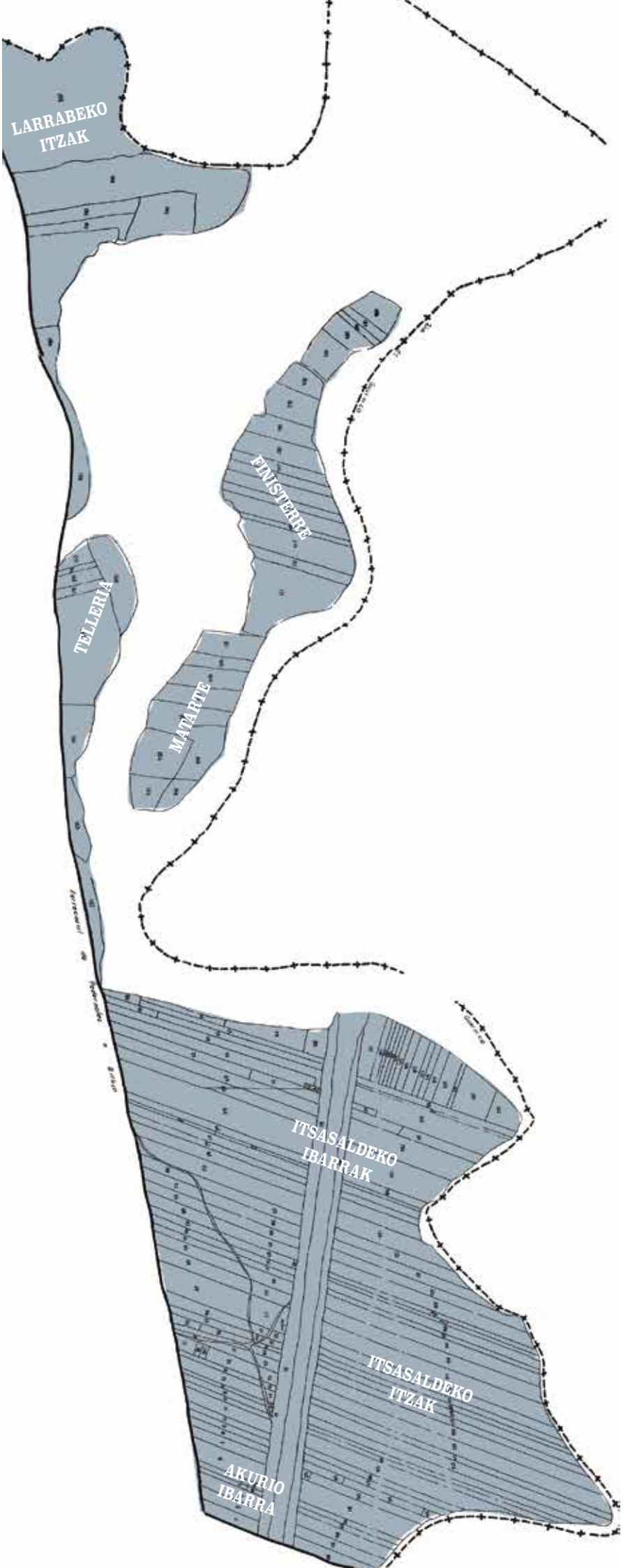
  - **Telleria.** Goierria auzoaren oinetan kokatuta zegoen, Txantxarriturri erreka Okan isurtzen den tokian. Izenak adierazten duenez, toki honetan teileria bat egon izan zen antzinatik; horren aipamen zaharrenak XVII. mendekoak dira[35]. Dena den, eremua XIX. mende hasieran drainatu zen, 4 hektareako polder txiki bat eratuz. XX. mendearen lehen erdian abereen bazkaleku moduan erabiltzen zen ia osoki (%82).

  - **Larrabeko Itzak.** Izen bereko auzoaren oinetan kokatuta zeuden, Mape erreka itsasadarrean isurtzen den tokian. Kasu honetan ere, katastroak larre moduan erabiltzen zirela jasotzen du. Salbuespen bakarra Astilleros de Murueta enpresaren jabetzako lursaila da, 1,3 hektareakoa; bertan, dagoeneko, ontziola baitzegoen.

- **Matarte.** Itsasadarraren erdian kokatutako uhartea da. XIX. mende erdialdean drainatu ostean, 10 hektareako polder bat osatzen zuen, alde guztietatik munaz itxita. Ihidiak ziren bertan nagusi.

- **Finisterre.** Aurrekoaren iparraldean kokatutako uhartea da, hektarea bat baino zertxobait handiagoa. Kasu honetan ere ihidiak ziren nagusi.

[35] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, JTB0402/063; JTB0402/064.

LARRABEKO ITZAK
FINISTERRE
TELLERIA
MATARTE
ITSASALDEKO IBARRAK
ITSASALDEKO ITZAK
AKURIO IBARRA

MURUETAKO ITZAK 1949KO KATASTROAREN ARABERA

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	1	Itsasaldea	Marcelina Aberasturi Torrealday	Belardia	3	0,2
4	2	Itsasaldea	Julian Inchausti Guezuraga	Belardia	3	0,1937
4	3	Itsasaldea	Jesusa Bilbao Torrealday	Belardia	3	0,2375
4	4	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Belardia	3	0,0718
4	5	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Belardia	3	0,0875
4	6	Itsasaldea	Emeterio Arana Larrauri	Belardia	3	0,45
4	7	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Belardia	3	0,2437
4	8	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Belardia	3	0,1812
4	9	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,175
4	10	Itsasaldea	Juan T. Basteguieta Basabe	Belardia	3	0,1875
4	11	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Belardia	3	0,35
4	12	Itsasaldea	Crescencio Esquizabel Basabe	Belardia	3	0,1375
4	13	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Belardia	3	0,1625
4	14	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Belardia	3	0,1187
4	15	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,3062
4	16	Itsasaldea	Gabriel Videche Aguirre	Belardia	3	0,1437
4	17	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,0937
4	18	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,0187
4	19	Itsasaldea	Francisca Ibaibarriaga Aurre	Belardia	3	0,025
4	20	Itsasaldea	Dionisio Iturraran Urquiza	Belardia	3	0,225
4	21	Itsasaldea	Prudencio Calzacorta Aquilispizti	Belardia	3	0,15
4	22	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Belardia	3	0,0046
4	23	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Belardia	3	0,0062
4	24	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,025
4	25	Itsasaldea	Gabriel Videche Aguirre	Belardia	3	0,0215
4	26	Itsasaldea	D. Iturraran Basabe	Belardia	3	0,0625
4	27	Itsasaldea	Prudencio Calzacorta Aquilispizti	Belardia	3	0,075
4	28	Itsasaldea	Udala	Belardia	3	0,0781
4	29	Itsasaldea	Udala	Belardia	3	0,0812
4	30	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,05
4	31	Itsasaldea	Simón Maguregui Zabala	Belardia	3	0,0314
4	32	Itsasaldea	Felix Muruetagoyena Zarrabeitia	Belardia	3	0,0312
4	33	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,1125
4	34	Itsasaldea	Dimas Esquibel Leguineche	Belardia	3	0,0565
4	35	Itsasaldea	Simón Maguregui Zabala	Belardia	3	0,2
4	36	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,2937
4	37	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Belardia	3	0,725
4	38	Itsasaldea	Felix Muruetagoyena Zarrabeitia	Belardia	3	0,4185
4	39	Itsasaldea	Bartolomé Guezuraga Torresuri	Belardia	3	0,3437
4	40	Itsasaldea	Simón Maguregui Zabala	Belardia	3	0,0993
4	41	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,0625
4	42	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Belardia	3	0,2187

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	42 bis	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Belardia	3	0,075
4	43	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Belardia	3	0,1562
4	44	Itsasaldea	Bartolomé Guezuraga Torresuri	Belardia	3	0,175
4	45	Itsasaldea	Francisca Ibaibarriaga Aurre	Belardia	3	0,175
4	46	Itsasaldea	Claudio Guezuraga Torresuri	Belardia	3	0,1875
4	47	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Belardia	3	0,1937
4	48	Itsasaldea	F. Oar-Arteta Undabeitia	Belardia	3	0,25
4	49	Itsasaldea	Domingo Irazola Gardoqui	Belardia	3	0,2
4	50	Itsasaldea	Vidal Ondarza Landeta	Belardia	3	0,3062
4	51	Itsasaldea	Francisca Ibaibarriaga Aurre	Belardia	3	0,125
4	52	Itsasaldea	Claudio Guezuraga Torresuri	Belardia	3	0,15
4	53	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Belardia	3	0,1937
4	54	Itsasaldea	F. Oar-Arteta Undabeitia	Belardia	3	0,3375
4	55	Itsasaldea	Domingo Irazola Gardoqui	Belardia	3	0,3125
4	56	Itsasaldea	Vidal Ondarza Landeta	Belardia	3	0,3562
4	57	Itsasaldea	Petra Inchausti Arrospide	Belardia	3	0,375
4	58	Itsasaldea	Petra Inchausti Arrospide	Belardia	3	0,1562
4	59	Itsasaldea	Basilio Aramburu Arechederreta	Belardia	3	0,0625
4	60	Itsasaldea	Basilio Aramburu Arechederreta	Belardia	3	0,825
4	61	Itsasaldea	Jose Maria Urcelay Uriarte	Belardia	3	0,675
4	62	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Belardia	3	0,4062
4	63	Itsasaldea	Concepcion Uriarte Chirapozu	Belardia	3	0,5
4	64	Itsasaldea	Juliana Goitia Arana eta Manuel Badiola Aranguena	Belardia	3	0,0781
4	65	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Belardia	3	0,0812
4	66	Itsasaldea	Martin Elizgaray Arrospide	Belardia	3	0,45
4	67	Itsasaldea	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	1,8437
4	68	Itsasaldea	Agustin Uriarte Telleria	Belardia	3	0,75
4	69	Itsasaldea	Andrés Zabala Apraiz	Belardia	3	0,7
4	70	Itsasaldea	Felix Uriarte Aberasturi	Belardia	3	0,4375
4	71	Itsasaldea	Dionisio Iturraran Urquiza	Belardia	3	0,2187
4	72	Itsasaldea	Juan T. Basteguieta Basabe	Belardia	3	0,6875
4	72 bis	Itsasaldea	Pilar Aldamiz-Echevarría Iribar	Belardia	3	0,1562
4	73	Itsasaldea	J. Aberasturi eta Joaquín Mendivil Arteaga	Belardia	3	0,55
4	74	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,3312
4	75	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Belardia	3	0,0875
4	76	Itsasaldea	Pedro Gandarias	Belardia	3	0,0875
4	77	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Belardia	3	0,35
4	78	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Belardia	3	0,1121
4	79	Itsasaldea	Dionisio Iturraran Urquiza	Belardia	3	0,3437
4	80	Itsasaldea	Bartolomé Guezuraga Torresuri	Belardia	3	0,1625
4	81	Itsasaldea	Estatua	Pinudia	2	1,8937
4	82	Itsasaldea	Pablo Madariaga Aberasturi	Belardia	3	0,0093
4	83	Itsasaldea	Emeterio Arana Larrauri	Belardia	3	0,0218

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	84	Itsasaldea	Elias Torre-Alday Arana	Belardia	2	0,0187
4	85	Itsasaldea	Estatua	Pinudia	2	1,1562
4	86	Itsasaldea	M. Aberasturi Torrealday	Sastrakadia	2	0,375
4	87	Itsasaldea	Julian Inchausti Guezuraga	Sastrakadia	2	0,325
4	88	Itsasaldea	Jesusa Bilbao Basabe	Sastrakadia	2	0,3437
4	89	Itsasaldea	Elias Torre-Alday Arana	Sastrakadia	2	0,175
4	90	Itsasaldea	Emeterio Arana Larrauri	Sastrakadia	2	0,1875
4	91	Itsasaldea	Jose Maria Urcelay Uriarte	Sastrakadia	2	0,7812
4	92	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Sastrakadia	2	0,0187
4	93	Itsasaldea	Juan T. Basteguieta Basabe	Sastrakadia	2	0,2937
4	94	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Sastrakadia	2	0,0312
4	95	Itsasaldea	Felix Uriarte Aberasturi	Sastrakadia	2	0,1963
4	96	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Sastrakadia	2	0,0937
4	97	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Sastrakadia	2	0,3062
4	98	Itsasaldea	Juan T. Basteguieta Basabe	Sastrakadia	2	0,325
4	99	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Sastrakadia	2	0,85
4	100	Itsasaldea	Crescencio Esquizabel Basabe	Sastrakadia	2	0,3937
4	101	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Sastrakadia	2	0,4
4	102	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Sastrakadia	2	0,5718
4	103	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,8875
4	104	Itsasaldea	Gabriel Videche Aguirre	Sastrakadia	2	0,5875
4	105	Itsasaldea	D. Iturraran Basabe	Sastrakadia	2	1,225
4	106	Itsasaldea	Prudencio Calzacorta Aquilispizti	Sastrakadia	2	1,125
4	107	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,6312
4	108	Itsasaldea	Simón Maguregui Zabala	Sastrakadia	2	0,55
4	109	Itsasaldea	Jesusa Bilbao Toerealday	Sastrakadia	2	0,425
4	110	Itsasaldea	Julián Inchausti Guezuraga	Sastrakadia	2	0,45
4	111	Itsasaldea	Caseaskoa baserria	Sastrakadia	2	0,7
4	112	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Sastrakadia	2	1,2125
4	113	Itsasaldea	Felix Muruetagoyena Zarrabeitia	Sastrakadia	2	1
4	114	Itsasaldea	Bartolomé Guezuraga Torresuri	Sastrakadia	2	0,831
4	115	Itsasaldea	Claudio Guezuraga Torresuri	Sastrakadia	2	0,35
4	116	Itsasaldea	Francisca Ibaibarriaga Aurre	Sastrakadia	2	0,5
4	117	Itsasaldea	Pablo Madariaga Aberasturi	Sastrakadia	2	0,3
4	118	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Sastrakadia	2	0,3125
4	119	Itsasaldea	F. Oar-Arteta Undabeitia	Sastrakadia	2	0,75
4	120	Itsasaldea	Domingo Irazola Gardoqui	Sastrakadia	2	0,6375
4	121	Itsasaldea	Vidal Ondarza Landeta	Sastrakadia	2	0,5125
4	122	Itsasaldea	Petra Inchausti Arrospide	Sastrakadia	2	0,4687
4	123	Itsasaldea	Basilio Aramburu Arechederreta	Sastrakadia	2	0,5625
4	124	Itsasaldea	Jose Maria Urcelay Uriarte	Sastrakadia	2	0,3125
4	125	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Sastrakadia	2	0,1625
4	126	Itsasaldea	Jose Maria Urcelay Uriarte	Sastrakadia	2	0,1875
4	127	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Sastrakadia	2	0,0625

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	128	Itsasaldea	Martin Elizgaray Arrospide	Sastrakadia	2	0,175
4	129	Itsasaldea	Iturria Zabala anaiak	Sastrakadia	2	0,9
4	130	Itsasaldea	Enrique Ugalde	Sastrakadia	2	0,85
4	131	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,25
4	132	Itsasaldea	Dionisio Iturraran Urquiza	Sastrakadia	2	0,1562
4	133	Itsasaldea	Pilar Aldamiz-Echevarría Iribar	Sastrakadia	2	0,0312
4	134	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,9875
4	135	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Sastrakadia	2	0,1875
4	136	Itsasaldea	Francisco Ensunza Isasi	Sastrakadia	2	0,325
4	137	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Sastrakadia	2	0,3437
4	138	Itsasaldea	Jesusa Bilbao Toerealday	Sastrakadia	2	0,1062
4	139	Itsasaldea	Julian Inchausti Guezuraga	Sastrakadia	2	0,0625
4	140	Itsasaldea	Francisco Zubillaga Ensunza	Sastrakadia	2	0,0687
4	141	Itsasaldea	Juan T. Basteguieta Basabe	Sastrakadia	2	0,0687
4	142	Itsasaldea	Claudio Basabe Inchausti	Sastrakadia	2	0,0687
4	143	Itsasaldea	C. Esquibel Basabe	Sastrakadia	2	0,0562
4	144	Itsasaldea	D. Ormaechea Badiola	Sastrakadia	2	0,125
4	145	Itsasaldea	Francisco Lauzurica Aguirre	Sastrakadia	2	0,1437
4	146	Itsasaldea	Blanca Bilbao Basabe	Sastrakadia	2	0,175
4	147	Itsasaldea	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,0875
4	148	Itsasaldea	Jesusa Bilbao Torrealday	Sastrakadia	2	0,1
4	149	Itsasaldea	Prudencio Calzacorta Aquilispizti	Sastrakadia	2	0,1375
4	150	Itsasaldea	Simón Maguregui Zabala	Sastrakadia	2	0,225
4	151	Itsasaldea	Francisco Ozamiz	Sastrakadia	2	0,05
4	152	Itsasaldea	Valentin Ozamiz	Sastrakadia	2	0,4125
4	153	Matarte	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,2375
4	154	Matarte	Concepción Uriarte Chirapozu	Sastrakadia	2	0,6562
4	155	Matarte	Ezequiel Muruetagoyena Asteinza	Sastrakadia	2	0,2
4	156	Matarte	Valentin Ozamiz	Sastrakadia	2	0,4375
4	157	Matarte	Julian Aberasturi Torrealday	Sastrakadia	2	0,575
4	158	Matarte	Jenaro Díaz Fernández	Sastrakadia	2	0,45
4	159	Matarte	Felix Barbier Elordieta	Sastrakadia	2	0,4062
4	160	Matarte	Francisco Ormaechea Ondaza	Sastrakadia	2	0,2312
4	161	Matarte	Ignacia Naveran	Sastrakadia	2	0,4375
4	162	Itsasaldea	Dionisio Iturraran Urquiza	Sastrakadia	1	0,25
4	163	Itsasaldea	Teodoro Abiña Pinnaja	Larrea	1	0,2875
4	164	Itsasaldea	Cerámica de Murueta	Landu gabe	1	0,4687
4	165	Itsasaldea	Teodoro Abiña Pinnaja	Larrea	1	1,7375
4	166	Itsasaldea	Domingo Guezuraga Torresuri	Larrea	1	0,7312
4	167	Itsasaldea	Julian Goitia eta M. Badiola	Larrea	1	0,1437
4	168	Itsasaldea	D. Cenigaonaindia Arrien	Larrea	1	0,175
4	169	Itsasaldea	D. Aguirre Esquibel	Larrea	1	0,0562
4	170	Itsasaldea	Serapio Asteinza Ondarza	Larrea	1	0,1562
4	171	Matarte	Isaac Urrutia	Sastrakadia	2	1,35

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	172	Matarte	Martin Elizgaray Arrospide	Sastrakadia	2	0,3375
4	173	Matarte	Iturria Zabala anaiak	Sastrakadia	2	0,85
4	174	Matarte	Justa Ibarguengoitia	Sastrakadia	2	0,1875
4	175	Matarte	F. Esquibel Esquibel	Sastrakadia	2	0,575
4	176	Matarte	Basilio Aramburu Arechederreta	Sastrakadia	2	0,3062
4	177	Matarte	Elias Torre-Alday Arana	Sastrakadia	2	0,4375
4	178	Matarte	Claudio Guezuraga Torresuri	Sastrakadia	2	0,3
4	179	Matarte	Francisca Ibaibarriaga Aurre	Sastrakadia	2	0,2875
4	180	Matarte	Concepcion Uriarte Chirapozu	Sastrakadia	2	0,55
4	181	Matarte	Iturria Zabala anaiak	Sastrakadia	2	0,4062
4	182	Matarte	Agustin Uriarte Telleria	Sastrakadia	2	0,4875
4	183	Matarte	Andrés Zabala Apraiz	Sastrakadia	2	0,3
4	184	Finisterre	Julian Aberasturi Torrealday	Sastrakadia	2	0,4375
4	185	Finisterre	Felix Muruetagoyena Zarrabeitia	Sastrakadia	2	0,2812
4	186	Finisterre	Justa Arrospide	Sastrakadia	2	0,1
4	187	Finisterre	F. Esquibel Esquibel	Sastrakadia	2	0,1375
4	188	Finisterre	Concepción Uriarte Chirapozu	Sastrakadia	2	0,3437
4	189	Itsasaldea	Elias Torre-Alday Arana	Larrea	1	0,4062
4	190	Itsasaldea	Concepcion Uriarte Chirapozu	Larrea	1	0,175
4	191	Itsasaldea	Astillero Murueta S.A.	Landu gabe	1	1,3312
4	192	Itsasaldea	Indalecio Irurzugaza Bilbao	Larrea	1	0,3812
4	193	Itsasaldea	Gabriel Videche Aguirre	Larrea	1	0,4437
4	194	Itsasaldea	Dimas Esquibel Leguineche	Larrea	1	0,725
4	195	Itsasaldea	Felix Uriarte Aberasturi	Larrea	1	2,875
4	196	Itsasaldea	Itsasadarra	Itsasadarra	1	175,3023

7.3. ITZAK GAUR EGUN

1949ko katastroan deskribatutako polder paisaia XX. mende erdialdeko aireko argazkietan ere islatuta agertzen da. Dena den, ondorengo hamarkadetan zehar espazio horiek abandonatuta gelditu ziren pixkanaka, eta polderrak egon ziren tokietan padurak leheneratu dira toki askotan.

Prozesu hori nabarmena izan da, bereziki, Itsasaldeko Itzetan eta Matarte uhartean. 1945-1946an nahiz 1965an egindako aireko argazkian, bi eremu horiek munaz itxita eta landuta zeuden erabat; baina, mareen eragin eremu betean egonik, bertan behera gelditu ziren berandu gabe. 1977ko eta 1984ko hegaldietan jada abandonatuta agertzen dira biak. Gaur egun padurak nagusitu dira berriro, eta perimetroko munen eta drainatze-zangen arrasto batzuk baino ez dira ikusten.

Telleria eta Larrabeko Itzak, berriz, itxita mantendu ziren garai horretan, eta 2015etik aurrera baino ez dira hasi leheneratzen. Ondorioz, munak egoera onean mantentzen dira oraindik, baina barruan jada ez da nekazaritza edo abeltzaintza jarduerarik egiten.

1945-1946

1984

2018

0 100 m

Matarte eta Telleria inguruko itzen bilakaera XX. mendearen erdiaz geroztik. ▶

1945-1946

1984

2018

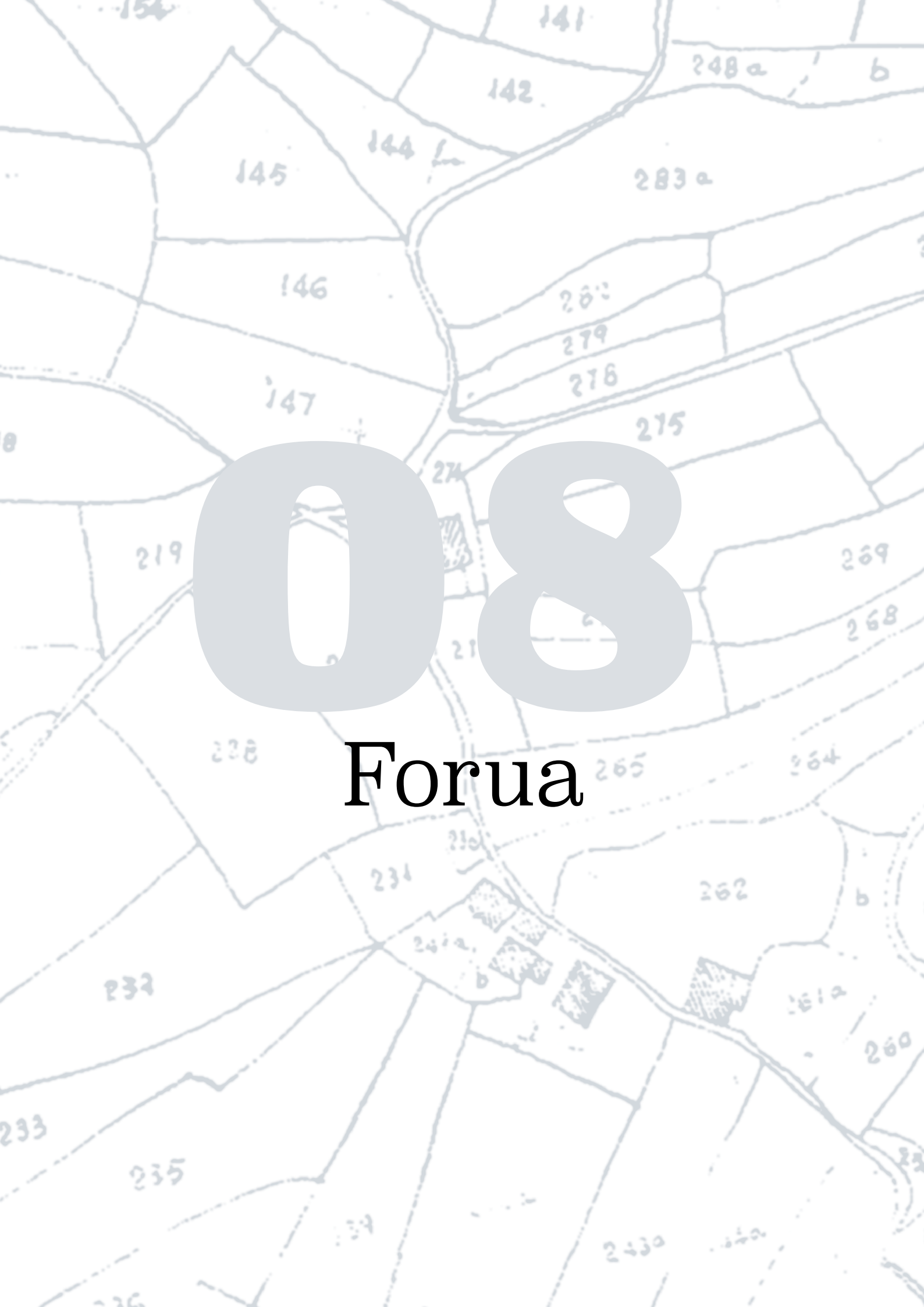
0 100 m

Itsasaldako itzen bilakaera XX. mendearen erdiaz geroztik. ▶

▲

Muruetako ontziolaren ikuspegia 1969an. Aurrean Matarte uhartea ikusten da, munaz itxita eta landuta. Iturria: Euskadiko Artxibo Historikoa.

08

Forua

8.1. DRAINATZE PROZESUA
8.2. KATASTRO ZAHARRA
8.3. ITZAK GAUR EGUN

Foruko udal barrutian itza eremu zabalak aurkitzen dira, Okaren ibilbide zaharrak mugatuta. Multzorik handiena Gaitoka auzoaren azpian dagoen arren, badira zenbait sail Elexalden ere, Baldatika errekaren bokale inguruan. Guztira, eremu hauek 74 hektarea inguru hartzen dituzte, nagusiki padura ertainez eta baxuz osatuak.

8.1. DRAINATZE PROZESUA

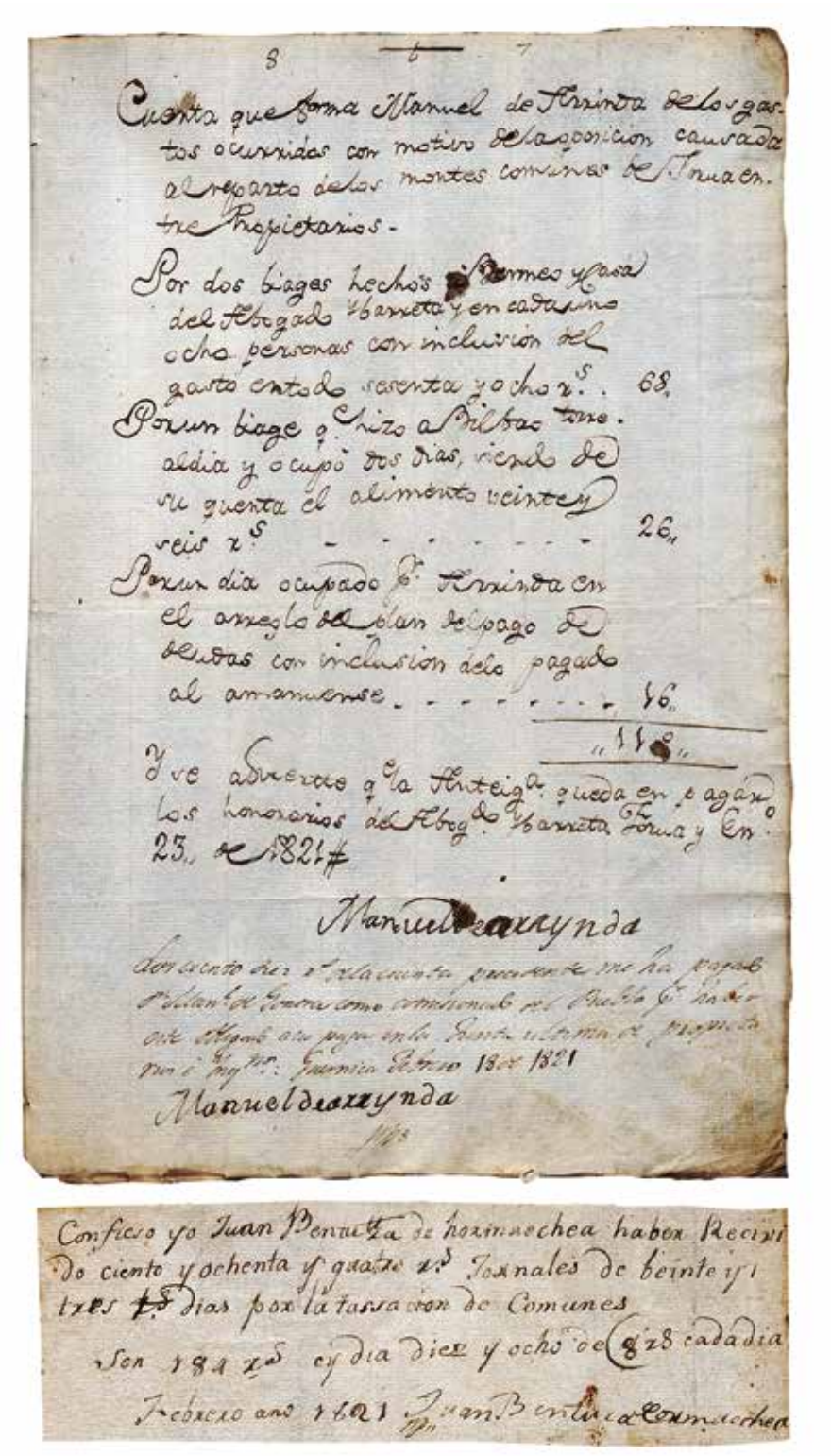
Elizate honetakoa da, hain zuzen ere, Urdaibain polderrak eraiki izanaren berririk zaharrenetako bat. 1730ko agiri batean agertzen da; udalak salaketa jarri zion herritar bati, Itsasoleku izeneko itza hesiz itxi zuelako, herri-lurretan. Azkenean, bi aldeak adostasun batera iritsi ziren: parajea bost urtez mantenduko zen itxita, bertan zerealak ereiteko, eta 1735tik aurrera hiru ataka ireki beharko zituen ganadua bazkatzera sar zedin.

Dena den, XIX. mendearen hasieran abiatu ziren, benetan, eskala handiko drainatze egitasmoak. 1803an, elizateak baimena eman zien zenbait bizilaguni Aldaipe eta Atxaga izeneko itzetan sail batzuk hesitzeko eta zangaz drainatzeko. Zenbait baserri-jabek protesta egin zuten, eremu horiek ordura arte abereak bazkatzeko eta ihiak biltzeko erabili baitziren; orain, aldiz, nekazaritzarako erabiliko ziren eta jabetza pribatua izango zuten (Prado Antúnez, 1997)[36].

1820an Hirurteko Liberala hastean, udalak elizateko herri-lurrak saltzeko erabakia hartu zuen. Agintari liberalentzat, itzak udalen esku egotea “alferrik” zen, “aurkitutako egoera berean mantentzearekin konformatzen” baitziren; haatik, esku pribatuetan, itzak itxi eta drainatu zitezkeela uste zuten, “Bizkaiak hain beharrezko duen aberastasuna sortuz”[37]. Hortaz, Foruko itzak neurtu —57,54 hektarea ziren, 37.871 errealeko balioarekin— eta lau sortatan banatu ziren: Arronategipe, izen bereko baserriaren oinetan; Aldape, herrigune nagusiaren inguruan; Ibarburu, Baldatika errekaren bokale inguruan; eta Lexarra, kokapen ezezagunekoa. Berriro ere, gatazka piztu zen eremu hauen ustiapen librea defendatzen zutenen, eta pribatizaziotik etekina atera zutenen artean[38].

Lehen Karlistaldiak (1833-1840) are gehiago larritu zuen elizateko finantzen egoera. Hortaz, gerra bukatzean, udalak herri-lurrak saltzeari ekin zion berriro. Bi erremate berriren erregistroak kontserbatzen dira: 1841ean, Aldaipeko eta Atxagako itzei eragin ziena[39]; eta 1879koa, Atxagako portuan[40].

[36] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0609/009.
[37] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, AJ00220/147.
[38] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, JCR1503/018; FORUA 0003/055/003; FORUA 0003/053.
[39] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, JTB0518/007; AR00087/011; AR00087/012.
[40] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, AR02494/024.

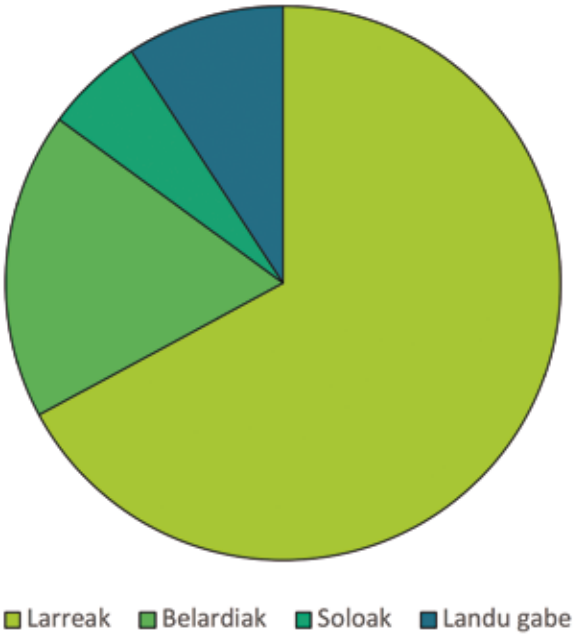
1821ean Foruko herri-lurrak neurtzeagatik egindako ordainketa-agiriak, Manuel Arrindari eta Juan Bautista Hormaetxeari. Iturria: Bizkaiko Foru Artxibategi Orokorra, FORUA 0003/055/003.

Foruko itzen drainatze masiboa XIX. mendearen bigarren erdian joan zen osatzen, Okaren ibilbide zaharreko meandroei egokitutako polder zabalak sortuz. Aldi berean, azpiegitura berrien eraikuntzak —Gernika-Sukarrieta trenbidea 1892an; Erriobarriaren ebaketa 1903tik aurrera— zatikatu egin zituen itzetako nekazaritza eremuak, elkarrengandik deskonektatutako zenbait sail eratuz.

8.2. KATASTRO ZAHARRA

Itzetan sortutako polder paisaiaren ezaugarriak ezagutzeko, Foruko katastro zaharra (1949) lehen mailako informazio iturria da. Bertan, itzak xehetasun handiz irudikatuta azaltzen dira; ekialdean itsasadarraren ibilbide zaharrak mugatzen ditu, eta mendebaldean, berriz, Gernika-Sukarrieta trenbideak. Gainera, Erriobarriak hegoaldetik iparraldera zeharkatzen ditu. Lursailak itsasadarrarekiko perpendikularrean kokatuta zeuden orokorrean, eta drainatze-zangek markatzen zituzten batzuen eta besteen arteko mugak.

Lursail bakoitzaren neurria eta jabea ez ezik, katastroak zertarako erabiltzen zen zehazten du. Hala, argi eta garbi ikusten da Foruko itzak abeltzaintza-jarduerekin lotuta zeudela batik bat, haien azalera osoaren %85 erabilera horrekin lotuta baitzegoen; abereen bazkaleku moduan erabiltzen ziren larreak ziren nagusi (%67), beste multzo handi bat (%18) belardi moduan lantzen zen, belarra sikatu eta neguan ganaduari jaten emateko. Itzen %6 baino ez zen zerealez ereiten. Azkenik, %9 landu gabe zegoen; azken horien artean, Erriobarriaren inguruko lur-zerrendak aipatu behar dira, Estatuaren jabetzakoak, higadura gutxitzeko pinudiz landatuta baitzeuden.

◀ Foruko itzen erabilera, katastro zaharraren arabera.

Foruko itzen kokapena, 1949ko katastroaren arabera. ▶

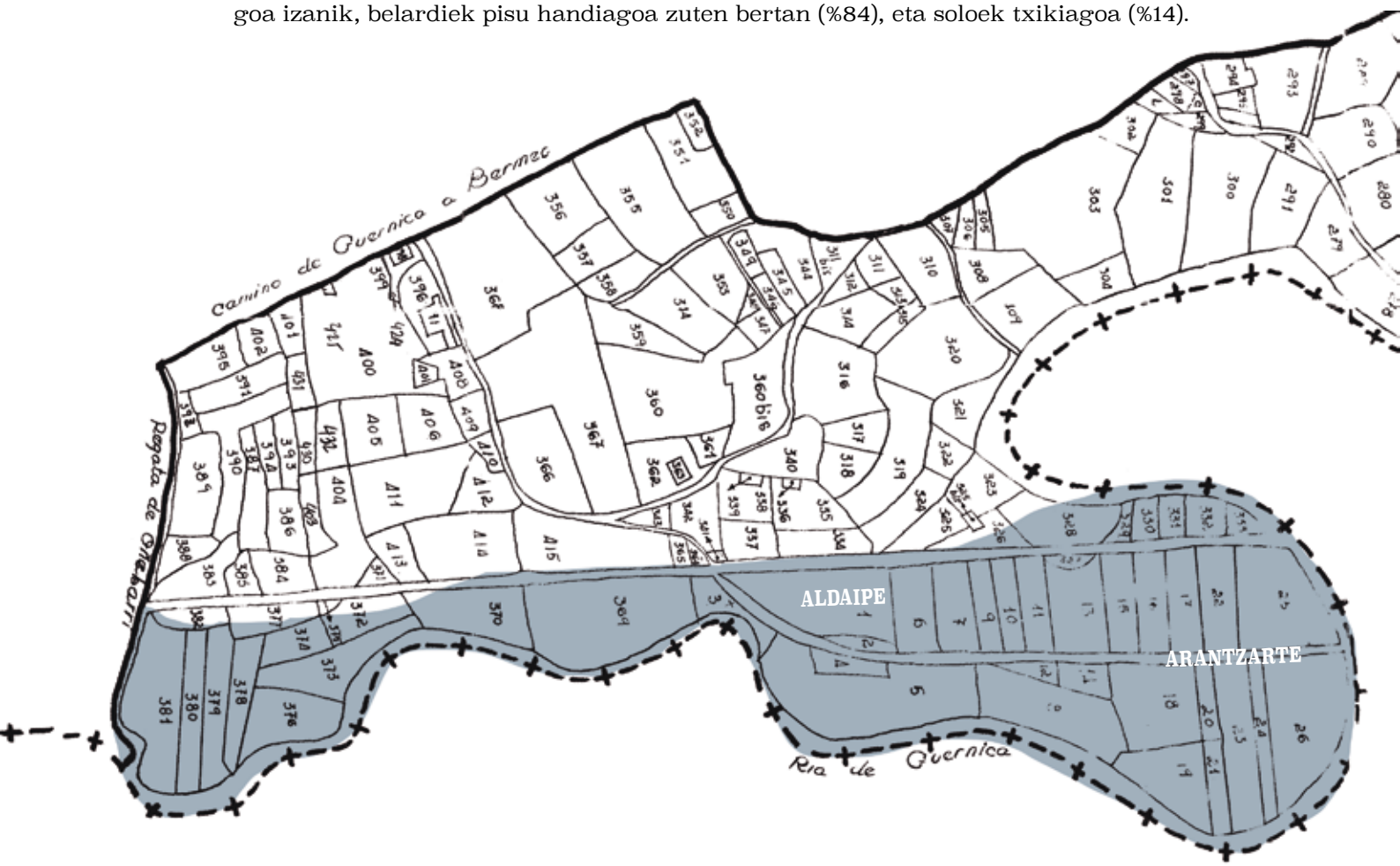

Arronategi
axpe
Berdeberdea
Itsaspe
Atxagalde
Arantzarte
Aldaipe
Elexalde

Foruko itzak hainbat sailetan banatuta agertzen dira katastroan. Batzuen eta besteen arteko mugak ez dira beti argiak baina, drainatze-sareen eta sortutako lursailen orientazioei begira, hainbat fasetan drainatutako egitasmo desberdinen emaitza moduan uler daitezke espazio horiek. Zazpi dira aipagarrienak, hegoaldetik iparraldera horrela banatuta:

- **Elexalde.** Herrigunetik hurbilen kokatutako itza-sailek jasotzen zuten izen hori, trenaren geraleku inguruan. Ez zen eremu zabala baina, itsasoaren eraginetik nahiko babestuta egonik, zereala lantzeko soloak ziren bertan nagusi (azalera osoaren %75), ganaduen neguko elikagaia ekoizteko belardiekin osatuta (%25).

- **Aldaipe.** Aurrekoaren alboan kokatuta zegoen, itsasadarraren ibilbide zaharrak osatutako meandro itxi baten barruan mugatuta. Agiri historikoek Foruan drainatutako lehen itzen artean aipatzen dute. Luzetara irekitako drainatze-kanal batek erdibitzen zuen, eta horren inguruan antolatzen ziren lursailak, errioarekiko perpendikularrean. Belardiak ziren bertan nagusi (%64), baina soloak ere ugariak ziren (%36).

- **Arantzarte.** Aldaipeko itzaren ekialdeko muturrean kokatuta zegoen, itsasadarraren meandroaren errebueltan bertan. Lursailen banaketari erreparatuta, pentsa daiteke Aldaipeko itzaren zabalpen moduan drainatu zela. Aurrekoek baino itsas eragin handiagoa izanik, belardiek pisu handiagoa zuten bertan (%84), eta soloek txikiagoa (%14).

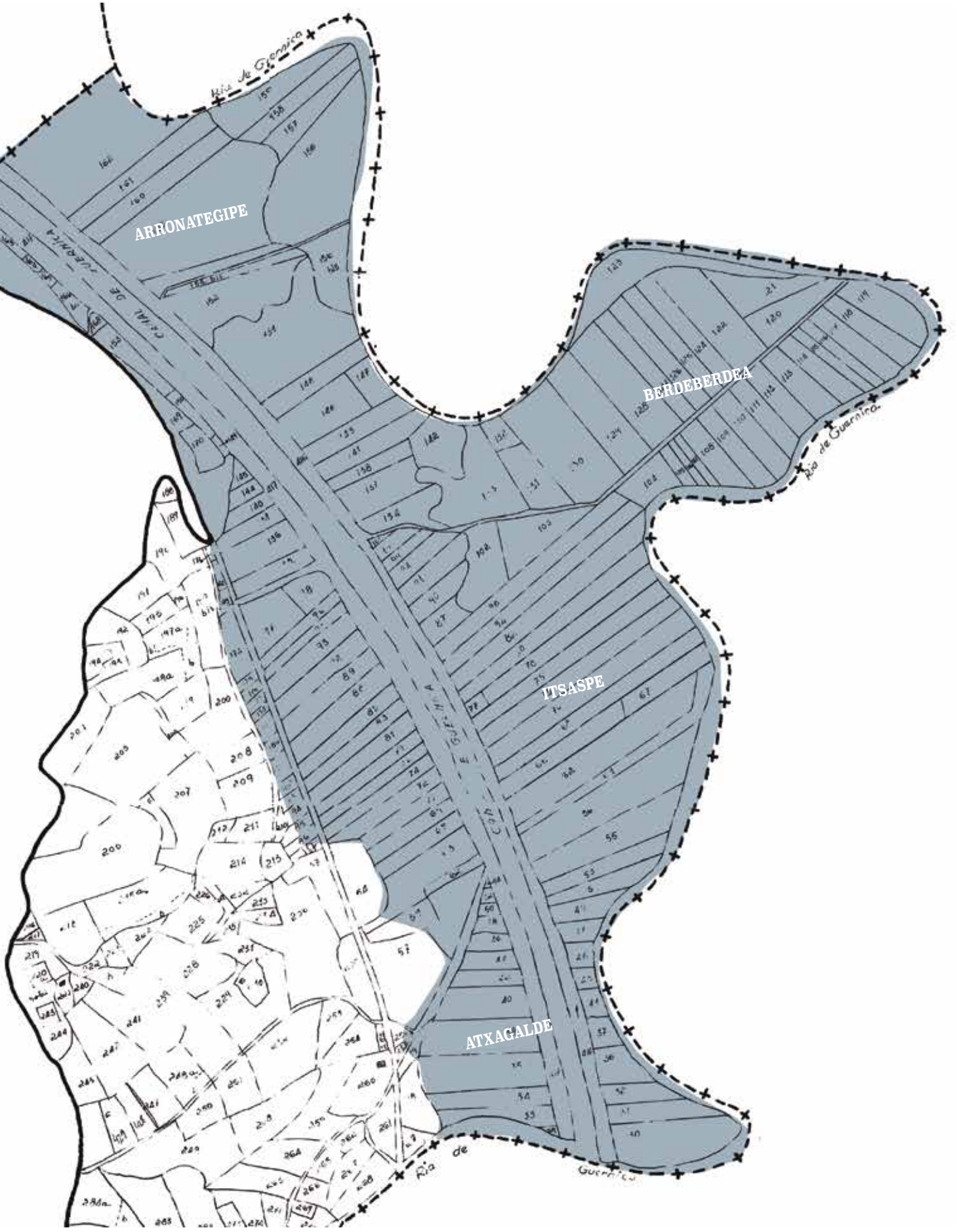

- **Atxagalde.** Izen bereko baserriaren inguruan kokatuta zegoen. Iturri dokumentalek portu baten presentzia aipatzen dute toki honetan. Dena den, XIX. mende erdialdean guztiz drainatu zuten, ipar mendebaldetik hego-ekialderantz orientatutako lursail luzeetan banatuz. XX. mendearen lehen erdian, espazio honen aprobetxamendua abeltzaintzari lotuta zegoen osoki; bere azaleraren %70 bazkaleku moduan erabiltzen zen, eta gainerako %30 belardi moduan.

- **Itsaspe.** Alde handiz, hau zen Foruko itza zabalena. Gaitoka auzoaren oinetan kokatuta zegoen. XIX. mendearen erdialdean drainatu zen, mendebaldetik ekialdera antolatutako lursail luzeak eratuz —itsasadarraren ibilbide zaharrarekiko perpendikularrean. Itsasoaren eragin handiak arriskutsu egiten zuen eremu horretan zerealak lantzea; hortaz, 1949an soloak gunerik babestuenetan kokatutako sail gutxi batzuetan baino ez ziren aurkitzen. Itzaren zatirik handiena abeltzaintzarako erabiltzen zen: %74 larre moduan, eta beste %22 belardi moduan.

- **Berdeberdea.** Itsasadarraren erdigune geografikoan kokatutako itza zen, Foruko, Kortezubiko eta Gautegiz Arteagako udal barrutien mugan sortutako meandro itxi baten barruan. Ziur aski XX. mendearen hasieran drainatu zen, Erriobarria burutzearekin batera. Drainatze-kanal handi batek zeharkatzen zuen erdirik erdi, eta horren inguruan antolatuta zeuden lursailak. Itza hau abereentzako bazkaleku moduan erabiltzen zen osoki.

- **Arronategipe edo Arronategi-axpe.** Izen bereko baserriaren inguruan drainatutako itzek hartzen zuten izen hau, udal barrutiaren ipar-ekialdean. Elizateko lehen drainatze egitasmoetan aipatuta agertzen da, 1820az geroztik. XX. mendearen lehen erdian, abeltzaintzarako baliatzen zen nagusiki: bazkaleku moduan erabiltzen ziren larreek %75 osatzen zuten, eta belarra biltzeko belardiek beste %20.

ARRONATEGIPE
BERDEBERDEA
ITSASPE
ATXAGALDE

FORUKO ITZAK 1949KO KATASTROAREN ARABERA

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
6	1	Aldaipe	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	4	0,3531
6	2	Aldaipe	Udala	Soloa	4	0,0265
6	3	Aldaipe	Udala	Soloa	4	0,085
6	4	Aldaipe	Gregorio Ibarguengoitia Sendagorta	Soloa	3	0,0621
6	5	Aldaipe	Gregorio Ibarguengoitia Sendagorta	Belardia	2	0,5689
6	6	Aldaipe	Juliana Beitia Basabe	Soloa	3	0,1536
6	7	Aldaipe	Juliana Beitia Basabe	Soloa	3	0,1569
6	8	Aldaipe	Gregorio Ibarguengoitia Sendagorta	Belardia	2	0,3204
6	9	Aldaipe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Soloa	3	0,0882
6	10	Aldaipe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Belardia	2	0,0915
6	11	Aldaipe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Belardia	2	0,1079
6	12	Aldaipe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Belardia	2	0,0359
6	13	Aldaipe	Jacinto Aberasturi Urresti	Belardia	2	0,2125
6	14	Aldaipe	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	3	0,0686
6	15	Aldaipe	Tomás Iturriaga Legarra	Belardia	2	0,1275
6	16	Aldaipe	Dionisio Aberasturi Endeiza	Belardia	2	0,134
6	17	Aldaipe	Basilio Urquiza Basterrechea	Belardia	2	0,1275
6	18	Arantzarte	Santiago Pinaga Foruria	Belardia	2	0,2975
6	19	Arantzarte	Santiago Pinaga Foruria	Zereala	3	0,1962
6	20	Arantzarte	Juan Gandarias Aguirre	Soloa	3	0,0588
6	21	Arantzarte	Juan Gandarias Aguirre	Belardia	2	0,0784
6	22	Arantzarte	Juan Tomás Gandarias Duranona	Belardia	2	0,1569
6	23	Arantzarte	Victoriana Zubiaga Madariaga	Belardia	2	0,2452
6	24	Arantzarte	Juan Tomás Gandarias Duranona	Belardia	2	0,0882
6	25	Arantzarte	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Belardia	2	0,3531
6	26	Arantzarte	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Belardia	2	0,4087
6	29	Atxagalde	Juan Tomás Gandarias Duranona	Belardia	3	0,013
6	30	Atxagalde	Juan Tomás Gandarias Duranona	Larrea	2	0,5232
6	31	Atxagalde	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Larrea	2	0,2289
6	32	Atxagalde	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Larrea	2	0,1406
6	33	Atxagalde	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Belardia	3	0,1831
6	34	Atxagalde	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Belardia	3	0,2485
6	35	Atxagalde	Juliana Beitia Basabe	Belardia	3	0,5003
6	36	Atxagalde	Juliana Beitia Basabe	Larrea	2	0,1831
6	37	Atxagalde	Bonifacio Arronategui Urrutia	Belardia	3	0,0915
6	38	Atxagalde	Bonifacio Arronategui Urrutia	Larrea	2	0,4512
6	40	Atxagalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Belardia	3	0,3171
6	41	Atxagalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Larrea	2	0,0817
6	42	Atxagalde	Tomás Iturriaga Legarra	Belardia	3	0,134
6	43	Atxagalde	Tomás Iturriaga Legarra	Larrea	2	0,0588
6	44	Atxagalde	Iturria Zabala anaiak	Belardia	3	0,1308
6	45	Atxagalde	Iturria Zabala anaiak	Larrea	2	0,0784
6	46	Atxagalde	Basilio Urquiza Basterrechea	Larrea	2	0,0817

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
6	47	Atxagalde	Basilio Urquiza Basterrechea	Larrea	2	0,0915
6	48	Atxagalde	Josefa Aberasturi Endeiza	Larrea	2	0,0686
6	49	Atxagalde	Josefa Aberasturi Endeiza	Larrea	2	0,1831
6	50	Atxagalde	Juan Tomás Gandarias Duranona	Larrea	2	0,0294
6	51	Atxagalde	Juan Tomás Gandarias Duranona	Larrea	2	0,1896
6	52	Atxagalde	Juan Gandarias Aguirre	Larrea	2	0,0265
6	53	Atxagalde	Juan Gandarias Aguirre	Larrea	2	0,2289
6	54	Atxagalde	Santiago Pinaga Foruria	Larrea	2	0,0013
6	55	Atxagalde	Francisco Longa-echeverria Idoyaga	Larrea	2	0,5493
6	56	Atxagalde	Santiago Pinaga Foruria	Larrea	2	0,7651
6	57	Atxagalde	Teresa Goitia Oleaga	Belardia	3	0,6016
6	58	Atxagalde	Santiago Pinaga Foruria	Larrea	2	0,2975
6	59	Atxagalde	Iturria Zabala anaiak	Larrea	2	0,1733
6	60	Atxagalde	Victoriana Zubiaga Madariaga	Larrea	2	0,0752
6	61	Atxagalde	Victoriana Zubiaga Madariaga	Larrea	2	0,3204
6	62	Atxagalde	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	0,7586
6	63	Atxagalde	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	0,3924
6	64	Atxagalde	Antonio Aguirre Zorrozua	Belardia	3	0,3335
6	65	Itsaspe	Bernardo Aresti Mota	Zereala	4	0,1765
6	66	Itsaspe	Bernardo Aresti Mota	Larrea	2	0,3041
6	67	Itsaspe	Raimundo Ibargüengoitia Sendagorta	Larrea	2	0,2223
6	68	Itsaspe	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	2	0,4414
6	69	Itsaspe	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	3	0,1765
6	70	Itsaspe	Ambrosia Uribe Sendagorta	Larrea	2	0,5657
6	71	Itsaspe	Ambrosia Uribe Sendagorta	Belardia	3	0,1896
6	72	Itsaspe	Andrés Idoyaga Bilbao	Belardia	3	0,2158
6	73	Itsaspe	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,461
6	74	Itsaspe	Pablo Madariaga Aberasturi	Belardia	3	0,1929
6	75	Itsaspe	Pablo Madariaga Aberasturi	Larrea	2	0,4447
6	76	Itsaspe	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Belardia	3	0,1831
6	77	Itsaspe	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	2	0,049
6	78	Itsaspe	Nicolasa Arauco Elguezabal	Larrea	2	0,4087
6	79	Itsaspe	Antonio Aguirre Zorrozua	Belardia	3	0,1831
6	80	Itsaspe	Antonio Aguirre Zorrozua	Larrea	2	0,4708
6	81	Itsaspe	Teresa Goitia Oleaga	Belardia	3	0,2485
6	82	Itsaspe	Teresa Goitia Oleaga	Larrea	2	0,5722
6	83	Itsaspe	Nicolasa Arauco Elguezabal	Belardia	3	0,1863
6	84	Itsaspe	Nicolasa Arauco Elguezabal	Larrea	2	0,4447
6	85	Itsaspe	Andrés Idoyaga Bilbao	Belardia	3	0,2387
6	86	Itsaspe	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,4806
6	87	Itsaspe	Juan Gabicaldecoa Arrien	Belardia	3	0,1308
6	88	Itsaspe	Juan Gabicaldecoa Arrien	Larrea	2	0,2943
6	89	Itsaspe	María Echevarria-zarraga Ibargüengoitia	Belardia	3	0,2517
6	90	Itsaspe	María Echevarria-zarraga Ibargüengoitia	Larrea	2	0,1536

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
6	91	Itsaspe	Fermín Arriaga Mendiguren	Larrea	2	0,1831
6	92	Itsaspe	Fermín Arriaga Mendiguren	Belardia	3	0,2419
6	93	Itsaspe	Anastasia Torrealday	Larrea	2	0,2616
6	94	Itsaspe	Anastasia Torrealday	Larrea	2	0,1602
6	95	Itsaspe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Larrea	2	0,1242
6	96	Itsaspe	Calixto Echevarria ZarragaUrlezaga	Larrea	2	0,1275
6	97	Itsaspe	Carmelo Irazabal Eguiarte	Larrea	2	0,3041
6	98	Itsaspe	Miguel Bermeosolo Guerricabeitia	Larrea	2	0,1471
6	99	Itsaspe	Bonifacio Arronategui Urrutia	Larrea	2	0,0686
6	100	Itsaspe	Calixto Echevarria Zarraga Urlezaga	Larrea	2	0,0817
6	101	Itsaspe	Miguel Bermeosolo Guerricabeitia	Larrea	2	0,0265
6	102	Berdeberdea	María Echevarria-zarraga Ibargüengoitia	Larrea	2	0,2531
6	103	Berdeberdea	Ignacio Lecona Minteguia	Larrea	2	0,2597
6	104	Berdeberdea	Bernardo Aresti Mota	Larrea	2	0,2027
6	105	Berdeberdea	Santiago Pinaga Foruria	Larrea	2	0,0621
6	106	Berdeberdea	Bernardo Aresti Mota	Larrea	2	0,049
6	107	Berdeberdea	Teresa Goitia Oleaga	Larrea	2	0,0588
6	108	Berdeberdea	Antonio Aguirre Zorrozua	Larrea	2	0,2092
6	109	Berdeberdea	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,2125
6	110	Berdeberdea	Teresa Goitia Oleaga	Larrea	2	0,253
6	111	Berdeberdea	Pablo Madariaga Aberasturi	Larrea	2	0,2027
6	112	Berdeberdea	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	2	0,2027
6	113	Berdeberdea	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,2452
6	114	Berdeberdea	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	0,2092
6	115	Berdeberdea	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	2	0,1177
6	116	Berdeberdea	Nicolasa Arauco Elguezabal	Larrea	2	0,1275
6	117	Berdeberdea	Ambrosia Uribe Sendagorta	Larrea	2	0,2351
6	118	Berdeberdea	Nicolasa Arauco Elguezabal	Larrea	2	0,2485
6	119	Berdeberdea	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	0,2943
6	120	Berdeberdea	Carmelo Irazabal Eguiarte	Larrea	2	0,2779
6	121	Berdeberdea	Miguel Bermeosolo Guerricabeitia	Larrea	2	0,3106
6	122	Berdeberdea	Juan Gabicaldecoa Arrien	Larrea	2	0,5787
6	123	Berdeberdea	Udala	Landu gabe	2	0,5395
6	124	Berdeberdea	Bidaguren anaiak	Larrea	2	0,2975
6	125	Berdeberdea	Calixto Echevarria-zarraga Urlezaga	Larrea	2	0,2681
6	126	Berdeberdea	Atanasia Torrealday	Larrea	2	0,2681
6	127	Berdeberdea	Atanasia Torrealday	Larrea	2	0,2812
6	128	Berdeberdea	María Echevarria-zarraga Ibargüengoitia	Larrea	2	0,582
6	129	Berdeberdea	Fermín Arriaga Mendiguren	Larrea	2	0,5395
6	130	Berdeberdea	Gandarias Durandona alarguna eta seme-alabak	Larrea	2	0,824
6	131	Berdeberdea	Ricardo Ormaechea Garitaonaindia	Larrea	2	0,2648
6	132	Berdeberdea	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,0915
6	133	Berdeberdea	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,6375

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
6	134	Berdeberdea	Ignacio Lecona Minteguia	Larrea	2	0,2289
6	135	Arronategiaxpe	Ignacio Lecona Minteguia	Belardia	3	0,1569
6	136	Arronategiaxpe	Pedro Gandarias	Belardia	3	0,2844
6	137	Berdeberdea	Pedro Gandarias	Larrea	2	32,04
6	138	Berdeberdea	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,1569
6	139	Arronategiaxpe	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,1275
6	140	Arronategiaxpe	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,0981
6	141	Berdeberdea	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,2714
6	142	Berdeberdea	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,2812
6	143	Berdeberdea	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,2616
6	144	Arronategiaxpe	Juana Beascoechea Ormaechea	Larrea	2	0,0654
6	145	Arronategiaxpe	Catalina Ispizua Gorrino	Larrea	2	0,0457
6	146	Berdeberdea	Catalina Ispizua Gorrino	Larrea	2	0,3858
6	147	Berdeberdea	Pedro Gandarias	Larrea	2	0,1373
6	148	Berdeberdea	Vicente Calzada Betanzos	Larrea	2	0,2681
6	149	Arronategiaxpe	Vicente Calzada Betanzos	Larrea	2	0,0228
6	150	Arronategiaxpe	Felipe Llona Basterrechea	Larrea	2	0,0588
6	151	Berdeberdea	Felipe Llona Basterrechea	Larrea	2	1,1085
6	152	Berdeberdea	Pedro Gondra Ormaechevarria	Larrea	2	0,5559
6	153	Arronategiaxpe	Pedro Gondra Ormaechevarria	Larrea	2	0,1659
6	154	Berdeberdea	Juan Martin Arronategui Urrutia	Larrea	2	0,1667
6	155	Berdeberdea	Ignacio Portica Goiria	Larrea	2	1,5565
6	156	Berdeberdea	Juan Martin Arronategui Urrutia	Larrea	2	1,1052
6	157	Berdeberdea	Victor Zabala Borda	Larrea	2	0,255
6	158	Berdeberdea	Eulalia Bilbao Torrealday	Larrea	2	0,2681
6	159	Berdeberdea	Teófilo Esquibel Uriona	Larrea	2	0,3891
6	160	Berdeberdea	Timoteo Aurrecoechea Areitio	Larrea	2	0,4054
6	161	Berdeberdea	Ignacio Lecona Minteguia	Larrea	2	0,3695
6	162	Berdeberdea	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	1,272
6	163	Arrotegi	Eugenia Muruetagoyaga	Larrea	2	0,0685
6	164	Arrotegi	Ignacio Lecona Minteguia	Larrea	2	0,0228
6	165	Arrotegi	Timoteo Aurrecoechea Areitio	Larrea	2	0,0263
6	166	Arrotegi	Iturria Zabala anaiak	Larrea	2	0,667
6	167	Arrotegi	Iturria Zabala anaiak	Larrea	2	0,1602
6	168	Arrotegi	Juan Martin Arronategui Urrutia	Larrea	2	0,0265
6	169	Arrotegi	Felipe Llona Basterrechea	Larrea	2	0,3695
6	170	Arrotegi	Felipe Llona Basterrechea	Soloa	4	0,1275
6	171	Arrotegi	Juana Beascoechea Ormaechea	Belardia	3	0,013
6	172	Arrotegi	Pedro Gandarias	Belardia	3	0,0265
6	173	Arrotegi	Ignacio Lecona Minteguia	Belardia	3	0,0265
6	174	Itsaspe	Ignacio Lecona Minteguia	Soloa	3	0,1569
6	175	Itsaspe	Calixto Echevarria-zarraga Urlezaga	Larrea	2	0,0228
6	176	Itsaspe	Bidaguren anaiak	Larrea	2	0,0327
6	177	Itsaspe	José Torrealday Lequerica	Larrea	2	0,0327

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
6	178	Itsaspe	Atanasia Torrealday	Larrea	2	0,0228
6	179	Itsaspe	Fermín Arriaga Mendiguren	Larrea	2	0,049
6	180	Itsaspe	María Echevarria-zarraga Ibargüengoitia	Larrea	2	0,0392
6	181	Itsaspe	Juan Gabicaldecoa Arrien	Larrea	2	0,0654
6	182	Itsaspe	Andrés Idoyaga Bilbao	Larrea	2	0,0392
6	183	Itsaspe	Nicolasa Arauco Elguezabal	Larrea	2	0,0457
6	184	Itsaspe	Teresa Goitia Oleaga	Larrea	2	0,0457
6	185	Itsaspe	Antonio Aguirre Zorrozua	Larrea	2	0,0523
6	186	Itsaspe	Pedro Mingolarra Ormaechevarria	Larrea	2	0,0355
6	187	Itsaspe	Pablo Madariaga Aberasturi	Larrea	2	0,0425
6	154bis	Berdeberdea	Martin Arronategui Urrutia	Larrea	2	1504
6	329	Elexalde	Tomás Iturriaga Legarra	Belardia	2	0,0265
6	330	Elexalde	Dionisio Aberasturi Endeiza	Belardia	2	0,049
6	331	Elexalde	Basilio Urquiza Basterrechea	Belardia	2	0,0457
6	332	Elexalde	Juan Tomás Gandarias Duranona	Belardia	2	0,0621
6	333	Elexalde	Inmobiliaria La Nueva S.A.	Belardia	2	0,0359
6	372	Elexalde	Juliana Beitia Basabe	Soloa	3	0,1508
6	373	Elexalde	Juliana Beitia Basabe	Belardia	2	0,1831
6	374	Elexalde	Juliana Beitia Basabe	Soloa	3	0,0915
6	376	Elexalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	1	0,1962
6	378	Elexalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	1	0,1308
6	379	Elexalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	1	0,1569
6	380	Elexalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Soloa	1	0,1438
6	381	Elexalde	Jacinto Aberasturi Urresti	Zereala	1	0,3237
6	416	Junto canal	Estatua	Pinudia		1,9704
6	417	Junto canal	Estatua	Pinudia		2,154

8.3. ITZAK GAUR EGUN

XX. mendearen erdialdetik aurrera, Foruko polder paisaia arin higatu zen, hamarkada gutxiren buruan desagertzeraino. Amerikar armadak 1945-1946 artean egindako aireko argazkietan, oraindik, itzak drainatuta eta landuta agertzen dira. Irudi hori bera errepikatu egiten da 1956-1957ko eta 1965eko hegaldien argazkietan. Haatik, 1984ko ortoargazkian, itza gehienak abandonatuta agertzen dira dagoeneko; zenbait gunetan —Arronategi-axpen eta Berdeberdean batez ere— munak urratuta eta itzen barruan padurak leheneratzen hasita zeudela ikus daiteke.

XX. mende bukaeran eta XXI. hasieran prozesua bizkortu egin da. Erriobarriaren ibilbidea kenduta, gaur egun ez da ia antzinako polder paisaiaren trazarik gelditzen, Aldaipen eta Berdeberdean kokatutako drainatze-zanga zaharren zenbait arrasto kenduta —baina, horiek ere, desagertze prozesuan daude paduren leheneratzeak aurrera egiten duen neurrian.

▲

Foruko gurutze zaharra. Atzean elizateko itzak ikusten dira eta, atzerago, Ereñozar mendia. Egilea: Indalezio Ojanguren (1962). Iturria: Gipuzkoako Artxibategi Orokorra, OA00527.

1945-1946

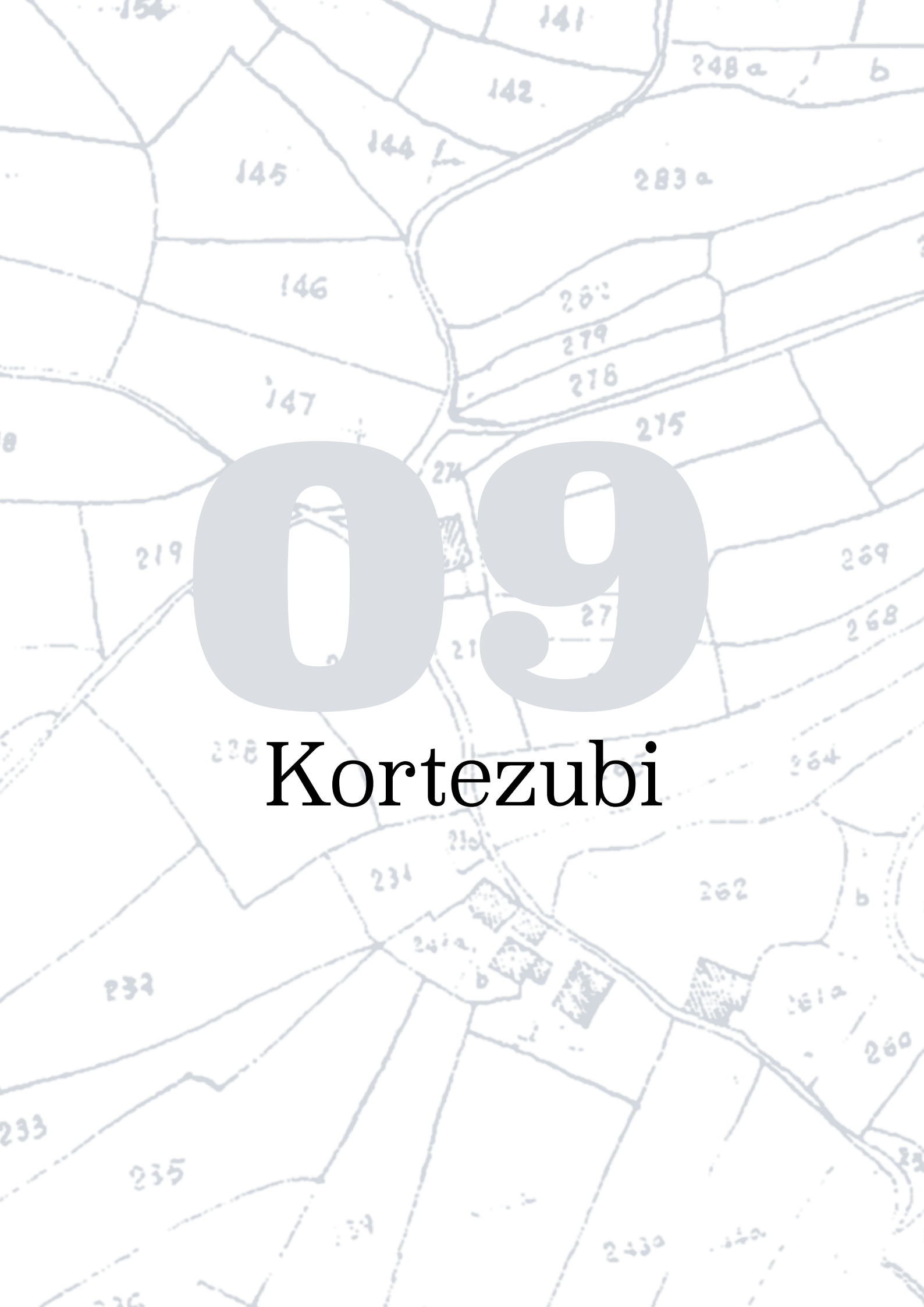
1984

2018

0 100 m

Foruko itzen bilakaera XX. mendearen erdiaz geroztik. ▶

09

Kortezubi

9.1. DRAINATZE PROZESUA
9.2. KATASTRO ZAHARRA
9.3. ITZAK GAUR EGUN

Urdaibaiko itsasadarraren barnealdean kokatuta, Kortezubiko itzak udal barrutiaren hego-mendebaldean kokatzen dira batik bat: 66 hektarea inguru Enderika eta Barrutia auzoen artean, eta beste 7 hektarea inguru iparrerantz, Oma eta Ibarra errekak Okan isurtzen diren inguruan. Padura baxuak eta ertainak dira nagusi.

9.1. DRAINATZE PROZESUA

Barrutiko Ibarrak dira iturri dokumentaletan aipatuta agertzen diren lehen padurak. 1590ean, adibidez, Ana Basozabalek hiru sail saldu zizkion bertan Maria Sanz Latsagari, baina agiriak ez du zehazten ez horien kokapen zehatza eta ezta erabilera ere[41]. Basozabal baserria erreferentzia moduan hartuta, baliteke itsasadarraren barruko muturreko inguru hau Kortezubi, Arratzu, Ajangiz, Gernika eta Foruaren arteko mugan— ordurako egonkortuta egon izana, neurri batean behintzat. Izan ere, Oka eta Gola ibaiek bat egiten dute bertan, eta marea fluxuen eraginetik urrun samar gelditzen da.

Aldiz, Kortezubiko gainerako itzen inguruan ez dago erreferentzia argirik XIX. mende hasierara arte. Herri-lur moduan aipatuta agertzen dira, eta ihi-bilketa zen herritarrek bertan egiten zuten jarduera nagusia:

Herritar guztiek benetan preziatzen dute ihia, beren soloak ongarritzeko ezinbesteko lehengaia baita[42].

Thouvenot jeneralak 1810ean herri-lurrak saltzeko baimena eman ondoren, Kortezubiko elizateak Zubialdea izeneko itza-saila saltzeko enkantea antolatu zuen. Hala ere, argi eta garbi zehaztu zuen erosleak ezin izango zuela bertan inolako itxiturarik egin, abereak libre bazkatu ahal izango zutela ziurtatzeko[43].

Elizateko gainerako itzak 1840an saldu ziren, Lehen Karlistaldiak eragindako zorrak kitatzeko. Udalak herri-lur guztien tasazioa agindu eta enkante publikoa antolatu zuen; inork erosi ezean, herriko etxeen artean banatuko zituzten, bakoitzak zeukan aberastasunaren arabera. Horrela, eremu zabal bat drainatzeko eta lantzeko aukera sortu zen, eta pixkanaka polderrak hedatzen joan ziren ordura arte padura izandako eremuetan.

XX. mende hasieran Erriobarria egitean, eremu hau guztia bitan banatuta gelditu zen.

[41] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, N0363/0050,.
[42] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0439/013
[43] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0313/058.

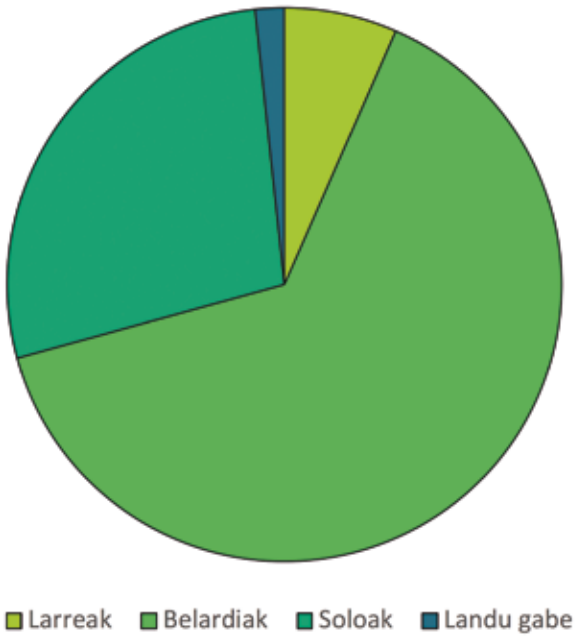
9.2. KATASTRO ZAHARRA

Prozesu horren emaitza Kortezubiko katastro zaharrean (1949) islatuta agertzen da. Itza guztiak polder bihurtuta zeuden ordurako. Espazio horren zatirik handiena (%71) abeltzaintzarako ustiatzen zen; belardiak ziren nagusi, baina zenbait kasutan bazkaleku moduan erabiltzen ziren larreak ere aurkitzen ziren. Beste elizate batzuetan ez bezala, nekazaritzak ere presentzia nabarmena zuen; itzen azalera osoaren %28 soloz estalita zegoen, eta bertan garia eta artoa lantzen ziren. Ustiatu gabeko lurrak %1 baino ez ziren. Sasiak eta sastrakak ziren bertan nagusi.

Dokumentuak ez du xehetasun toponimiko handirik ematen. Itzak auzoka banatuta agertzen dira, ziur aski XIX. mende erdiko desamortizazioen garaian egindako esleipenen ondorioz. Hala, hiru multzo bereizten dira, hegoaldetik iparraldera:

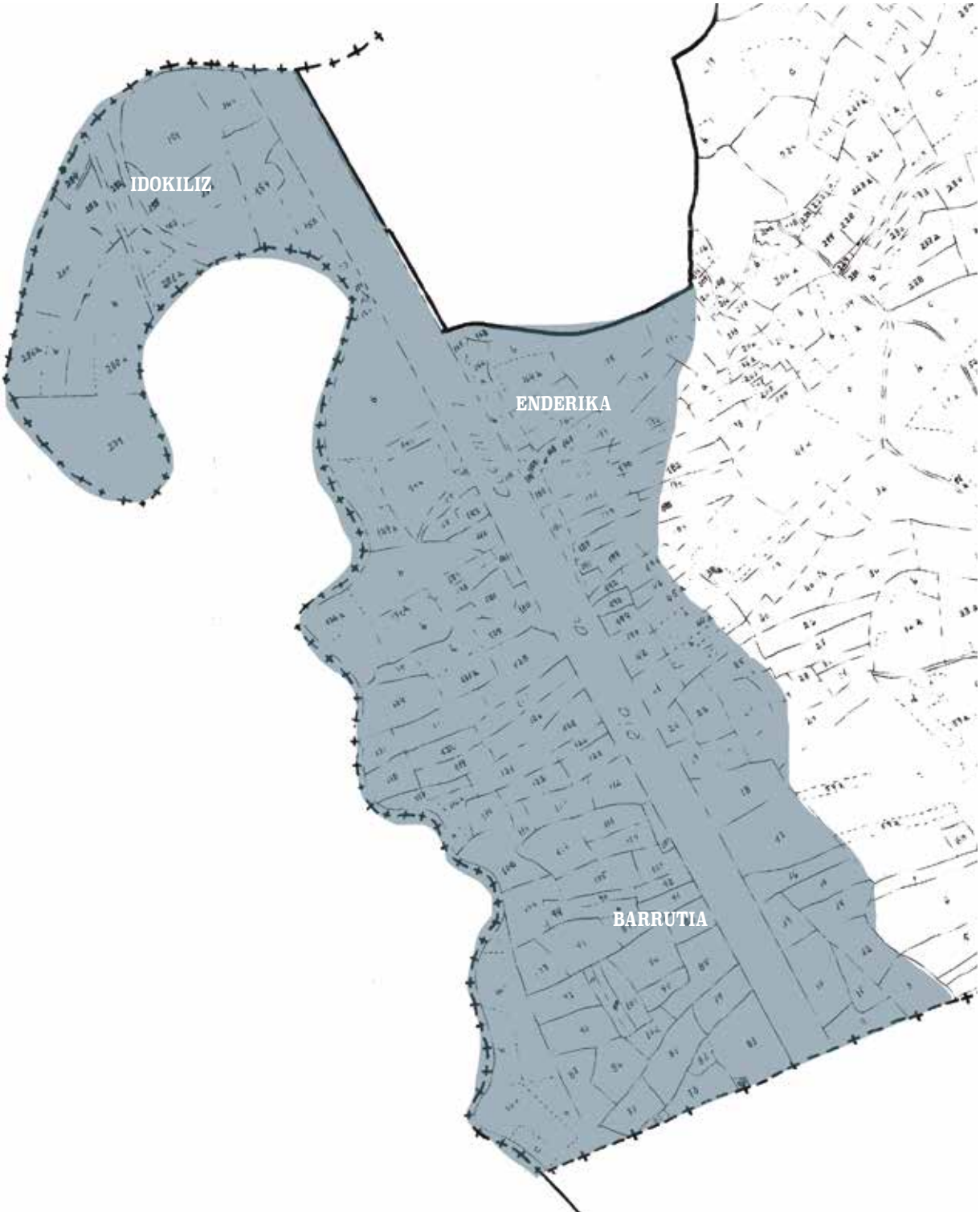
- **Barrutia.** Izen bereko auzoaren inguruan kokatutako itzak ziren. Itsasadarraren barruko muturrean egonik, itsasoaren eragina urria zen bertan; ondorioz, lur horiek egonkortzeko ez zen muna handien beharrik, eta drainatze-zangak ziren egokitzapen elementu nagusia. Forma irregularreko lursailetan banatuta zeuden, egitura definituko sistemarik osatu gabe. Lursail horietatik, %36 solo moduan lantzen ziren. Gainerakoek abeltzaintza funtzioak zituzten: %56 belardi moduan ustiatzen ziren, eta beste %5 larre moduan.

- **Idokiliz.** Auzo hori itsasadarretik aparte gelditzen bada ere, bere izena ematen zion itsasadarraren meandro zahar baten barruan egonkortutako itza txikiari, herri-lurren pribatizazioaren garaian egindako esleipenen lekuko. 4 hektareako azalera baino ez zuen. Gehienak belardiz estalita zeuden (%81), baina soloek ere bazuten presentzia (%19).

◄ Kortezubiko itzen erabilera, katastro zaharraren arabera.

- **Enderika.** Izen bereko auzoaren inguruan kokatuta zeuden, itsasadarraren ibilbide zaharraren meandroei egokituta. Gainera, herriko elizaren inguruan ere hedatzen ziren, Gautegiz Arteagako mugaraino. Itsasoaren eragina handiagoa zen inguru horretan, eta hori lurraren erabileran islatzen zen. Hala, belardiak ziren nagusi (%79), eta horien ondotik larreak zetozen (%11). Soloek %10 baino ez zuten osatzen.

Kortezubiko itzen erabilera, katastro zaharraren arabera. ▶

Enderika
Idokiliz
Enderika
Barrutia

KORTEZUBIKO ITZAK 1949KO KATASTROAREN ARABERA

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
1	1	Barrutia	Asunción Olave	Soloa	1	0,0622
1	2	Barrutia	José Urrutia	Soloa	1	0,1617
1	3	Barrutia	Lino Arronategui	Soloa	1	0,3432
1	4	Barrutia	José Urrutia	Soloa	1	0,1617
1	5	Barrutia	Asunción Olave	Soloa	1	0,4475
1	6	Barrutia	Lino Arronategui	Soloa	1	0,821
1	7	Barrutia	José Urrutia	Soloa	1	0,1675
1	8	Barrutia	José Urrutia	Soloa	1	0,2923
1	9	Barrutia	Francisco Erezuma	Soloa	1	0,2422
1	10	Barrutia	Toribia Malloquiza	Soloa	1	0,454
1	11	Barrutia	Pablo Ojanguren	Soloa	1	0,1675
1	12	Barrutia	Asunción Olave	Belardia	3	0,2425
1	13	Barrutia	Lino Arronategui	Belardia	3	0,171
1	14	Barrutia	Antonio Machabe	Soloa	1	0,2052
1	15	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Soloa	1	0,199
1	16	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,2301
1	17	Barrutia	Obdulia Ortueta	Belardia	3	0,6531
1	18	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,3431
1	19	Barrutia	Luis Olaeta	Soloa	2	0,1492
1	20	Barrutia	Lucio Aberasturi	Soloa	2	0,1181
1	21	Barrutia	Antonio Machabe	Soloa	2	0,0935
1	22	Barrutia	Maria Leguineche	Belardia	3	0,2465
1	23	Barrutia	Asunción Olave	Belardia	3	0,4665
1	24	Barrutia	Telesforo Larrinaga	Belardia	3	0,2425
1	25	Barrutia	José Obieta	Belardia	3	0,1566
1	26	Barrutia	Ignacio Iturria	Belardia	3	0,2739
1	27	Barrutia	José Urrutia	Belardia	3	0,2612
1	28	Barrutia	Asunción Olave	Belardia	3	0,0435
1	29	Barrutia	Serafín Icazuriaga	Belardia	3	0,2177
1	30	Barrutia	Juan A. Uriarte	Belardia	3	0,0559
1	31	Barrutia	Francisco Erezuma	Belardia	3	0,1181
1	32a	Barrutia	Lino Arronategui	Soloa	2	0,4789
1	32b	Barrutia	Lino Arronategui	Belardia	3	0,199
1	33a	Barrutia	Asunción Olave	Larrea	2	0,398
1	33b	Barrutia	Asunción Olave	Pinudia	1	0,083
1	33c	Barrutia	Asunción Olave	Sasia	1	0,4167
1	34	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Soloa	1	0,2235
1	35	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Soloa	1	0,7153
1	36	Barrutia	Francisco Erezuma	Soloa	1	0,7215
1	37	Barrutia	José Urrutia	Belardia	2	0,199
1	38a	Barrutia	José Urrutia	Soloa	2	0,1556
1	38b	Barrutia	José Urrutia	Belardia	3	0,6005
1	39	Barrutia	Justo Urberuaga	Belardia	3	0,3665

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
1	40	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Soloa	1	0,0803
1	40 bis	Barrutia	Julian Gavicaechevarría	Soloa	1	0,5287
1	41	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,199
1	42	Barrutia	Tomasa Sarricolea	Soloa	2	0,13
1	43	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Belardia	3	0,1492
1	44a	Barrutia	Ignacio Iturria	Soloa	2	0,1803
1	44b	Barrutia	Ignacio Iturria	Belardia	3	0,087
1	45a	Barrutia	Maria Leguineche	Soloa	2	0,192
1	45b	Barrutia	Maria Leguineche	Belardia	3	0,14
1	46	Barrutia	Federico Musatadi	Belardia	3	0,1057
1	47a	Barrutia	Francisco Erezuma	Soloa	2	0,933
1	47b	Barrutia	Francisco Erezuma	Belardia	3	0,506
1	48	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Larrea	2	0,142
1	49a	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Soloa	1	0,1731
1	49b	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Larrea	1	0,0905
1	49 bis	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Larrea	1	0,0093
1	50a	Barrutia	Enrique Ugalde	Soloa	1	0,1555
1	50b	Barrutia	Enrique Ugalde	Belardia	1	0,0746
1	50 bis	Barrutia	Enrique Ugalde	Larrea	1	0,0059
1	51a	Barrutia	Francisco Erezuma	Soloa	2	0,42
1	51b	Barrutia	Francisco Erezuma	Larrea	3	1,0862
1	52a	Barrutia	Francisco Erezuma	Soloa	2	0,136
1	52b	Barrutia	Francisco Erezuma	Larrea	1	0,279
1	52c	Barrutia	Francisco Erezuma	Sasia	1	0,1565
1	77	Barrutia	Juan Ercilla	Soloa	2	0,2114
1	78	Barrutia	Gregorio Asla	Belardia	2	0,2301
1	79	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Soloa	3	0,2114
1	80	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,0249
1	81	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,311
1	82	Barrutia	Isidora Totoricagüena	Soloa	2	0,0746
1	83	Barrutia	Jesús Ugalde	Belardia	2	0,4416
1	84	Barrutia	Timotea Urrecoechea	Soloa	2	0,0124
1	85	Barrutia	Francisco Totorica	Soloa	2	0,3296
1	86	Barrutia	Alberto Bengoechea	Belardia	2	0,255
1	87	Barrutia	Antonio Argacha	Belardia	3	0,2736
1	88	Barrutia	Jacinto Aguirre	Soloa	3	0,155
1	89a	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Soloa	2	0,1244
1	89b	Barrutia	Manuel Zarrabeitia	Belardia	2	0,0985
1	90	Barrutia	Justo Urberuaga	Belardia	3	0,0803
1	91	Barrutia	Primitivo Gondra	Belardia	3	0,1181
1	92	Barrutia	Luisa Velar	Belardia	3	0,1057
1	93	Barrutia	Isabel Illarraga	Belardia	3	0,3358
1	94	Barrutia	José Telleria	Belardia	3	0,087
1	95	Barrutia	Casto Aldecochea	Belardia	3	0,1119

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
1	96	Barrutia	Eduardo Echaniz	Belardia	3	0,3047
1	97	Barrutia	Isabel Illarraga	Belardia	3	0,2144
1	98	Barrutia	Policarpo Gardoqui	Belardia	3	0,2736
1	99	Barrutia	Eugenio Monasterio	Belardia	3	0,0745
1	100	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Belardia	3	0,0745
1	101	Barrutia	Escolástica Urive	Belardia	3	0,1492
1	102	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,1305
1	103	Barrutia	Santos Lejarcegui	Belardia	3	0,1866
1	104	Barrutia	Daniel Ortuzar	Belardia	3	0,2736
1	105	Barrutia	Damian Zabala Uribarri	Belardia	3	0,2425
1	106	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,2736
1	107	Barrutia	Lino Arronategui	Belardia	3	0,2799
1	108	Barrutia	Lino Arronategui	Belardia	3	0,143
1	109	Barrutia	Manuel Leguineche	Belardia	3	0,0684
1	110	Barrutia	Luisa Velar	Belardia	3	0,1555
1	111	Barrutia	Manuel Belausteguigoitia	Belardia	3	0,1741
1	112	Barrutia	Claudio Iturriaga	Belardia	3	0,2239
1	113	Barrutia	Juliana Beitia	Belardia	3	0,2301
1	114	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Soloa	2	0,0808
1	115	Barrutia	Juan T. Gandarias	Soloa	2	0,1492
1	116a	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Soloa	2	0,087
1	116b	Barrutia	Juan José Omaechevarría	Belardia	3	0,0933
1	117	Barrutia	Juan T. Gandarias	Belardia	3	0,1181
1	118	Barrutia	Zoilo Uribarri	Soloa	2	0,1181
1	119	Barrutia	Gervasio Argacha	Belardia	3	0,1617
1	120	Barrutia	Claudio Iturriaga	Belardia	3	0,1555
1	121	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,2425
1	122	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,2177
1	123	Barrutia	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,1617
1	124	Barrutia	Damian Zabala Uribarri	Soloa	2	0,0933
1	125	Barrutia	Daniel Ortuzar	Belardia	3	0,2239
1	126	Barrutia	Luisa Velar	Belardia	3	0,2177
1	127	Barrutia	Maria Leguineche	Belardia	3	0,2425
1	128	Barrutia	Pedro Urrutia	Pinudia	1	0,3918
1	129	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,0844
1	130	Barrutia	C. Iturriaga	Belardia	3	0,1181
1	131a	Barrutia	Garay Gorriño anaiak	Soloa	2	0,199
1	131b	Barrutia	Garay Gorriño anaiak	Belardia	3	0,199
1	132	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,3047
1	133	Barrutia	Juan B. Laucirica	Belardia	3	0,143
1	134	Barrutia	Gervasio Argacha	Belardia	3	0,3483
1	135	Barrutia	Santos Lejarcegui	Soloa	2	0,7401
1	136a	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,2052
1	136b	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,765

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
1	137a	Barrutia	Pedro Musatadi	Soloa	2	0,087
1	137b	Barrutia	Pedro Musatadi	Belardia	3	0,3172
1	138	Barrutia	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,1369
1	139	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,0995
1	140	Barrutia	Maria Teresa Aman	Belardia	3	0,1866
1	141	Barrutia	Antonio Izaguirre	Belardia	3	0,0622
1	142	Barrutia	Isidra Esturo	Belardia	3	0,1244
1	143	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Belardia	3	0,0684
1	144	Barrutia	Enrique Ugalde	Soloa	2	0,1244
1	145	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Belardia	3	0,1057
1	146	Barrutia	Pedro Ansotegui	Belardia	3	0,4665
1	147	Barrutia	Ignacio Iturriaga	Belardia	3	0,0093
1	148	Barrutia	Gervasio Argacha	Belardia	3	0,1679
1	149a	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,311
1	149b	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	1,1196
1	150	Barrutia	Candido Gondra	Belardia	3	0,0559
1	151	Barrutia	Isidro Ugalde Erezuma	Belardia	3	0,0062
1	152	Enderika	Iturria anaiak	Belardia	3	0,143
1	153	Enderika	Teresa Goitia	Belardia	3	0,3421
1	154	Enderika	Garay Gorriño anaiak	Belardia	3	0,5349
1	155	Enderika	José Maria Ormaechea	Belardia	3	0,3535
1	156	Enderika	Isidra Esturo	Belardia	3	0,2985
1	157	Enderika	Juan José Omaechevarría	Belardia	3	0,0435
1	158	Enderika	Escolástica Urive	Belardia	3	0,0993
1	159	Enderika	Damian Zabala Uribarri	Belardia	3	0,9516
1	160	Enderika	Isidra Esturo	Belardia	3	0,3234
1	161	Enderika	Candido Gondra	Belardia	3	0,0373
1	162a	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,1741
1	162b	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,1057
1	163	Barrutia	Isidro Ugalde Erezuma	Belardia	3	0,1119
1	164a	Barrutia	Julian Gavicaechevarria	Soloa	2	0,2425
1	164b	Barrutia	Julian Gavicaechevarria	Belardia	3	0,1741
1	165	Barrutia	Isidra Esturo	Belardia	3	0,199
1	166	Barrutia	Anastasio Martiartu	Belardia	3	0,1492
1	167	Barrutia	Maria Pinaga	Belardia	3	0,1244
1	168	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,0155
1	169	Barrutia	Casimiro Obieta	Belardia	3	0,0497
1	170a	Barrutia	Iturria anaiak	Soloa	2	0,3296
1	170b	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,143
1	171	Barrutia	Antonio Uriarte	Soloa	2	0,1805
1	172	Barrutia	Casimiro Obieta	Belardia	3	0,0995
1	173	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,3047
1	174	Barrutia	Luisa Velar	Belardia	3	0,1612
1	175	Barrutia	Damian Zabala Uribarri	Belardia	3	0,5168

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
1	176	Barrutia	Antonio Uriarte	Soloa	1	0,2239
1	177	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Soloa	1	0,2488
1	178	Barrutia	Vicente Mendiolea Elorza	Larrea	1	0,0186
1	179	Barrutia	Enrique Ugalde	Larrea	1	0,0155
1	180	Barrutia	Isidra Esturo	Larrea	1	0,0622
1	181	Barrutia	Primitivo Gondra	Belardia	3	0,143
1	182	Barrutia	Iturria anaiak	Belardia	3	0,2438
1	183	Barrutia	Isidra Esturo	Soloa	2	0,1617
1	184	Barrutia	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,1057
1	185	Barrutia	Simón Aguirre Erregueta	Belardia	3	0,398
1	186	Barrutia	Escolástica Urive	Belardia	3	0,1617
1	187	Barrutia	Andres Gorriño	Belardia	3	0,0559
1	188	Barrutia	José B. Icazuriaga	Belardia	3	0,0311
1	189	Barrutia	María Teresa Aman	Belardia	3	0,1368
1	190	Barrutia	Andres Gorriño	Belardia	3	0,2301
1	191	Barrutia	Federico Musatadi	Belardia	3	0,1617
1	192	Barrutia	Lucio Aberasturi	Belardia	3	0,0622
1	193	Barrutia	Luis Olaeta	Belardia	3	0,0684
1	194	Barrutia	Anastasio Martiartu	Belardia	3	0,0901
1	195	Barrutia	Sarricolea	Soloa	2	0,0715
1	279	Idokiliz	Juliana Beitia	Belardia	3	1,204
1	280a	Idokiliz	José Ormaechea	Soloa	2	0,2861
1	280b	Idokiliz	José Ormaechea	Belardia	3	0,6717
1	281a	Idokiliz	José Ormaechea	Soloa	2	0,2052
1	281b	Idokiliz	José Ormaechea	Belardia	3	0,1244
1	282	Idokiliz	León Basterechea	Belardia	3	0,2333
1	283	Idokiliz	León Basterechea	Belardia	3	0,2177
1	284	Idokiliz	León Basterechea	Belardia	3	0,0622
1	285	Idokiliz	José Maria Ormaechea	Belardia	3	0,6542
1	286a	Idokiliz	José Maria Ormaechea	Soloa	2	0,311
1	286b	Idokiliz	José Maria Ormaechea	Belardia	3	0,192
4	4b	Enderika	Pedro Musatadi	Belardia	2	0,3562
4	5b	Enderika	Jenaro Aurtenechea	Belardia	2	0,3365
4	6b	Enderika	Antonio Izaguirre	Belardia	2	0,0625
4	7b	Enderika	Pedro Musatadi	Larrea	2	0,0562
4	8b	Enderika	Antonio Izaguirre	Belardia	2	0,1562
4	9b	Enderika	Federico Musatadi	Belardia	2	0,1562
4	12	Enderika	Anastasio Martiartu	Belardia	2	0,2187
4	13	Enderika	Anastasio Martiartu	Belardia	2	0,0562
4	14a	Enderika	Jenaro Aurtenechea	Soloa	2	0,3437
4	14b	Enderika	Jenaro Aurtenechea	Belardia	2	0,1125
4	15	Enderika	Cándido Gondra Larrea	Belardia	3	0,8437
4	16a	Enderika	Juan Olaeta	Soloa	2	0,0587
4	16b	Enderika	Juan Olaeta	Belardia	3	0,1062

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
4	17	Enderika	Antonio Izaguirre	Belardia	3	0,2876
4	18	Enderika	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,0375
4	19	Enderika	Lucio Aberasturi	Belardia	3	0,1125
4	26	Enderika	Simón Aguirre Erregueta	Larrea	1	0,1312
4	27	Enderika	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,2875
4	28	Enderika	Simón Aguirre Erregueta	Larrea	3	1,0437
4	29a	Enderika	Iturria anaiak	Soloa	2	0,2375
4	29b	Enderika	Iturria anaiak	Belardia	3	0,075
4	30a	Enderika	Zacarías Ortuzar	Soloa	2	0,0625
4	30b	Enderika	Zacarías Ortuzar	Belardia	3	0,2875
4	31	Enderika	Julián Gavicaechevarría	Belardia	3	0,2187
4	32a	Enderika	Iturria anaiak	Soloa	2	0,3312
4	32b	Enderika	Iturria anaiak	Belardia	3	0,35
4	33	Enderika	Isidro Ugalde Erezuma	Belardia	3	0,2187
4	34	Enderika	Manuel Zarrabeitia	Belardia	3	0,4812
4	35	Enderika	Bernardina Larrinaga	Belardia	3	0,0687
4	36	Enderika	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,1187
4	37a	Enderika	Damian Zabala Uribarri	Soloa	2	0,0875
4	37b	Enderika	Damian Zabala Uribarri	Belardia	3	0,225
4	38	Enderika	Manuel Ortuzar	Belardia	3	0,1
4	39	Enderika	Antonio Uriarte	Belardia	3	0,0375
4	40	Enderika	León Urberuaga	Belardia	3	0,1187
4	41	Enderika	Alberto Bengoechea	Soloa	2	0,275
4	42a	Enderika	Iturria anaiak	Soloa	2	0,2312
4	42b	Enderika	Iturria anaiak	Belardia	3	0,3812
4	78b	Enderika	Pedro Musatadi	Belardia	3	0,0937
4	79b	Enderika	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,1687
4	87b	Enderika	Miguel Olaeta Urigüen	Belardia	3	0,8
4	102	Enderika	Gregorio Gardoqui	Belardia	3	0,2812
4	103	Enderika	Cándido Gondra Larrea	Belardia	3	0,2437
4	104b	Enderika	Gregorio Gardoqui	Belardia	3	0,4375
4	108	Enderika	Juan T. Gandarias	Larrea	2	0,625
4	108 bis	Enderika	Cándido Gondra Larrea	Larrea	2	0,1
4	109	Enderika	Andres Gorriño	Belardia	3	0,3937
4	110	Enderika	Kortezubiko eliza	Belardia	3	0,6437
4	111	Enderika	Andres Gorriño	Belardia	3	0,2375
4	112	Enderika	Juan Güena	Belardia	3	0,2062
4	113	Enderika	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,1062
4	114	Enderika	Rafael Basteyeta	Belardia	3	0,0875
4	115	Enderika	Rafael Basteyeta	Etxea		0,0125
4	116	Enderika	Juan Güena	Belardia	3	0,3875
4	117	Enderika	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,1875
4	117 bis	Enderika	Rafael Basteyeta	Belardia	3	0,0562
4	118	Enderika	Jacinto Musatadi	Belardia	3	0,225

9.3. ITZAK GAUR EGUN

Aireko argazkien serieak erakusten duenez, paduren leheneratze prozesua beste toki batzuetan baino berantiarragoa eta mugatuagoa izan da Kortezubin. Itza guztiak drainatuta eta landuta agertzen dira 1945-1946tik aurrerako hegaldi guztietan, XX. mende amaierara arte. 2001etik aurrera, Erriobarriaren inguruko sailak pixkanaka leheneratzen hasi ziren, eta gaur egun paduraz estalita ageri dira. Muna arrasto batzuk baino ez dira ikusten han eta hemen sakabanatuta.

Hala ere, itsasoaren eraginetik babestuago gelditzen diren eremuetan nekazaritza erabilerak mantendu dira gaur egun arte. Bi adibide nabarmentzen dira, bereziki. Alde batetik, 1949ko katastroan Idokilizko Itzak moduan izendatzen den eremua, Foruko herrigunearen oinetan. Mendebaldean Okaren ibilbide zaharrak mugatzen du, eta ekialdean trenbideak; hortaz, estuarioko dinamiketatik deskonektatuta gelditu da neurri handi batean, eta gaur egun ere drainatuta jarraitzen du, ondo kontserbatutako muna eta zangekin. Beste aldetik, Barrutiko Ibarren barruko aldea ere, Foruko eta Arratzuko udal barrutien mugan, ortu-mosaiko batek estalita ageri da oraindik, garai bateko polder paisaiaren lekuko.

▲ Muna baten oinarriko posteen arrastoak, leheneratutako padura batean.

1945-1946

1984

2018

0 100 m

Kortezubiko itzen bilakaera XX. mende erdiaz geroztik. ▶

10

Gautegiz Arteaga

10.1. DRAINATZE PROZESUA
10.2. KATASTRO ZAHARRA
10.3. ITZAK GAUR EGUN

Gautegiz Arteagako lurraldean 175 hektarea inguruko hezeguneak daude, hainbat partetan banatuta. Alde batetik, herrigune nagusiaren inguruan, Jausolo eta Portu errekak Okan isurtzen diren eremuetan, padura ertainak aurkitzen dira. Beste aldetik, Isla auzoaren oinetan behe paduraz osatutako eremu zabalak daude, mareen eragin handiagoarekin. Azkenik, itsasadarraren bokaletik hurbil, Kanala auzoaren inguruan, hareatzak dira nagusi.

10.1. DRAINATZE PROZESUA

Aro Modernoan zehar, itsas errotak dira eremu hauetan gizakiak egindako esku hartzearen zantzurik argiena: Errotabarri, Kobaerrota, Errotatxu eta Portupin. Bertatik abiatu zen, neurri batean, XIX. mende hasieran itzak drainatu eta polder bihurtzeko prozesua, herri-lurren pribatizazioarekin estuki lotuta.

Hala, 1800. urteaz geroztik badira eremu horietan *hausturak* —'quebrantos' edo 'roturas'— eta *itza-soloak* —'heredades juncales'— aipatzen dituzten erregistroak[44]. 1810ean, adibidez, elizateak bere herri-lurren zerrenda egiteko agindu zuen, eta horren baitan honakoa neurtu zen:

[...] elizate honen jabetzako itza bat, herriaren mendebaldean kokatua itsasadarraren ertzean, eta bere hedadura 132,599 estadiokoa da; simaurra egiteko ematen duen fruituari begira, hemeretzi mila laurehun eta laurogeita bat errealetan tasatu zen[45].

Urte horretan bertan, elizateak hainbat itza sorta saldu zituen, eta Urdaibaiko lehen udalerria izan zen erabaki hori hartzen[46]. Ondorengo hamarkadetan, nabarmena izan zen polderren eraikuntza eta mantentze lanen ugaritzea. Oro har, lan horiek nahiko modu deszentralizatuan burutu ziren. Udaleko idazkariak, Juan Jose Agirrek, 1840 eta 1856 artean jasotako dokumentazioan, adibidez, partikularren arteko hainbat hitzarmen daude gai honen inguruan. Horrela, zenbait herritarrek osatutako elkarte pribatuak sortu ziren, itza zati bat erosi eta munaz zarratzeko helburuarekin. Sortutako polder bakoitza itsasadarrarekiko perpendikularrean antolatutako lursail luzeetan banatu ohi zen, eta partaide bakoitzak berari egokitutako lursaileko muna zatia eraiki eta mantendu beharko zuen, itsasgoran ura sartzea oztopatzeko. Drainatze-kanalak, tronpak eta bideak, berriz, denen artean egin beharko zituzten[47].

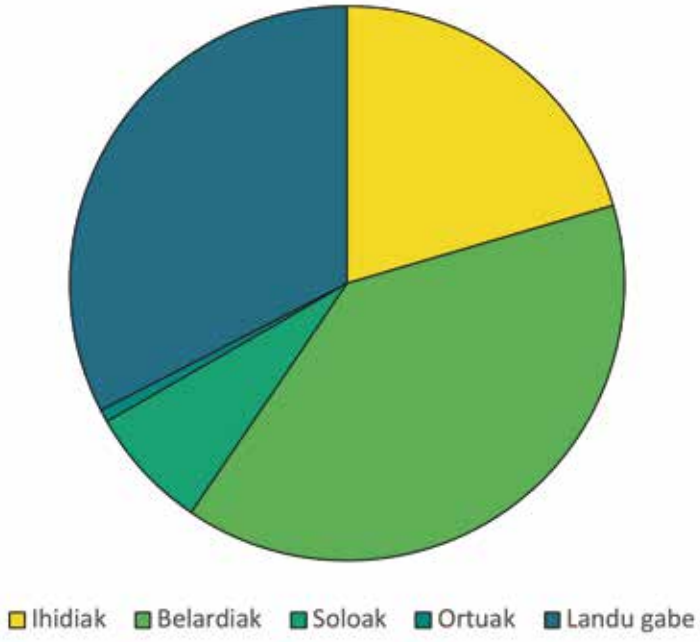
[44] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0409/008.
[45] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, AH05009/020.
[46] Bizkaiko Foru Artxibo Historikoa, AR00080/037.
[47] Bizkaiko Foru Artxibategi Historikoa, JTB0489/002; JTB0489/003.

Gautegiz Arteagako itzen erabilera, katastro zaharraren arabera. ▶

Kanalako itza
Anbeko itza
Isla Goiko itza
Isla Beko itza
Artebaltza
Agineta
Argasburu
Ozollo errota
Uribitarte
Ozolloko itza
Baraizko itza
Katxitoneko itza
Oruetako itza

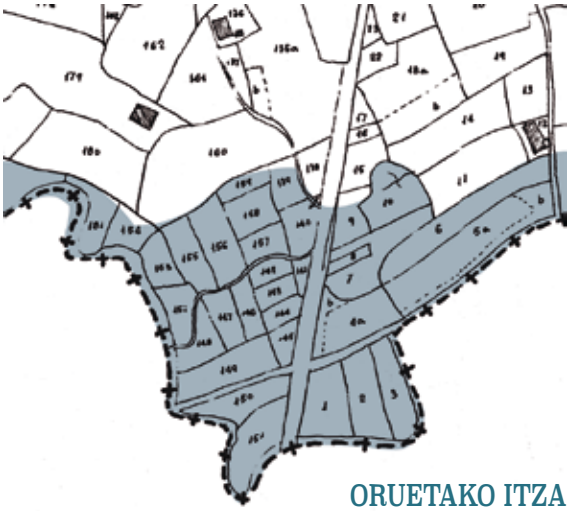
10.2. KATASTRO ZAHARRA

Prozesu horren emaitza nabarmena da Gautegiz Arteagako katastro zaharrean (1949). Bertan, elizateko itza ia guztiak landuta agertzen dira, drainatze-zangek mugatutako lursail paraleloetan antolatuta eta mareen eraginetik munen bidez babestuta. Espazio horien zatirik handiena (%60) abeltzaintzarako erabiltzen zen; zenbait kasutan ihiz estalitako eremuak ziren, baina gehienetan belardiak lantzen ziren bertan. Nekazaritzarako erabiltzen ziren itzak %8 ziren. Batez ere zerealak lantzen ziren bertan, garia eta artoa; ortuak eta frutarbola-sailak alderik babestuenetan baino ez ziren aurkitzen, sarri baserrietatik hurbil. Azkenik, elizateko itzen beste %32 landu gabe zeuden, baina horietako gehienak Kanala auzoaren aurreko hareatzei zegozkien.

◄ Gautegiz Arteagako itzen erabilera, katastro zaharraren arabera.

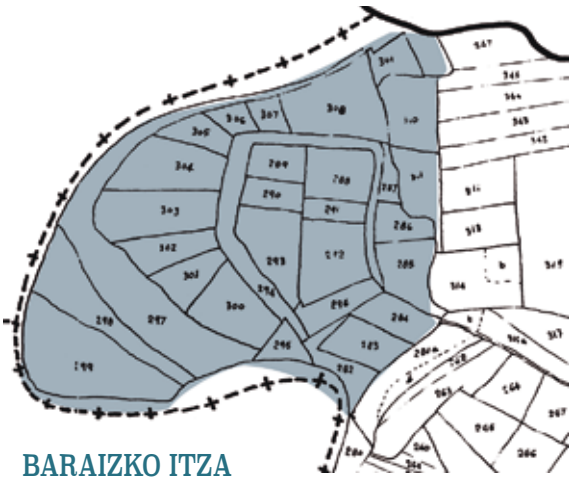
Hala, Gautegiz Arteagan hamahiru itza eremu nagusi bereizten ziren, hegoaldetik iparraldera antolatuta:

ORUETAKO ITZA

- **Oruetako Itza.** Orueta auzoaren oinetan kokatuta zegoen, Gautegiz Arteagaren eta Kortezubiren arteko mugan, Oma errekak itsasadarrarekin bat egiten zuen tokian. Bertan antzinatik zegoen Portupin erreta, eta XIX. mendean herri-lurrak saltzean hainbat herritarren artean drainatu zuten inguruko padura. XX. mendearen lehen erdian, inguru ia guztia abereak bazkatzeko larre moduan erabiltzen zen.

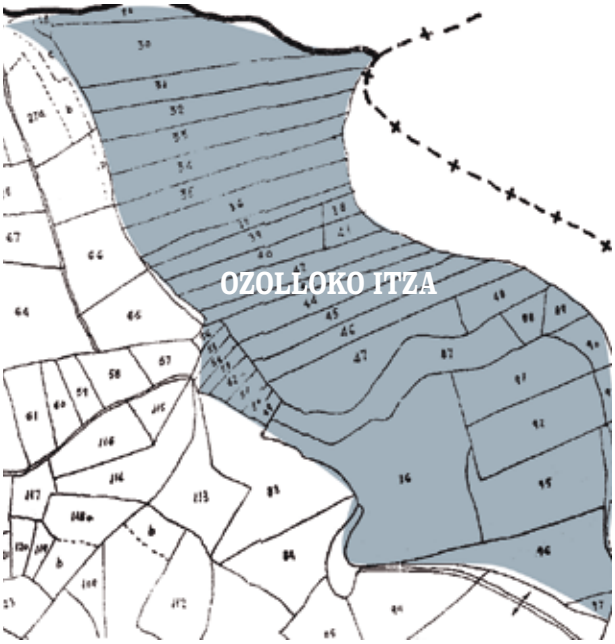

KATXITONEKO ITZA

- **Katxitoneko Itza.** Izen bereko baserriaren oinetan sortutako itza zabala zen, Okaren meandroak aprobetxatuz. 6,8 hektarea inguru hartzen zituen. Lursailen banaketak argi erakusten du nola drainatu ziren, munaz inguratutako polder perimetralak osatuz, eta nola horiek zabaltzen joan ziren gero, paduren espazio osoa hartzeraino. Itsasoaren eraginetik babestu samar zegoen eremua izanik, bertan presentzia handia zuten zereala ereiteko soloek (%35), ihidiz eta belardiz inguratuta.

BARAIZKO ITZA

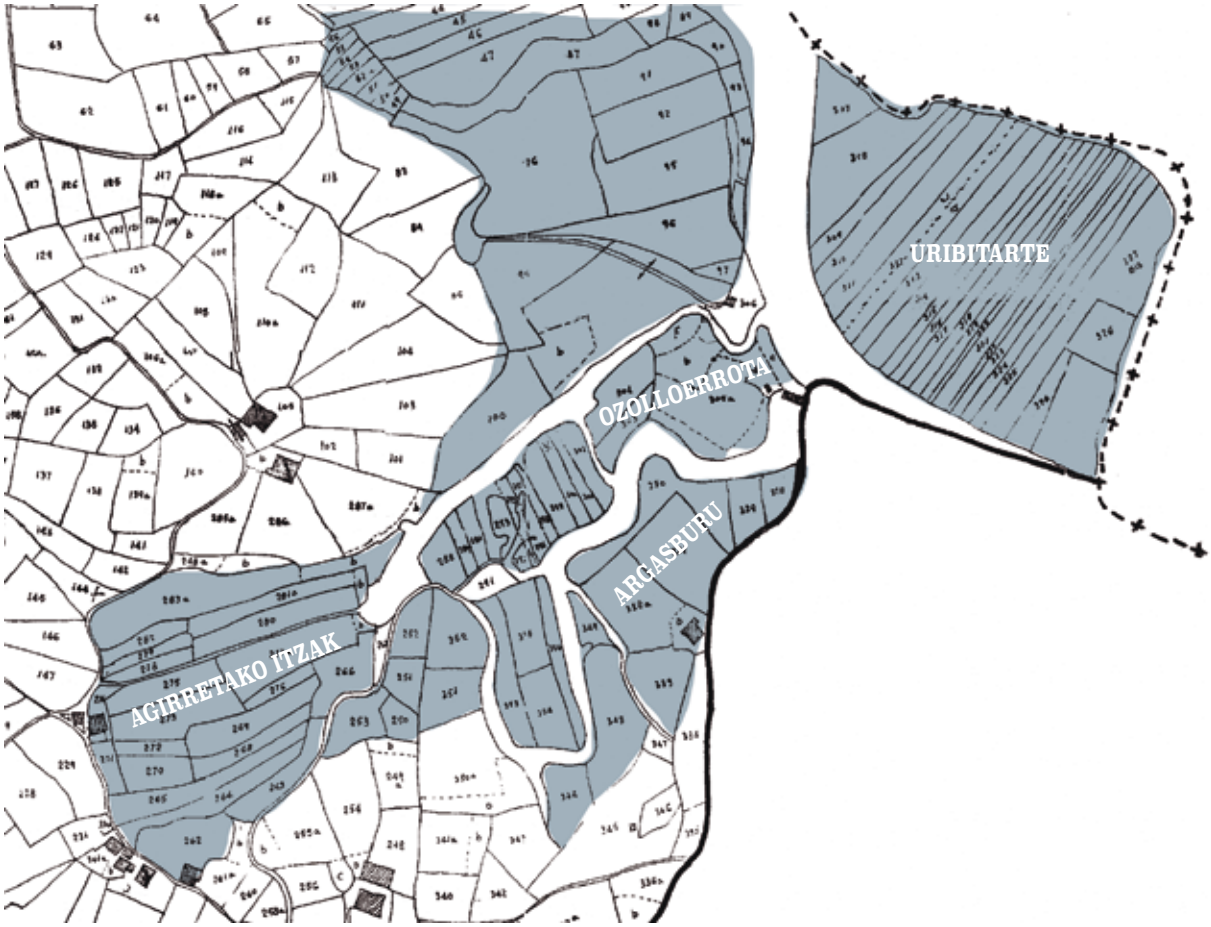
- **Baraizko Itza.** Hau ere izen bereko baserriaren oinetan sortu zen, itsasadarraren meandroei egokituta. 27 hektarea inguru hartzen zituen. Kasu honetan, lursailen formak banaketa erregularra islatzen du, modu planifikatuan gauzatutako drainatze baten seinale. XX. mendearen lehen erdian belardiak ziren nagusi (%80), soloak, ortuak eta ihidiak ere baziren arren.

- **Ozolloko Itza.** Izen bereko baserri eta auzoaren inguruan kokatzen zen. 1840-1850 inguruan drainatu zuten hainbat herritarrek, 6,5 hektareako polderra sortuz. Gero, itsasadarrarekiko perpendikularrean antolaturiko lursail luzetan banatu zuten, zanga paraleloen bidez zedarrituta —banaketa hori presente dago, oraindik, katastro zaharrean. XX. mendearen lehen erdian, abeltzaintzarako erabilerak ziren nagusi bertan; ihiak lantzen ziren itzaren %68an, eta belarra gainerako %32an. Bi lehengaiak behientzako azpigai moduan erabiltzen ziren gero, ongarria egiteko.

- **Agirretako Itzak.** Izen honekin jasotzen ditu 1949ko katastroak Portuko senadian sortutako hainbat polder txiki, guztira 8 hektareako hedadura hartzen zutenak. Kasu batzuetan, Portuko baserrien inguruan egonkortutako itzak ziren; beste batzuetan, alde guztietatik munaz inguratutako irla txikiak drainatu ziren, Kobaerrotako ubidearen eta antepararen artean egokituta. Itsasoaren eraginetik oso babestutako eremua zen eta, ondorioz, presentzia handia zuten bertan zereala lantzeko soloek (%44), baita ortuek eta frutarbolek ere (%10). Gainerako eremuak belardiz eta ihidiz estalita zauden.
- **Ozolloerrota.** Kobaerrota izena ere hartzen zuen itsas errotaren inguruan sortutako polder txikia zen, hektarea eskasekoa, senadiaren sarreran kokatua. 1881ko errentamendu agiri batean aipatuta agertzen da, errotariaren eta bere familiaren mantenurako nekazaritza eremu moduan[48]. Forma biribileko muna batek inguratzen zuen, eta lau zanga txikiren bidez drainatzen zen. Itzaren erdia baino gehiago nekazaritzarako baliatzen zen, zerealak (%51) nahiz frutarbolak (%7) landuz. Gainerakoa ihidiz osatuta zegoen.
- **Uribitarte.** Itza hau Kobaerrotaren aurrean kokatuta zegoen, itsasadarraren beste aldean, Muruetako lurretan. Dena den, Gautegiz Arteagako herritarrek drainatu zuten XIX. mendearen erdialdean, eta haiek ziren oraindik jabeak 1949an. 6 hektarea inguru hartzen zituen, eta ihiak biltzeko erabiltzen zen osoki.
- **Argasburu.** Izen bereko baserritik abiatuta drainatu zen. Hala erakusten du polderraren egitura erradialak, baita sail guztien jabe Eloisa Ozamiz —baserriaren jabea—izateak ere. Batik bat nekazaritzarako erabiltzen zen; polderraren %66 soloz osatuta zegoen.

[48] Kobaerrotako jabeen artxibategi pribatua.

- **Artebaltza.** Isla Bekoa auzoaren oinetan sortutako polder zabala zen, 6 hektarea ingurukoa. Forma luzexka zuen, perimetro osoan muna handik batek inguratuta. Kanal batek zeharkatzen zuen erdi-erditik, eta horren bi aldeetan antolatzen ziren, perpendikularki, lursailak. Abeltzaintza jardueretarako erabiltzen zen batik bat; itzaren %61 belardiz estalita zegoen, eta beste %35 ihidiz.

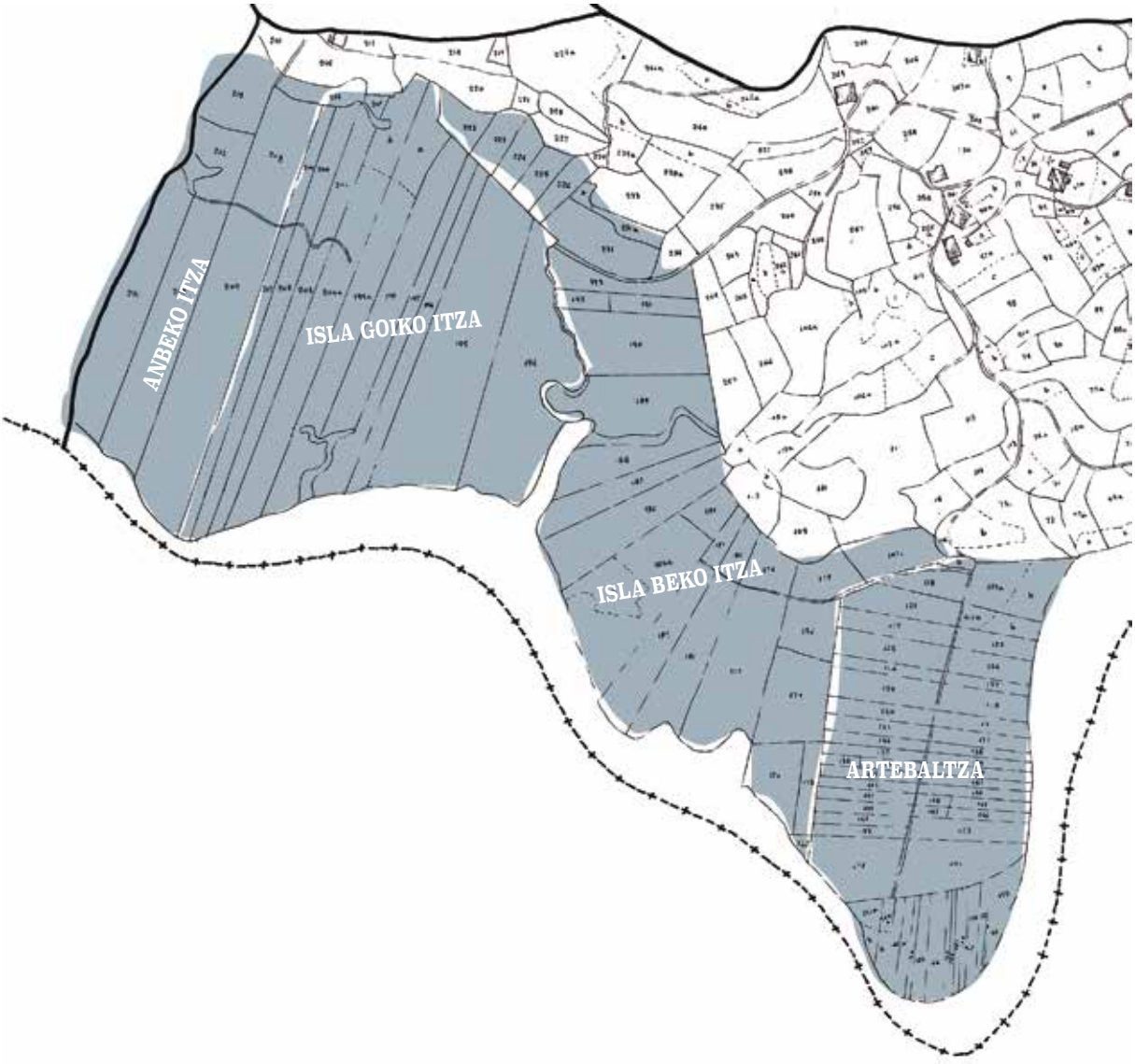
- **Isla Beko Itza.** Aurrekoaren iparraldean kokatuta zegoen, izen bereko auzoaren inguruan egokituta. Gautegiz Arteagako itza zabalenetakoa zen, ia 12 hektarearekin. XIX. mendearen erdialdean drainatu zuten zenbait herritarrek, udalari erosi ondoren. Perimetroko munak itsasadarraren fronte osoan babesten zuen, eta drainatze-zangak modu erradialean antolatuta zeuden, Naberan eta Omar baserri multzoetatik abiatuta. XX. mendearen lehen erdian, belardiak ziren nagusi itzaren hedadura ia osoan (%81), ihidiekin osatuta (%14). Zerealak lursail gutxi batzuetan baino ez ziren lantzen (%5), Naberansakona baserritik hurbil.

- **Isla Goiko Itza.** Gautegiz Arteagako itza handienetakoa zen hau ere, ia 15 hektarearekin. Isla Beko Itzatik abiatuta drainatu zen, itsasadarrarekiko perpendikularrean antolatutako lursail luzeetan antolatuta. Hortaz, elizatean sortutako azken polderretakoa izan zen. Perimetroko munak neurri handia zuen, eta haren barrualdean euri-urak pilatzeko estangak

zituen, itsasbeheran konportak ireki eta ebakuatu baino lehen. Katastroa idatzi zen garaian itza hau ere abeltzaintzarako erabiltzen zen baina, aurreko kasuan ez bezala, hemen ihidiak ziren nagusi %84), belardiekin osatuta (%16).

- **Anbeko Itza.** 5 hektarea inguruko polderra zen. Aurrekoaren iparraldeko muturrari atxikita zegoen, eta Anbeko baserritik abiatzen ziren lursail luzeek osatzen zuten. XX. mendearen lehen erdian, itzaren erdia baino gehiago ihidiz osatuta zegoen (%53); belardi gutxi batzuekin batera, abeltzaintzarako erabiltzen ziren. Gainerako %39 zerealak lantzeko soloz osatuta zegoen.

- **Kanalako Itza.** Gautegiz Arteagako itza zabalena zen alde handiz, 58 hektarea baino gehiago baitzituen. Udal barrutiaren iparraldean kokatuta zegoen, itsasadarraren bokaletik gertu. Bertan, marea arteko lupetzak eta hareatzak ziren nagusi, eta eremu ezegonkorra zen oso. Ondorioz, 1949an, drainatu gabe gelditzen zen eremu bakarra zen, eta Kanala auzoaren jabetza kolektiboa zen.

GAUTEGIZ ARTEAGAKO ITZAK KATASTRO ZAHARRAREN ARABERA

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
2	21	Kanala	Kanala auzoa	Landu gabe		58,3687
7	182	Oruetako Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	1	0,2363
7	183	Oruetako Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	2	0,0746
7	184	Oruetako Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,3421
7	185	Oruetako Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	1	0,1244
7	186	Oruetako Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	2	0,4043
7	201b	Oruetako Itza	Ignacio Beotegui	Belardia	1	0,1244
7	202b	Oruetako Itza	Angel Uriarte Arriaga	Ihidia	1	0,0311
7	203	Katxitoneko Itza	Udala	Ihidia	2	0,0373
7	205	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,1617
7	206	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,143
7	207	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,0933
7	208	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,2363
7	209	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,2114
7	210	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,1306
7	211	Katxitoneko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Soloa	2	0,1492
7	212	Katxitoneko Itza	Félix Arruti Larrucea	Soloa	2	0,1866
7	213	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	2	0,1244
7	214	Katxitoneko Itza	Andrés Basteguieta Zabala	Soloa	2	0,1436
7	215	Katxitoneko Itza	Luisa Iturri Guereguiz	Soloa	2	0,0684
7	216	Katxitoneko Itza	José Antonio Olabarrieta	Belardia	1	0,2799
7	217	Katxitoneko Itza	Antonio Telleria Arana	Belardia	1	0,1244
7	218	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	1	0,3607
7	219	Katxitoneko Itza	Crispina Iturri Guereguiz	Belardia	1	0,2363
7	220	Katxitoneko Itza	Santiago Alegría Arteta	Soloa	3	0,2489
7	221	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Soloa	3	0,0933
7	222	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Belardia	2	0,087
7	223	Katxitoneko Itza	Félix Arruti Larrucea	Zereala	3	0,1026
7	224	Katxitoneko Itza	Félix Arruti Larrucea	Belardia	1	0,1306
7	225	Katxitoneko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Zereala	3	0,2301
7	226	Katxitoneko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Belardia	1	0,2363
7	227	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,0806
7	228	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	1	0,1617
7	229	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Belardia	1	0,0466
7	230	Katxitoneko Itza	Rafaela Enturo Arrien	Belardia	1	0,1119
7	231	Katxitoneko Itza	Rafaela Enturo Arrien	Belardia	1	0,143
7	232	Katxitoneko Itza	Rafaela Enturo Arrien	Ihidia	1	0,7588
7	233	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,2032
7	234	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,4758
7	235	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,55
7	236	Katxitoneko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Ihidia	1	0,1181
7	237	Katxitoneko Itza	Félix Arruti Larrucea	Ihidia	1	0,0497
7	238	Katxitoneko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Ihidia	1	0,0373

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	239	Katxitoneko Itza	Andrés Basteguieta Zabala	Ihidia	1	0,0311
7	240	Katxitoneko Itza	Crispina Iturri Guereguiz	Ihidia	1	0,0373
7	241	Katxitoneko Itza	José Antonio Olabarrieta	Ihidia	1	0,0373
7	242	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	1	0,0373
7	279	Katxitoneko Itza	Udala	Ihidia	2	0,0311
7	280	Katxitoneko Itza	Anastasio Telleria Arana	Ihidia	2	0,1119
7	281a	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui Bilbao	Soloa	3	0,199
7	281b	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui Bilbao	Belardia	2	9,0808
7	282	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui Bilbao	Ihidia	1	0,0933
7	283	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui Bilbao	Soloa	3	0,1866
7	284	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui Bilbao	Belardia	2	0,1555
7	285	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Soloa	3	0,2177
7	286	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Belardia	2	0,1244
7	287	Baraizko Itza	Vicente Acordagoitia	Belardia	3	0,0622
7	288	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Soloa	3	0,2301
7	289	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Soloa	3	0,1368
7	290	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Soloa	3	0,1181
7	291	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Ortua	2	0,0808
7	292	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Soloa	3	0,311
7	293	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Belardia	1	0,2799
7	294	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Belardia	3	0,4665
7	295	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Belardia	1	0,1268
7	296	Baraizko Itza	Félix Arruti Larrucea	Ihidia	2	0,0749
7	297	Baraizko Itza	Marinako Komandantzia	Landu gabe	2	0,9952
7	298	Baraizko Itza	Félix Arruti Larrucea	Ihidia	2	0,2799
7	299	Baraizko Itza	Gabriela Ortúzar	Ihidia	2	0,5287
7	300	Baraizko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Belardia	1	0,2488
7	301	Baraizko Itza	Luisa Iturri Guereguiz	Soloa	3	0,1679
7	302	Baraizko Itza	José Antonio Olabarrieta	Soloa	3	0,1555
7	303	Baraizko Itza	Rafael Basteguieta Zabala	Belardia	2	0,3421
7	304	Baraizko Itza	Felisa Ozámiz Bilbao	Belardia	2	0,311
7	305	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	2	0,1244
7	306	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	2	0,0808
7	307	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	2	0,0746
7	308	Baraizko Itza	Vicente Esturo	Belardia	2	0,3732
7	309	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Ihidia	2	0,0746
7	310	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Belardia	1	0,2425
7	311	Baraizko Itza	Jesús Acordagoitia Elorrieta	Belardia	3	0,1555
7	312	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Soloa	2	0,1866
7	313	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Soloa	2	0,1928
7	314a	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Belardia	1	0,2177
7	314b	Baraizko Itza	Jesusa Irazabal Gurpide	Soloa	2	0,0933
7	316	Baraizko Itza	Felisa Ozámiz Bilbao	Belardia	1	0,0311
7	318	Baraizko Itza	Vicente Esturo	Belardia	1	0,622

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
7	319	Baraizko Itza	Antonio Labirua Zarragoitia	Belardia	1	0,1119
7	320	Baraizko Itza	José Arangüena Gatica	Belardia	1	0,2114
7	321	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	1	0,2114
7	322	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	1	0,2052
7	323	Baraizko Itza	Josefa Erezuma	Belardia	1	0,2239
7	324	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri Naveran	Belardia	1	0,1741
7	325	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri Naveran	Belardia	1	0,1617
7	326	Baraizko Itza	Agustina Arana Albizuri	Belardia	1	0,2736
7	327	Baraizko Itza	Jesús Acordagoitia Elorrieta	Ihidia	1	0,4043
7	328	Baraizko Itza	Miguel Arechavala Hormaechea	Ihidia	1	0,0559
7	329	Baraizko Itza	Eleuteria Larrucea	Ihidia	1	0,087
7	339	Baraizko Itza	Angel Uriarte Arriaga	Ihidia	1	0,1244
7	342	Baraizko Itza	Miguel Arechavala Hormaechea	Belardia	1	0,3856
7	343	Baraizko Itza	Eleuteria Larrucea	Belardia	1	0,4043
7	344	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri Naveran	Belardia	1	0,2799
7	345	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri Naveran	Belardia	1	0,2177
7	346	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri Naveran	Belardia	1	0,1244
7	347	Baraizko Itza	José Antonio Olabarrieta	Ihidia	1	0,2177
7	348	Baraizko Itza	Ignacio Beotegui	Ihidia	1	0,1555
8	28	Baraizko Itza	Jaime Muruetagoyena	Soloa	4	0,034
8	29	Baraizko Itza	Obdulia Albizuri	Belardia	2	0,132
8	30	Baraizko Itza	José A. Olavarrieta	Belardia	2	0,6
8	31	Baraizko Itza	Julia Hormaechea	Belardia	2	0,372
8	32	Baraizko Itza	Nicolás Urrutia	Belardia	2	0,324
8	33	Baraizko Itza	Federico Meave	Belardia	2	0,36
8	34	Baraizko Itza	Federico Meave	Belardia	2	0,318
8	35	Baraizko Itza	Angel Uriarte	Belardia	2	0,312
8	36	Baraizko Itza	Angel Uriarte	Belardia	2	0,312
8	37	Baraizko Itza	Jesús Monasterio	Belardia	2	0,186
8	38	Baraizko Itza	Angel Zabala	Belardia	2	0,054
8	39	Baraizko Itza	Felix Mirandona	Belardia	2	0,216
8	40	Baraizko Itza	Felix Mirandona	Belardia	2	0,21
8	41	Baraizko Itza	Angel Zabala	Belardia	2	0,075
8	42	Baraizko Itza	Policarpo Mirandona	Belardia	2	0,234
8	43	Baraizko Itza	Policarpo Mirandona	Belardia	2	0,24
8	44	Baraizko Itza	Ignacio Telleria	Belardia	2	0,546
8	45	Baraizko Itza	José Aranguena	Belardia	2	0,288
8	46	Baraizko Itza	José Aranguena	Belardia	2	0,3
8	47	Baraizko Itza	Federico Muruetagoyena	Belardia	2	0,42
8	48	Baraizko Itza	Jaime Muruetagoyena	Belardia	2	0,156
8	49	Baraizko Itza	Severiano Aberasturi	Belardia	2	0,018
8	50	Baraizko Itza	Juliana Aberasturi	Belardia	2	0,012
8	51	Baraizko Itza	Policarpo Mirandona	Belardia	2	0,036
8	52	Baraizko Itza	Federico Meave	Belardia	2	0,048

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
8	53	Baraizko Itza	José Aranguena	Belardia	2	0,03
8	54	Baraizko Itza	Angel Uriarte	Belardia	2	0,03
8	55	Baraizko Itza	Julia Hormaechea	Belardia	2	0,024
8	56	Baraizko Itza	Nicolás Urrutia	Belardia	2	0,021
8	83	Ozolloko Itza	Juliana Aberasturi	Belardia	2	0,462
8	84	Ozolloko Itza	Joaquin Mendiola	Belardia	2	0,336
8	85	Ozolloko Itza	Juliana Aberasturi	Belardia	2	0,312
8	86	Ozolloko Itza	Juliana Aberasturi	Ihidia	3	1,134
8	87	Ozolloko Itza	Obdulia Albizuri	Ihidia	3	0,48
8	88	Ozolloko Itza	Eleuteria Larrucea	Ihidia	3	0,084
8	89	Ozolloko Itza	Julia Hormaechea	Ihidia	3	0,078
8	90	Ozolloko Itza	Eleuteria Larrucea	Ihidia	3	0,09
8	91	Ozolloko Itza	Eleuteria Larrucea	Ihidia	2	0,366
8	92	Ozolloko Itza	Miguel Arechavala	Belardia	2	0,414
8	93	Ozolloko Itza	Miguel Arechavala	Ihidia	3	0,06
8	94	Ozolloko Itza	Juliana Aberasturi	Ihidia	3	0,06
8	95	Ozolloko Itza	Joaquin Mendiolea	Ihidia	2	0,534
8	96	Ozolloko Itza	Ignacio Telleria	Ihidia	3	0,57
8	97	Ozolloko Itza	Felix Muniategui	Ihidia	3	0,048
8	98a	Ozolloko Itza	Telleria anaiak	Ihidia	3	0,78
8	98b	Ozolloko Itza	Telleria anaiak	Belardia	3	0,204
8	99	Ozolloko Itza	Telleria anaiak	Ihidia	2	0,456
8	249b	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,048
8	250	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Ihidia	1	0,099
8	251	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,102
8	252	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,144
8	253	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,168
8	261b	Agirretako Itzak	Carmen San Martin	Frutarbolak	1	0,06
8	262	Agirretako Itzak	Carmen San Martin	Soloa	2	0,276
8	263	Agirretako Itzak	José Ignacio Argacha	Belardia	1	0,168
8	264	Agirretako Itzak	José Ignacio Argacha	Soloa	2	0,204
8	265	Agirretako Itzak	José Ignacio Argacha	Soloa	2	0,282
8	266	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	1	0,21
8	267	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Belardia	2	0,042
8	268	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Soloa	2	0,138
8	269	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Soloa	2	0,252
8	270	Agirretako Itzak	Nicolás Urrutia	Soloa	2	0,144
8	271	Agirretako Itzak	Tobias Abaitua	Ortua	2	0,078
8	272	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Ortua	2	0,078
8	273	Agirretako Itzak	José Urruchua	Soloa	2	0,3
8	274	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Lupetza	1	0,06
8	275	Agirretako Itzak	Nicolás Urrutia	Soloa	2	0,198
8	276	Agirretako Itzak	José Echaniz	Soloa	2	0,072
8	277a	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Soloa	2	0,354

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
8	277b	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Belardia	2	0,018
8	278	Agirretako Itzak	Mª Dolores Argacha	Ortua	2	0,84
8	279	Agirretako Itzak	Carmen San Martin	Belardia	1	0,84
8	280	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Soloa	3	0,246
8	281a	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Soloa	3	0,18
8	281b	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Belardia	3	0,04
8	282	Agirretako Itzak	Anastasio Telleria	Soloa	3	0,096
8	283a	Agirretako Itzak	Anastasio Telleria	Soloa	3	0,522
8	283b	Agirretako Itzak	Anastasio Telleria	Belardia	3	0,132
8	288	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Ihidia	1	0,132
8	289	Agirretako Itzak	Anastasio Telleria	Ihidia	1	0,048
8	290	Agirretako Itzak	Maria D. Argacha	Ihidia	1	0,078
8	291	Agirretako Itzak	Estanislao Argacha	Ihidia	1	0,084
8	292	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Ihidia	2	0,024
8	293	Agirretako Itzak	Felix Muniategui	Ihidia	2	0,066
8	294	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Ihidia	2	0,036
8	295	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Ihidia	2	0,012
8	296	Agirretako Itzak	Pedro Aberasturi	Ihidia	2	0,048
8	297	Agirretako Itzak	Pedro Aberasturi	Ihidia	2	0,024
8	298	Agirretako Itzak	José Ignacio Argacha	Ihidia	2	0,06
8	299	Agirretako Itzak	Pedro Iribas	Ihidia	2	0,144
8	300	Agirretako Itzak	Nicolás Urrutia	Ihidia	2	0,09
8	301	Agirretako Itzak	José Ignacio Argacha	Ihidia	2	0,09
8	302	Agirretako Itzak	José Urruchua	Ihidia	2	0,114
8	303	Agirretako Itzak	Carmen San Martin	Belardia	2	0,12
8	304	Agirretako Itzak	Carmen San Martin	Belardia	2	0,198
8	305a	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Soloa	3	0,39
8	305b	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Soloa	2	0,156
8	305c	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Frutarbolak	2	0,072
8	305d	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Ihidia	2	0,084
8	305e	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Ihidia	2	0,162
8	305f	Ozolloerrota	Carmen San Martin	Ihidia	2	0,072
8	306	Ozolloerrota	Eloisa Ozamiz	Ihidia	3	0,138
8	307	Uribitarte	Domingo Irazola	Ihidia	2	0,204
8	308	Uribitarte	Eloisa Ozamiz	Ihidia	2	0,48
8	309	Uribitarte	Genaro Diaz	Ihidia	2	0,192
8	310	Uribitarte	Genaro Diaz	Ihidia	2	0,282
8	311	Uribitarte	Anselmo Zuazo	Ihidia	2	0,408
8	312	Uribitarte	Cipriano Aberasturi	Ihidia	2	0,28
8	313	Uribitarte	Adolfo Echeandia	Ihidia	2	0,276
8	314	Uribitarte	Adolfo Echeandia	Ihidia	2	0,242
8	315	Uribitarte	Teodora Arrupe	Ihidia	2	0,204
8	316	Uribitarte	Antonio Lalima	Ihidia	2	0,12
8	316bis	Uribitarte	Mª Dolores Argacha	Ihidia	2	0,096

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
8	317	Uribitarte	Felix Muniategui	Ihidia	2	0,24
8	318	Uribitarte	Estanislao Argacha	Ihidia	2	0,258
8	319	Uribitarte	Pedro Aberasturi	Ihidia	2	0,162
8	320	Uribitarte	José Ignacio Argacha	Ihidia	2	0,09
8	321	Uribitarte	Carmen San Martin	Ihidia	2	0,318
8	322	Uribitarte	Serafin Aberasturi	Ihidia	2	0,09
8	323	Uribitarte	Pedro Iribas	Ihidia	2	0,234
8	324	Uribitarte	Marcelino Aberasturi	Ihidia	2	0,234
8	325	Uribitarte	José Ignacio Argacha	Ihidia	2	0,288
8	326	Uribitarte	José Ignacio Argacha	Ihidia	2	0,21
8	326bis	Uribitarte	Pedro Iribas	Ihidia	2	0,138
8	327	Uribitarte	Marcelino Aberasturi	Ihidia	2	0,42
8	327bis	Uribitarte	Pedro Urruchua	Ihidia	2	0,614
8	328	Isla Bekoa	Adolfo Echeandia	Soloa	2	0,096
8	329	Isla Bekoa	Adolfo Echeandia	Belardia	2	0,156
8	330	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Belardia	2	0,396
8	331	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Soloa	3	0,414
8	332a	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Soloa	3	0,372
8	332b	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Belardia	1	0,036
8	333	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Soloa	3	0,264
8	344	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,188
8	348	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,36
8	349	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	1	0,078
8	350a	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Soloa	3	0,36
8	350b	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,186
8	351	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,186
8	352	Agirretako Itzak	Teodora Arrupe	Belardia	3	0,204
8	353	Agirretako Itzak	Estanislao Argacha	Soloa	3	0,204
8	354	Agirretako Itzak	Estanislao Argacha	Soloa	3	0,204
8	355	Agirretako Itzak	Estanislao Argacha	Soloa	3	0,21
8	356	Agirretako Itzak	Estanislao Argacha	Soloa	3	0,132
9	118	Artebaltza	José Urruchua	Belardia	2	0,2187
9	119a	Artebaltza	José Urruchua	Belardia	2	0,2372
9	119b	Artebaltza	José Urruchua	Ihidia	1	0,2625
9	120a	Artebaltza	José Ignacio Argache Goitisolo	Belardia	2	0,075
9	120b	Artebaltza	José Ignacio Argache Goitisolo	Ihidia	1	0,1312
9	121	Artebaltza	José Ignacio Argache Goitisolo	Belardia	2	0,2875
9	122	Artebaltza	Nicolás Urrutia	Belardia	2	0,3187
9	123	Artebaltza	Nicolás Urrutia	Ihidia	1	0,1875
9	124	Artebaltza	Pedro Iribas	Ihidia	1	0,2375
9	125	Artebaltza	Pedro Iribas	Ihidia	2	0,3125
9	126	Artebaltza	Serafin Aberasturi	Belardia	1	0,1687
9	127	Artebaltza	Serafin Aberasturi	Ihidia	1	0,1062
9	128	Artebaltza	Carmen San Martin	Ihidia	1	0,2875

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
9	129	Artebaltza	Carmen San Martin	Belardia	1	0,3625
9	130	Artebaltza	Pedro Aberasturi	Belardia	2	0,1843
9	131	Artebaltza	Pedro Aberasturi	Ihidia	1	0,1656
9	132	Artebaltza	Pedro Aberasturi	Ihidia	1	0,1656
9	133	Artebaltza	Pedro Aberasturi	Belardia	2	0,1875
9	134	Artebaltza	Teodora Arrupe	Belardia	3	0,1375
9	135	Artebaltza	Teodora Arrupe	Ihidia	1	0,0937
9	136	Artebaltza	José Urruchua	Ihidia	1	0,0937
9	137	Artebaltza	José Urruchua	Belardia	2	0,1375
9	138	Artebaltza	Serafin Aberasturi	Belardia	2	0,0625
9	139	Artebaltza	Felix Munategui	Belardia	2	0,0825
9	140	Artebaltza	Felix Munategui	Ihidia	1	0,0937
9	141	Artebaltza	Eloisa Ozamiz	Ihidia	1	0,0937
9	142	Artebaltza	Eloisa Ozamiz	Belardia	2	0,1437
9	143	Artebaltza	Mª Dolores Argacha	Belardia	2	0,15
9	144	Artebaltza	Eloisa Ozamiz	Pinudia	1	0,1156
9	145	Artebaltza	Adolfo Echeandia	Lupetza	1	0,1031
9	146	Artebaltza	Adolfo Echeandia	Lupetza	1	0,1031
9	147	Artebaltza	Teodora Arrupe	Lupetza	1	0,0437
9	148	Artebaltza	Teodora Arrupe	Lupetza	1	0,0437
9	149	Artebaltza	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,1437
9	150	Artebaltza	Teodora Arrupe	Belardia	2	0,1437
9	151	Artebaltza	Estanislao Argacha	Belardia	2	0,1437
9	152	Artebaltza	Anastasio Telleria	Belardia	2	0,1437
9	153	Artebaltza	Anastasio Telleria	Ihidia	1	0,25
9	154	Artebaltza	Adolfo Echeandia	Ihidia	1	0,5625
9	155	Artebaltza	Adolfo Echeandia	Belardia	3	0,1875
9	156	Artebaltza	Anastasio Telleria	Belardia	3	0,05
9	157	Artebaltza	Estanislao Argacha	Belardia	3	0,0625
9	158	Artebaltza	Teodora Arrupe	Belardia	3	0,125
9	159	Artebaltza	Mª Dolores Argacha	Belardia	3	0,0315
9	160	Artebaltza	Eloisa Ozamiz	Belardia	3	0,0625
9	161	Artebaltza	Mª Pilar Aurrecoechea	Belardia	3	0,0625
9	162	Artebaltza	Felix Munategui	Belardia	3	0,0625
9	163	Artebaltza	Julian Aberasturi	Belardia	3	0,0375
9	164	Artebaltza	Pedro Aberasturi	Belardia	3	0,2187
9	165	Artebaltza	Carmen San Martin	Belardia	3	0,1656
9	166	Artebaltza	Marcelino Aberasturi	Belardia	3	0,075
9	167	Artebaltza	Pedro Iribar	Belardia	3	0,125
9	168	Artebaltza	Nicolás Urrutia	Belardia	3	0,125
9	169a	Artebaltza	José Ignacio Argache Goitisolo	Belardia	3	0,125
9	169b	Artebaltza	José Ignacio Argache Goitisolo	Ihidia	2	0,0812
9	170a	Artebaltza	José Urruchua	Belardia	3	0,0937
9	170b	Artebaltza	José Urruchua	Ihidia	2	0,0562

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
9	171	Artebaltza	Adolfo Echeandia	Belardia	3	0,5843
9	172	Isla Bekoa	Serafin Aberasturi	Belardia	3	0,05
9	173	Isla Bekoa	Anastasio Telleria	Belardia	3	0,2
9	174	Isla Bekoa	Serafin Aberasturi	Belardia	3	0,4062
9	175	Isla Bekoa	Serafin Aberasturi	Ihidia	1	0,6625
9	176	Isla Bekoa	Serafin Aberasturi	Belardia	2	0,3437
9	178	Isla Bekoa	Francisco Hormaechea	Belardia	3	1,1437
9	181	Isla Bekoa	Nicolas Otazua	Belardia	3	0,675
9	182	Isla Bekoa	Juan Basabe	Belardia	3	0,6375
9	184	Isla Bekoa	Fermin Uriarte	Belardia	3	0,2063
9	185a	Isla Bekoa	Cipriano Aberasturi	Ihidia	2	1,1062
9	185b	Isla Bekoa	Cipriano Aberasturi	Belardia	3	0,3
9	186	Isla Bekoa	Genario Diaz	Belardia	3	0,875
9	187	Isla Bekoa	Anselmo Zuazo	Belardia	3	0,5062
9	188	Isla Bekoa	Anselmo Zuazo	Belardia	3	0,5062
9	189	Isla Bekoa	Fermin Uriarte	Belardia	3	0,875
9	190	Isla Bekoa	Pedro Naberan	Belardia	3	0,9125
9	191	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Belardia	3	0,1875
9	192	Isla Bekoa	Eloisa Ozamiz	Belardia	3	0,125
9	193	Isla Bekoa	Pedro Aberasturi	Belardia	3	0,3125
9	194	Isla Goikoa	Fermin Uriarte	Ihidia	2	1,875
9	195	Isla Goikoa	Pedro Naberan	Ihidia	2	2,375
9	196	Isla Goikoa	Eloisa Ozamiz	Ihidia	1	0,5837
9	197	Isla Goikoa	Mª Pilar Aurrecoechea	Ihidia	1	0,6875
9	198	Isla Goikoa	Pedro Beascoechea	Ihidia	2	1,0625
9	199a	Isla Goikoa	Juan Goitisolo	Ihidia	1	1,0937
9	199b	Isla Goikoa	Juan Goitisolo	Belardia	3	0,375
9	200a	Isla Goikoa	Juan Goitisolo	Ihidia	1	1,3125
9	200b	Isla Goikoa	Juan Goitisolo	Belardia	3	0,3125
9	201	Isla Goikoa	Francisca Ibarraran	Belardia	2	0,05
9	202	Isla Goikoa	Francisca Ibarraran	Belardia	3	0,3437
9	203	Isla Goikoa	Francisca Ibarraran	Ihidia	1	0,5937
9	204	Isla Goikoa	Francisca Ibarraran	Belardia	3	0,3125
9	205	Isla Goikoa	Francisca Ibarraran	Ihidia	1	0,6562
9	206	Isla Goikoa	Serafin Aberasturi	Belardia	3	0,15
9	207	Isla Goikoa	Serafin Aberasturi	Ihidia	1	0,3125
9	208	Isla Goikoa	Benito Allentesalazar	Belardia	3	0,75
9	209	Isla Goikoa	Benito Allentesalazar	Ihidia	1	1,9375
9	210	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Ihidia	1	1,2375
9	211	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Ihidia	1	1,25
9	212	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Belardia	3	0,3687
9	213	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Soloa	3	0,3687
9	214	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Ihidia	3	0,2437
9	215	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Soloa	3	0,1562

POL.	SAILA	TOPONIMOA	JABEA	ERABILERA	MOTA	AZALERA (ha)
9	216	Anbeko Itza	Pablo Arruti	Soloa	3	0,45
9	222	Anbeko Itza	Juan Goitisolo	Soloa	4	0,2187
9	223	Anbeko Itza	Juan Goitisolo	Soloa	4	0,2
9	224	Anbeko Itza	Juan Goitisolo	Soloa	4	0,225
9	225	Anbeko Itza	Juan Goitisolo	Soloa	4	0,2062
9	226	Anbeko Itza	Juan Goitisolo	Soloa	4	0,1875
9	230	Isla Bekoa	Serafin Aberasturi	Belardia	3	0,0685
9	231	Isla Bekoa	Pablo Urruti	Belardia	3	0,5625
9	232a	Isla Bekoa	Pablo Urruti	Soloa	4	0,1125
9	232b	Isla Bekoa	Pablo Urruti	Belardia	2	0,0562
9	233	Isla Bekoa	Pablo Urruti	Belardia	2	0,4062
9	234	Isla Bekoa	Mª Pilar Aurrecoechea	Belardia	2	0,1437
9	235	Isla Bekoa	Fermin Uriarte	Soloa	3	0,4187

10.3. ITZAK GAUR EGUN

Gaur egun, antzinako polder paisaiaren aztarnak urriak dira Gautegiz Arteagan. Toki gehienetan padurak leheneratu dira. Batzuetan, nekazaritza eta abeltzaintza jarduerak desagertu ondoren, munen eta drainatze-sistemen mantenu faltak eragindako higadurak erraztu du prozesu hori. Aireko argazkiei begira, prozesu hori 1980ko hamarkadan abiatuta zegoela ikusten da, nahiz eta XXI. mende hasieran orokortu den. Beste kasu batzuetan, berriz, gizakiak egindako esku-hartzeen ondorioa izan da —Urdaibai Bird Centerraren urmaelaren kasuan, adibidez.

Ongi kontserbatutako polderrak hiru puntutan baino ez daude. Lehena Ozolloerrota inguruko polder txikia da. Forma biribileko muna zein drainatze-zangak egoera onean kontserbatzen dira, eta tronpek beren funtzioa betetzen dute oraindik. Bigarrena Argasburu baserri inguruko polderra da. Kasu honetan ere, perimetroko muna egoera onean kontserbatzen da, baina barruko drainatze-sistema higatzen hasita dago. Hirugarren polderrak antzinako Isla Beko Itza eta Anbeko Itza hartzen ditu. 34 hektareako azalera dauka, eta egoera onean daude bai perimetroko muna, 2 kilometro ingurukoa, eta baita drainatze sistema ere.

Bestalde, paisaia horri lotutako bizimoduaren memoria ere presente dago oraindik adin batetik gorako herritarren artean. Horri esker, antzinako toponimoen eta elementu materialen kokapena zehaztu, eta espazio hauen ustiapenari eta mantenuari lotutako informazioa berreskuratu ahal izan da. Ezinbestekoa da ezagutza hori etorkizuneko belaunaldiei ere transmititzea, herriaren historia eta ondarea balioan jarriko badira.

▼

Kobaerrotako polderraren drainatze-zanga. Atzean, Gautetiz Arteagako eliza eta Ereñozar gaztelua.

▼

Kobaerrota inguruko polderraren ikuspegia.

11

Urdaibai, paisaia eta ondarea

288
291
252
352
315
356
277a
266
251
351
276
253
250
354
263
249
a
350a
354
255a
b
341a
342
256
340
342
258a
257a
b
247a

Urdaibaiko kultur paisaia epe luzeko historia baten emaitza da. Bertan, hainbat ingurumen eta giza faktorek bat egin izan dute, gutxienez, Historiaurreaz geroztik. Dena den, Erdi Aroan ezarri ziren gaur egungo herri-sarearen oinarriak; hortik aurrera, eskualdeko bilakaera demografikoak eta ekonomikoak mosaiko baten moduan antolatutako paisaia bereizgarria eratu zuen Aro Modernoan zehar: baserriak, itsas errotak, polderrak eta abar. Herriz herri ikusitako berezitasunak eta erritmo diferentzialak gorabehera, liburu honetan aztertutako bost elizateen adibideak argi eta garbi erakusten du prozesu horrek zer garrantzia izan zuen bertako herritarrentzat. Gainera, bilakaera horrek lotura zuzena du Europako beste eskualde atlantiar batzuetan gertatutakoarekin.

Argi dago, beraz, Urdaibaiko itsasadarraren inguruko paisaiak historikoki *eraikitako* espazioak direla. Gaur egun, espazio horiek abandonatuta gelditzen ari dira, baserriko bizimoduaren eta ekonomiaren desagerpenak eraginda. Martxan dago antzinako espazio produktiboetan hezeguneetako berezko ekosistemak leheneratzeko prozesua ere, Biosferaren Erreserbaren eta Natura 2000 sarearen izendapenen eskutik. Itsasadarreko paisaia azkar eraldatzen ari da, eta iraganeko ondare kulturalaren hainbat elementu —polderretako munak eta drainatze-zangak, baina baita haiei lotutako espazioaren erabilerak eta ezagutza ekologiko tradizionalak ere— desagertze bidean daude.

Testuinguru honetan, liburu honek itzei lotutako kultur paisaien historia berreskuratzea izan du helburu, kultur ondare moduan eskualdeko historia soziala eta ekologikoa ulertzeko duten balioa mahai gainean jarriz, haien memoria betiko gal ez dadin.

▶
Anbeko polderra. Nabarmena da drainatutako eta drainatu gabeko paduren arteko kontrastea. Atzean, Busturia eta Sukarrieta.

12

Bibliografia
Toki izendegia
Pertsona izendegia

288
291
252
352
315
356
277a
266
251
351
276
253
250
354
263
249
a
350a
354
255a
b
341a
342
256
340
342
258a
257a
b
247a

BIBLIOGRAFIA

Arana Martija, J.A., 2023. Ría de Gernika. Auñamendi Entziklopedia. Eskuragarri hemen: https://aunamendi.eusko-ikaskuntza.eus/en/ria-de-gernika/ar-102953/ (Accesessed 30.01.2023).

Barandiaran, J.M., 1976. La cueva de Santimamiñe. Obras Completas. Tomo IX. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.

Euskaltzaindia, 2023. Orotariko Euskal Hiztegia. Bilbo: Euskaltzaindia. Eskuragarri hemen: https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_oehberria&task=bilaketa&Itemid=413&lang=eu-ES

García Camino, I., 2002. Arqueología y poblamiento en Bizkaia. Siglos VI-XII. La formación de la sociedad feudal. Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.

García-Diego, J., 1984. Les roues hydrauliques en pierre au Pays Basque. Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País 40(1-2), 159-201.

Gogeascoechea, A., Juaristi, J., 1997. Aprovechamientos históricos y privatización de las marismas del Urdaibai. Lurralde 20, 169-189.

Iriarte, M.J., Aguirre, M., López Quintana, J.C., Zapta, L., 2006. Poblamiento y paisaje vegetal en Urdaibai durante el Pleistoceno superior y los inicios del Holoceno. In: Estado de la cuestión. III Congreso español de Biogeografía. Comunicaciones, 107-112. Euskal Herriko Unibertsitatea.

Kerexeta, J., 1992. Fogueraciones de Bizkaia del siglo XVIII. Instituto Labayru, Bilbo.

López Quintana, J.C., 2005. Organización del territorio durante la transición al Neolítico en el Cantábrico oriental: los ejemplos de Urdaibai y Gorbeia. In: Actas del III Congreso del Neolítico en la Península Ibérica (Santander 2003), 435-444.

López Quintana, J.C., Guenaga Lizasu, A., 2007. Avance a la secuencia estratigráfica de la cueva de Santimamiñe (Kortezubi), tras la revisión de su depósito arqueológico en las campañas de 2004 a 2006. Krei 9, 73-103.

Madoz, P., 1845-1850. Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar. Est. Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, Madril.

Martínez Salcedo, A., 2022. El poblado de Forua (Bizkaia): un modo de ocupación y organización territorial en el Cantábrico oriental (s. I-V d.C.). In: Mateos, P., Olcina, M., Pizzo, A., Schattner, T.G. (ed.), Small towns, una realidad urbana en la Hispania romana, vol. 2, 571-580. MARQ, Alacant.

Martínez Salcedo, A., Unzueta, M., 1995. El asentamiento romano de la ensenada de Portuondo (Pedernales-Mundaka, Bizkaia). Kobie Paleoantropología 22, 107-136.

Michel, M., 2006. El pino radiata en la historia forestal vasca. Análisis de un proceso de forestalismo intensivo. Munibe, Supl. 23. Aranzadi Zientzia Elkartea, Donostia.

Narbarte, J., Iriarte, E., Díez Oronoz, A., Quirós Castillo, J.A., 2022. Landscapes of Agricultural Expansion in the Estuaries of the Basque Coast (Sixteenth-Nineteenth Centuries). Journal of Wetland Archaeology. https://doi.org/10.1080/14732971.2022.2062138

Neira Zubieta, M., 2018. San Miguel de Ereñozar (Ereño). Estudio arqueológico del castillo (siglos XI-XIII) y de la necrópolis parroquial (siglos XIII-XVI). Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.

Olaizola Elordi, J., 2005. Zornotza eta Bermeo arteko trena. EuskoTren, Bilbo.

Paia, F., 2011. Busturia. Bizimodua eta ohiturak. Labayru Ikastegia, Busturiko Udala eta Bilbo Bizkaia Kutxa, Bilbo.

Pereda, I., 2004. Las canteras históricas en Bizkaia: extracción y difusión del “rojo Ereño”, “negro Markina” y “gris Mañaria”. Kobie. Anejos 6 (vol. 2), 733-744.

Prado Antúnez, A.I., 1997. Forua y Murueta. Estudio Histórico Artístico. Colección Monografías de pueblos de Bizkaia. Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.

Prieto, A., Del Villar, J., 2010. Urdaibai. Florako gidaliburua. Eusko Jaurlaritza, Gasteiz.

Reclus, É., 1866. Du sentiment de la nature dans les sociétés modernes. Revue des deux Mondes 63, 351-384.

Rementeria Arruza, D., 2015. Paisajes culturales de Busturialdea: procesos, tensiones y derivas. Kobie. Anejo 14. Bizkaiko Foru Aldundia, Bilbo.

Santana, A., 2003. Euskal Herriko baserriaren arkitektura. Eusko Jaurlaritza, Bilbo.

Zapata, L., Ibáñez, J.J., González Urquijo, J.E., 1997. El yacimiento de la cueva de Kobaederra (Oma, Kortezubi, Bizkaia). Resultados preliminares de las campañas de excavación 1995-97. Munibe Antropologia-Arkeologia 49, 51-63.

TOKI IZENDEGIA

Agirretako Itzak. Itza (Gautegiz Arteaga). 144, 150, 151, 152
Ajangiz. Elizatea. 31, 126
Akize. Hiria (Gaskoinia). 64
Akurio Ibarra. Itza (Murueta). 47, 98
Aldaipe. Itza (Forua). 110, 114, 117
Almika. Auzoa (Bermeo). 27, 30
Amorebieta. Elizatea. 69
Anbeko. Baserria (Gautegiz Arteaga). 146
Anbeko. Itza (Gautegiz Arteaga). 146, 154, 155, 167
Apraizerdikoa. Baserria (Busturia). 28
Arantzarte. Itza (Forua). 114, 117
Argasburu. Baserria (Gautegiz Arteaga). 59, 144
Argasburu. Itza (Gautegiz Arteaga). 144, 155
***Arostegi.** Errota (Gautegiz Arteaga). 59
Arratzu. Elizatea. 26, 31, 47, 126, 136
Arrola. Herri gotortua (Arratzu/Nabarniz). 26, 27
Arronategi. Baserria (Forua). 110, 115
Arronategi-axpe. Itza (Forua). 115, 120, 121
Arronategipe. Itza (Forua). 110, 115
Arteaga. Dorretxea (Gautegiz Arteaga). 51
Artebaltza. Itza (Gautegiz Arteaga). 145, 152, 153, 154, 155
Astilleros de Murueta. Lantegia (Murueta). 95, 98
Aturri. Ibaia eta itsasadarra. 62, 64
Atxaga. Baserria (Forua). 115
***Atxaga.** Portua (Forua). 110
Atxagalde. Itza (Forua). 110, 115, 117, 118
Axpe. Auzoa (Busturia). 29, 30
Axpe. Erreka (Busturia). 47, 49, 52, 78, 82, 90
Axpeko Itzak. Itza (Busturia). 82, 83, 84, 85, 86
Baiona. Hiria (Lapurdi). 64
Bakio. Elizatea. 30

Baldatika. Erreka. 110
Baraiz. Baserria (Gautegiz Arteaga). 143
***Baraiz.** Errota (Gautegiz Arteaga). 59
Baraizko Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 143, 148, 149, 150
***Barrenerrota.** Errota (Gautetiz Arteaga). 51
Barrutia. Auzoa (Kortezubi). 126, 127
Barrutibarra. Itza (Kortezubi). 47
Barrutiko Ibarrak. Itza (Kortezubi). 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 136
***Baztererreka.** Errota (Gautegiz Arteaga). 59
Beaskoa. Baserria (Forua). 37
Beemster. Herria (Herbehereak). 65
Bekoerrota. Errota (Busturia). 52, 78, 82
Berandoa. Baserri-multzoa (Forua). 29, 30
Berdeberdea. Itza (Forua). 115, 119, 120, 121
Bermeo. Hiribildua. 27, 29, 30, 69
Bidasoa. Ibaia eta itsasadarra. 62, 64
Bizkaia. Jaurerria eta Lurralde Historikoa. 18, 19, 28, 30, 31, 47, 48, 66, 68, 110
Bizkaigana. Auzoa (Errigoiti). 33
Busturia. Elizatea. 16, 24, 28, 29, 30, 31, 46, 47, 48, 49, 52, 56, 68, 76-91.
Butroi. Ibaia eta itsasadarra. 62
Cádiz. Hiria (Andaluzia). 52
Delft. Hiria (Herbehereak). 64
Donemiliaga. Monasterioa (Errioxa). 29, 30
Elexalde. Auzoa (Forua). 110, 114
Elexalde. Itza (Forua). 121
Enderika. Auzoa (Kortezubi). 126, 128, 133, 134, 135
Ereño. Elizatea. 26
Ereñozar. Gaztelua (Ereño). 30
Errigoiti. Hiribildua. 31
Errobi. Ibaia. 62
Errotabarri. Errota (Gautetiz Arteaga). 52, 140
Errotabarri. Errota (Kortezubi). 58
Errotatxu. Errota (Gautegiz Arteaga). 59, 140
Errotazarra. Errota (Gautegiz Arteaga). 51
Finisterre. Itza (Murueta). 98, 104
Forua. Elizatea. 16, 24, 27, 29, 31, 47, 48, 49, 108-123
Foruko Atxa. Kobazuloa (Forua). 27
Gaitoka. Auzoa (Forua). 26, 28, 29, 110, 115
Gardoi. Baserria (Forua). 39
Gastiburu. Santutegia (Arratzu). 26
Gautegiz Arteaga. Elizatea. 16, 24, 30, 31, 47, 49, 51, 52, 59, 73, 98, 115, 128, 138-159
Gernika. Hiribildua (Gernika-Lumo). 24, 29, 31, 47, 68, 69, 126
Goierria. Auzoa (Murueta). 94, 98
Goitisolo. Baserria (Gautegiz Arteaga). 52
Gola. Ibaia. 126

Gorritiz. Auzoa (Forua). 29
***Ibarburu.** Itza (Forua). 47, 110
Ibarra. Erreka. 126
Ibarra. Itza (Gautegiz Arteaga). 47
Ibarrangelu. Elizatea. 31
Idoibaltzaga. Elizatea (Errigoiti). 29
Idokiliz. Auzoa (Kortezubi). 127, 134, 136
Illuntzar. Mendia (726 m). 24
Isla Beko Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 145, 152, 154, 155
Isla Bekoa. Auzoa (Gautegiz Arteaga). 145
Isla Goiko Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 145, 154
Isla Goikoa. Auzoa (Gautegiz Arteaga). 145
Isla. Auzoa (Gautegiz Arteaga). 28, 140
Islako Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 47
Itsasaldea. Itza (Murueta). 98, 100, 101, 102, 103, 104
Itsasaldeko Ibarrak. Itza (Murueta). 47, 98
Itsasaldeko Itzak. Itza (Murueta). 47, 98
***Itsaserrota.** Errota (Busturia). 52
***Itsaso Nagusi.** Itza (Murueta). 94
Itsasondo. Baserria (Busturia). 47, 52
Itsaspe. Itza (Forua). 115, 118, 119, 120, 121
Jausolo. Erreka (Gautegiz Arteaga/Kortezubi). 58, 140
Kanala. Auzoa (Gautetiz Arteaga/Sukarrieta). 46, 52, 59, 140, 142, 146
Kanalako Itzak. Itza (Gautegiz Arteaga). 146, 147
Kanpantxua. Auzoa (Murueta). 94, 98
Katxitonea. Baserria (Gautegiz Arteaga). 143
Katxitoneko Itza. Itza (Gautetiz Arteaga). 143, 147, 148
Kobaederra. Kobazuloa (Gautegiz Arteaga). 26
Kobaerrota. Errota (Gautegiz Arteaga). 52, 53, 59, 140, 144
Kortezubi. Elizatea. 16, 24, 30, 31, 49, 51, 58, 115, 124-137
Kosnoaga. Herri gotortua (Gernika-Lumo). 26
Landa. Baserria (Murueta). 39
Larrabe. Auzoa (Murueta). 94, 98
Larrabeko Itzak. Itza (Murueta). 98, 104
***Lexarra.** Itza (Forua). 110
Lezika. Baserria (Kortezubi). 39
Lumo. Elizatea (Gernika-Lumo). 29, 31
Madariaga. Dorretxea (Busturia). 30, 52
Mallukitza. Errota (Murueta). 56
Mape. Erreka (Busturia). 78, 82, 90, 98
Matarte. Itza (Murueta). 94, 98, 103, 104
Meaurio. Baserria (Gautegiz Arteaga). 36
Metxika. Auzoa (Errigoiti). 33
***Munaurratu.** Itza (Busturia). 78
Mundaka. Elizatea. 26, 29, 30, 31
Munitiz. Baserri-multzoa (Sukarrieta). 30

Murueta. Elizatea. 16, 24, 30, 31, 45, 47, 48, 56, 68, 69, 92-107
Naberan. Baserria (Gautegiz Arteaga). 145,
Naberango Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 47
Naberansakona. Baserria (Gautegiz Arteaga). 145
Oiz. Mendia (1026 m). 24
Oka. Ibaia eta itsasadarra. 24, 51, 52, 110, 111, 136, 140, 143,
Oma. Erreka. 126
Omar. Baserri-multzoa (Gautegiz Arteaga). 145
Oria. Ibaia eta itsasadarra. 62
Orueta. Auzoa (Gautegiz Arteaga). 143
Oruetako Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 143, 147
Ozollo. Auzoa (Gautegiz Arteaga).
Ozollo. Baserria (Gautegiz Arteaga). 38, 73
Ozolloerrota. Errota (Gautetiz Arteaga). Ik. Kobaerrota. 52, 144, 151
Ozolloko Itza. Itza (Gautegiz Arteaga). 47, 144, 150
***Palaziotxu.** Etxea (Gautetgiz Arteaga). 51
Parezi. Auzoa (Busturia). 29
Portua. Auzoa (Gautegiz Arteaga). 144
Portua. Erreka. 140
Portuerrota. Errota (Gautetiz Arteaga). Ik. Kobaerrota. 52
Portuondo. Senadia (Mundaka/Sukarrieta). 26
Portupin. Errota (Gautegiz Arteaga). 51, 140, 143
Sagarminaga. Baserria (Busturia). 49
Sagastigorri. Kobazuloa (Kortezubi). 27
San Gregorio. Baseliza (Forua). Ik. Triñe.
San Juan de la Peña. Monasterioa (Aragoi). 30
San Kristobal. Baseliza (Busturia). 28
San Kristobaleko Itzak. Itza (Busturia). 82, 87, 88, 89, 90
San Lorentzo. Baseliza (Gautegiz Arteaga). 28
San Mames. Lantegia (Busturia). 56
Santa Maria. Eliza (Busturia). 29
Santimamiñe. Kobazuloa (Kortezubi). 26, 27
Sollube. Mendia (684 m). 26
Sukarrieta. Elizatea. 26, 31, 68, 69, 80, 111
Telleria. Itza (Murueta). 94, 98, 104
Tribisburu. Nekropolia (Bermeo). 27
Triñe. Baseliza (Forua). 26, 28
Txantxarriturri. Erreka. 98
***Uradarioaga.** Itza (Gautetiz Arteaga). 52
Urdaibai. Dorretxea (Forua). 29
Urdaibai. Itsasadarra. Biosferaren Erreserba eta Babes Bereziko Eremua. 16, 24, 26, 27, 31, 42-59, 66, 68, 69, 71, 73
Uribitarte. Itza (Murueta/Gautegiz Arteaga). 98, 144, 151, 152
Urola. Ibaia eta itsasadarra. 62
Zarragoiti. Gaztelua (Bermeo). 30
***Zubialdea.** Itza (Kortezubi). 126

PERTSONA IZENDEGIA

Abaitua, Tobias.
Aberasturi Endeiza, Josepa.
Aberasturi Enderiz, Dionisio.
Aberasturi Torrealdai, Julian.
Aberasturi Torrealdai, Martzelina.
Aberasturi Urresti, Jazinto.
Aberasturi, Juliana.
Aberasturi, Luzio.
Aberasturi, Martzelino.
Aberasturi, Pedro.
Aberasturi, Seberiano.
Aberasturi, Serafin.
Aberasturi, Zipriano.
Abiña Pinnaja, Teodoro.
Aboitiz, Pedro Ruiz.
Agirre Erregeta, Simon.
Agirre Eskibel, D.
Agirre Loiarte, Jose Bentura.
Agirre Telletxea, Juan Ignazio.
Agirre Zorrozua, Antonio.
Agirre, Jazinto.
Akordagoitia Elorrieta, Jesus.
Akordagoitia, Bizente.
Albizuri Naberan, Obdulia.
Aldamizetxebarria Iribar, Pilar.
Aldekoetxea, Kasto.
Alegria Arrieta, Santiago.
Allendesalazar, Benito.
Aman, Maria Teresa.
Amunategi, Maria.
Andikoetxea, Juan.
Andramortu, Domingo.
Ansotegi, Pedro.
Apraiz, Eustasia.
Apraiz, Maria.
Araluzea Basabe, Felipa.
Arana Albizuri, Agustina.
Arana Larrauri, Emeterio.
Aranburu Aretxederreta, Basilio.
Aranguena Gatika, Jose.
Arauko Elgezabal, Nikolasa.
Arbatzegi, Josepa.
Aresti Mota, Bernardo.
Aretxabala Ormaetxea, Migel.
Argatxa Goitisolo, Jose Ignazio.
Argatxa, Antonio.
Argatxa, Estanislao.
Argatxa, Gervasio.
Argatxa, Maria Dolores.
Argintzoniz, J.A.
Arriaga Mendiguren, Fermin.
Arrien, Frantzisko.
Arronategi Urrutia, Bonifazio.
Arronategi Urrutia, Juan Martin.
Arronategi, Lino.
Arrospide, Rufino.
Arrupe, Teodora.
Arruti Larruzea, Felix.
Arruti, Pablo.
Arruti, Pedro.
Asla, Gregorio.
Asteintza Ondartza, Serapio.
Astorra, Jose.
Astorra, Juan.
Atxirika Goienetxea, Bizente.
Aurrekoetxea Areitio, Timoteo.
Aurrekoetxea, Maria Pilar.
Aurtenetxea, Jenaro.
Badiola Aranguena, Manuel.
Baraiz, Martin Ibañez.

Barandika Llano, Manuel.
Barañano, Felix.
Barbier Elordieta, Felix.
Basabe, Juan.
Bastegieta Basabe, Juan Tomas.
Bastegieta Zabala, Rafael.
Basterretxea, Eleuterio.
Basterretxea, Florentzio.
Basterretxea, Leon.
Beaskoetxea Ormaetxea, Juana.
Beitia Basabe, Juliana.
Bekoetxea, Juan.
Belar, Luisa.
Belauntzaran, Juan Bautista.
Belaustegigoitia, Manuel.
Belendiz, Santxo.
Bengoetxea, Alberto.
Beotegi Bilbao, Ignazio.
Bermeosolo Gerrikabeitia, Migel.
Berrueta, Luis.
Bidetxe Agirre, Gabriel
Bilbao Basabe, Blanca.
Bilbao Mendiola, Migel.
Bilbao Torrealdai, Eulalia.
Bilbao Torrealdai, Jesusa.
Bilbao, Antonio.
Bolunburu, Antonia.
Borboi, Fernando VII. Ik. Fernando VII. Borboikoa.
Castillo, Salvador.
Colmenares, Ignacio.
Diaz Fernandez, Jenaro.
Elizgarai Arrospide, Martin.
Eneko Didacoç.
Eneko Lopez.
Enparan, Simon.
Entsuntza Isasi, Frantzisko.
Enturo Arrien, Rafaela.
Erezuma, Frantzisko.
Erezuma, Josepa.
Ertzilla, Juan.
Eskibel Basabe, C.
Eskibel Eskibel, F.
Eskibel Leginetxe, Dimas.
Eskibel Uriona, Teofilo.
Eskisabel Basabe, Kreszentzio.
Esturo, Bizente.
Esturo, Isidro.
Etxaniz Apraiz, Eduardo.
Etxaniz, Jose.
Etxeandia, Adolfo.
Etxebarria, Juan.
Etxebarria, Maria Nieves.
Etxebarriazarraga Ibarguengoitia, Maria.
Etxebarriazarraga Urlezaga, Kalixto.
Fernando VII. Borboikoa.
Foruria, Juan.
Gabikaetxebarria, Julian.
Gabikaldekoa Arrien, Juan.
Gandarias Agirre, Juan.
Gandarias Duranona, Juan Tomas.
Gandarias, Pedro.
Gardoki, Gregorio.
Gardoki, Polikarpo.
Garteizgoieaskoa, Mikaela.
Gartzia, Arabako apezpikua.
Gazeaga Zea, Juan.
Gazteategi Aurrekoetxea, Martin.
Gezuraga Torresuri, Bartolome.
Gezuraga Torresuri, Klaudio.
Goenaga, Antonio.
Goiena, Jose.
Goitia Arana, Juliana.

Goitia Oleaga, Teresa.
Goitia, Julian.
Goitia, Teresa.
Goitisolo, Juan.
Goitisolo, Katalina.
Goitisolo, Martin.
Gondra Larrea, Kandido.
Gondra Lazurtegi, Fernando.
Gondra Ormaetxebarria, Pedro.
Gondra, Primitivo.
Gorriño, Andres.
Gorriño, Saturnina.
Guena, Juan.
Ibaibarriaga Arrue, Frantziska.
Ibarguenaga Sendagorta, Gregorio.
Ibarguengoitia Sendagorta, Raimundo.
Ibarguengoitia, Justa.
Ibieta, Madalena.
Ibinarriaga, Juan.
Idoiaga Bilbao, Andres.
Ikazuriaga, Serafin.
Illarraga, Isabel.
Intxausti Arrospide, Petra.
Intxausti Gezuraga, Julian.
Iratzola Gardoki, Domingo.
Irazabal Egiarte, Karmelo.
Irazabal Gurpide, Jesusa.
Irazola, Domingo.a
Iribas, Pedro.
Irurtzugatza Bilbao, Indalezio.
Ispizua Gorriño, Katalina.
Iturbe Elorrio, Santiago.
Iturbe Elorrio, Tomas.
Iturraran Basabe, D.
Iturraran Urkitza, Dionisio.
Iturri Gerekiz, Krispina.
Iturri Gerekiz, Luisa.
Iturria, Ignazio.
Iturriaga Legarra, Tomas.
Iturriaga, Ignazio.
Iturriaga, Klaudio.
Izagirre, Antonio.
Izagirre, Klaudio.
Kaltzada Basabe, Juana.
Kaltzada Betanzos, Bizente.
Kaltzada, Domingo.
Kaltzakorta Akilispizti, Prudentzio.
Labirua Zarragoitia, Antonio.
Laizatategi, Madalena.
Landeta, Bartolome.
Landeta, Juan Antonio.
Larrinaga, Bernardina.
Larrinaga, Telesforo.
Larruzea, Eleuteria.
Lauzirika Agirre, Frantzisko.
Lauzirika, Juan B.
Leginetxe, Manuel.
Leginetxe, Maria.
Lekerika, Jose.
Lekona Mintegia, Ignazio.
Lexartzegi, Santos.
Lezamiz, Ziriako.
Lezertua, Ignazio.
Lezertua, Juan.
Lezertua, Madalena.
Lezertua, Pedro.
Llona Basterretxea, Felipe.
Longaetxebarria Idoiaga, Frantzisko.
Madariaga Aberasturi, Pablo.
Madariaga, Juan Ignazio.
Madoz, Pascual.
Maguregi Zabala, Simon.

Mallukitza, Toribia.
Margota, Juan.
Margota, Martin.
Margota, Pedro.
Martiartu, Anastasia.
Matxabe, Antonio.
Meabe, Federiko.
Meaurio, Juan.
Mendibil Arteaga, Joakin.
Mendiolea Elortza, Bizente.
Mendiolea Elortza, Federiko.
Mendizabal, Juan Alvarez.
Mendoza Arteaga, Juan Jose.
Mestraitua, Juan.
Mingolarra Ormaetxebarria, Pedro.
Mintegi Markaida, Fermin.
Mirandona, Andres.
Mirandona, Felix.
Mirandona, Polikarpo.
Mome Nunnuç.
Monasterio Eugenio.
Monasterio, Jesus.
Muniategi, Felix.
Muruetagoiaga, Eugenia.
Muruetagoiena Asteintza, Ezekiel.
Muruetagoiena Zarrabeitia, Felix.
Muruetagoiena, Federiko.
Muruetagoiena, Jaime.
Musatadi, Federiko.
Musatadi, Jazinto.
Musatadi, Pedro.
Naberan, Ignazia.
Naberan, Pedro.
Oar-Arteta Undabeitia, F.
Obieta, Jose.
Obieta, Kasimiro.
Ojanguren, Pablo.
Olabarrieta, Jose Antonio.
Olabe Asuncion.
Olaeta Uriguen, Migel.
Olaeta, Luis.
Olano Anparan, Julian.
Omaetxebarria, Juan Jose.
Ondartza Landeta, Vidal.
Orbe Isasi, Santiago.
Orbe Zuazua, Julian.
Orbe, Frantzisko.
Orense, Juan.
Ormaetxea Badiola, D.
Ormaetxea Garitaonaindia, Rikardo.
Ormaetxea, Federiko.
Ormaetxea, Frantzisko.
Ormaetxea, Jose Maria.
Ormaetxea, Julia.
Ormaetxea, Maria.
Ortueta, Obdulia.
Ortuzar, Daniel.
Ortuzar, Gabriela.
Ortuzar, Madalena.
Ortuzar, Manuel.
Ortuzar, Zakarias.
Otazua, Nikolas.
Oxinaga Larraguen, Juan.
Ozamiz Bilbao, Felisa.
Ozamiz Jausolo, Juan.
Ozamiz Margota, Juan.
Ozamiz, Eloisa.
Ozamiz, Frantzisko.
Ozamiz, Juan Jose.
Ozamiz, Manuel.
Ozamiz, Maria.
Ozamiz, Martin.

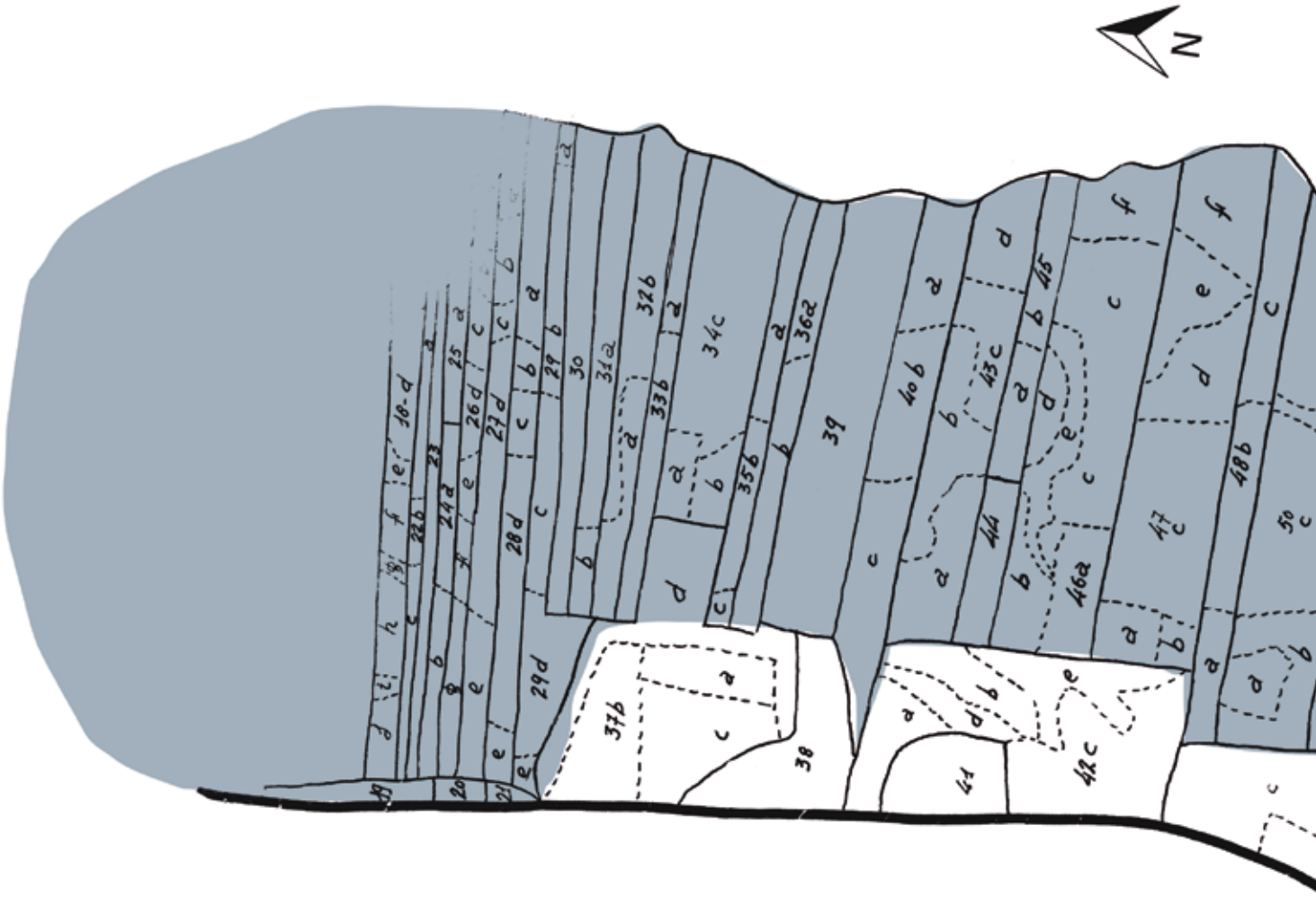
Ozamiz, Valentin.
Ozollo, Juan.
Ozollo, Manuel.
Pedernales, Martzelino.
Pinaga Foruria, Santiago.
Pinaga, Maria.
Portika Goitia, Ignazio.
Portu, Maria Lopez.
Riego, Rafael del.
Sagarminaga, Madalena.
Sakona, Juan.
San Martin, Carmen.
Santamaria, Alejandro.
Sarastegi, Beatriz.
Sarrikolea, Tomasa.
Sasoategi, Diego.
Telleria Arana, Anastasio.
Telleria Arana, Antonio.
Telleria, Ignazio.
Telleria, Jose.
Thouvenot, Pierre.
Tiklo.
Toda Lopez.
Toña, Gabriel.
Torrealdai Arana, Elias.
Torrealdai Lekerika, Jose.
Torrealdai, Anastasia.
Totorika, Frantzisko.
Totorikaguena, Isidora.
Tremoia, Maria.
Txirapozu, Jose Eusebio.
Txirapozu, Manuel Santos.
Ugalde Erezuma, Isidro.
Ugalde, Enrike.
Ugalde, Ignazio.
Ugalde, Jesus.
Urberuaga, Justo.
Urberuaga, Leon.
Uriarte Aberasturi, Felix.
Uriarte Arriaga, Angel.
Uriarte Kortazar, Anastasia.
Uriarte Telleria, Agustin.
Uriarte Txirapozu, Concepcion.
Uriarte, Antonio.
Uriarte, Fermin.
Uriarte, Juan A.
Uribarri, Zoilo.
Uribe Sendagorta, Anbrosia.
Uribe, Eskolastika.
Urizar Nabea, Juan.
Urizar, Josepa.
Urkitza Basterretxea, Basilio.
Urrekoetxea, Timotea.
Urrutia, Isaak.
Urrutia, Jose.
Urrutia, Nikolas.
Urrutia, Pedro.
Urrutxua, Jose.
Urtzelai Uriarte, Jose Maria.
Zabala Apraiz, Andres.
Zabala Borda, Viktor.
Zabala Ugalde, Gregorio.
Zabala Uribarri, Damian.
Zabala, Angel.
Zarrabeitia, Manuel.
Zendokiz, Josepa.
Zenigaonaindia Arrien, D.
Zuazo, Anselmo.
Zubiaga Madariaga, Bitoriana.

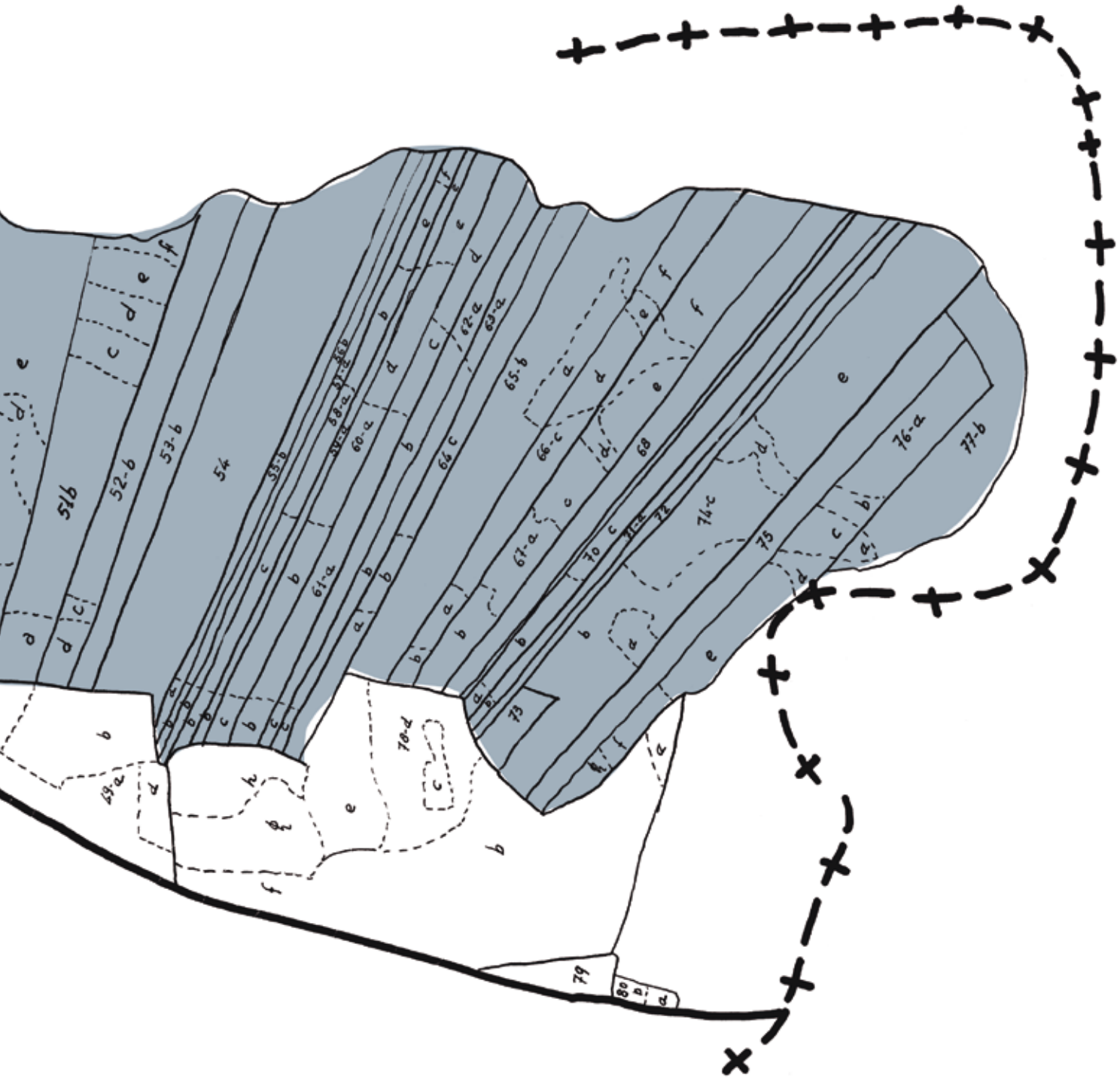
13

Eranskinak

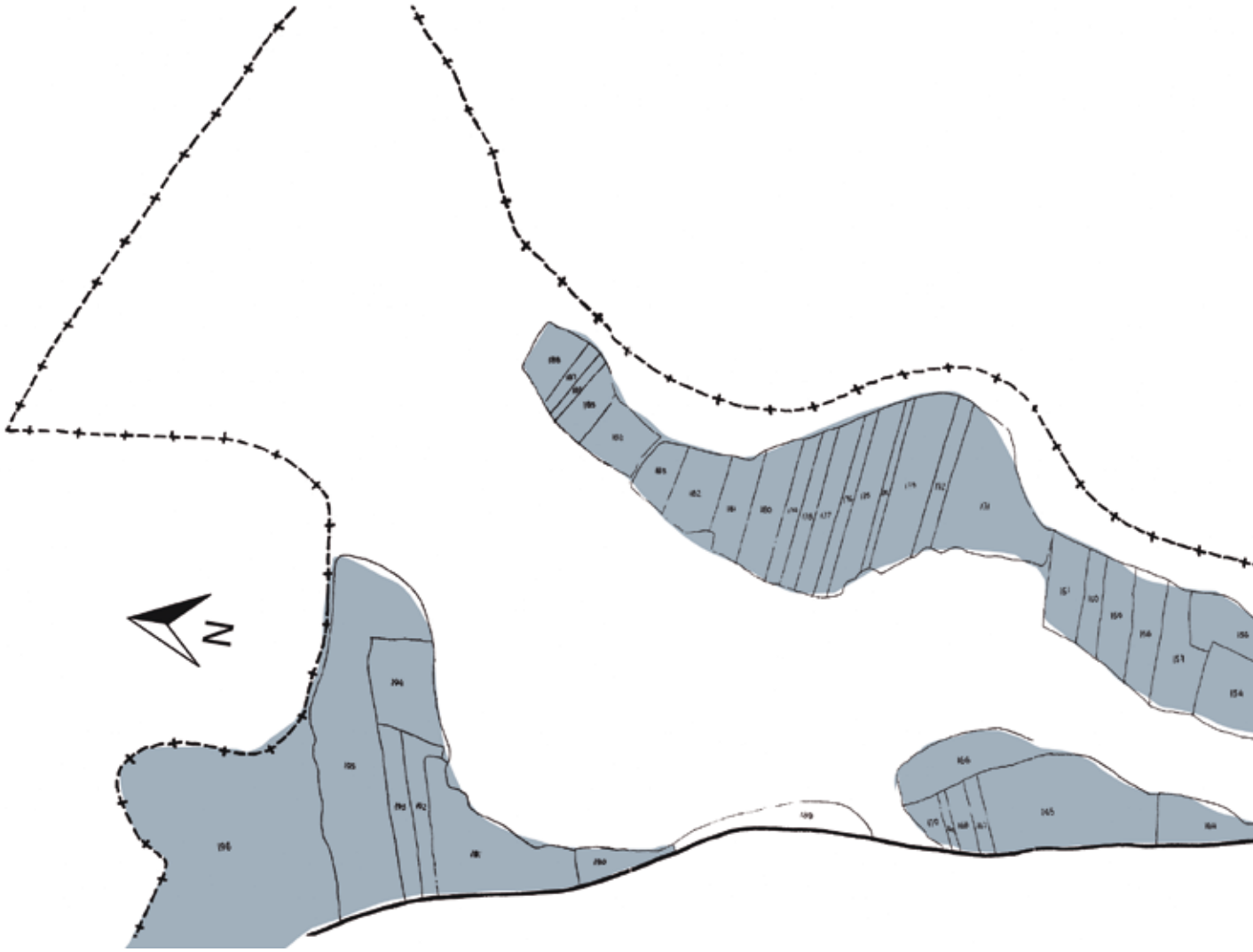
288
291
252
352
315
356
277a
266
251
351
276
253
250
354
263
249
a
350a
354
255a
b
341a
342
256
340
342
258a
257a
b
247a

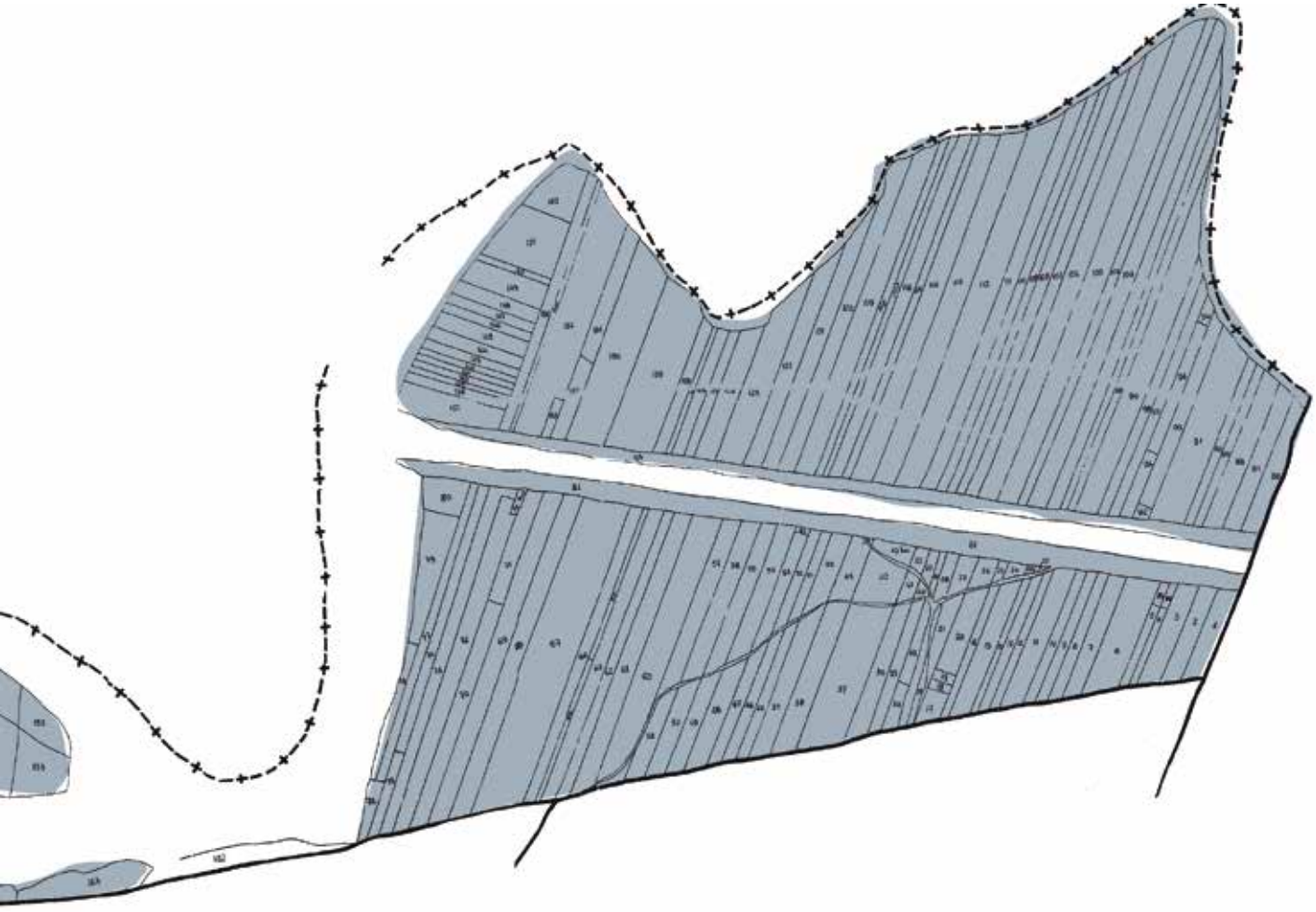
1. PLANOA
Busturiako katastro zaharra, 7. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

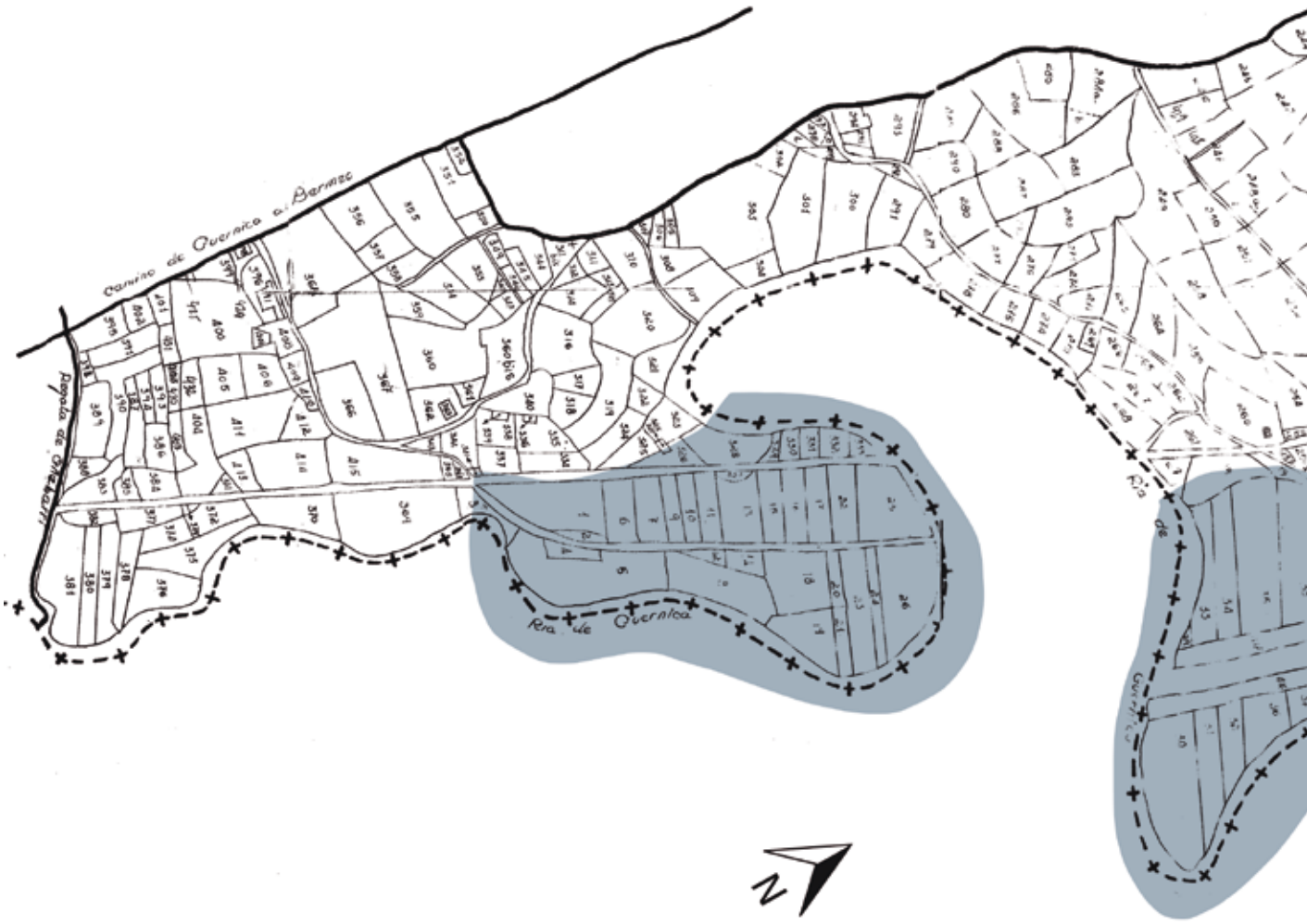

51b
52-b
53-b
54
55-b
58-a
59-a
60-a
61-a
62-a
63-a
65-b
66-c
68
70 c
71-a
72
74-c
75
76-a
77-b
73
78-d
79
80

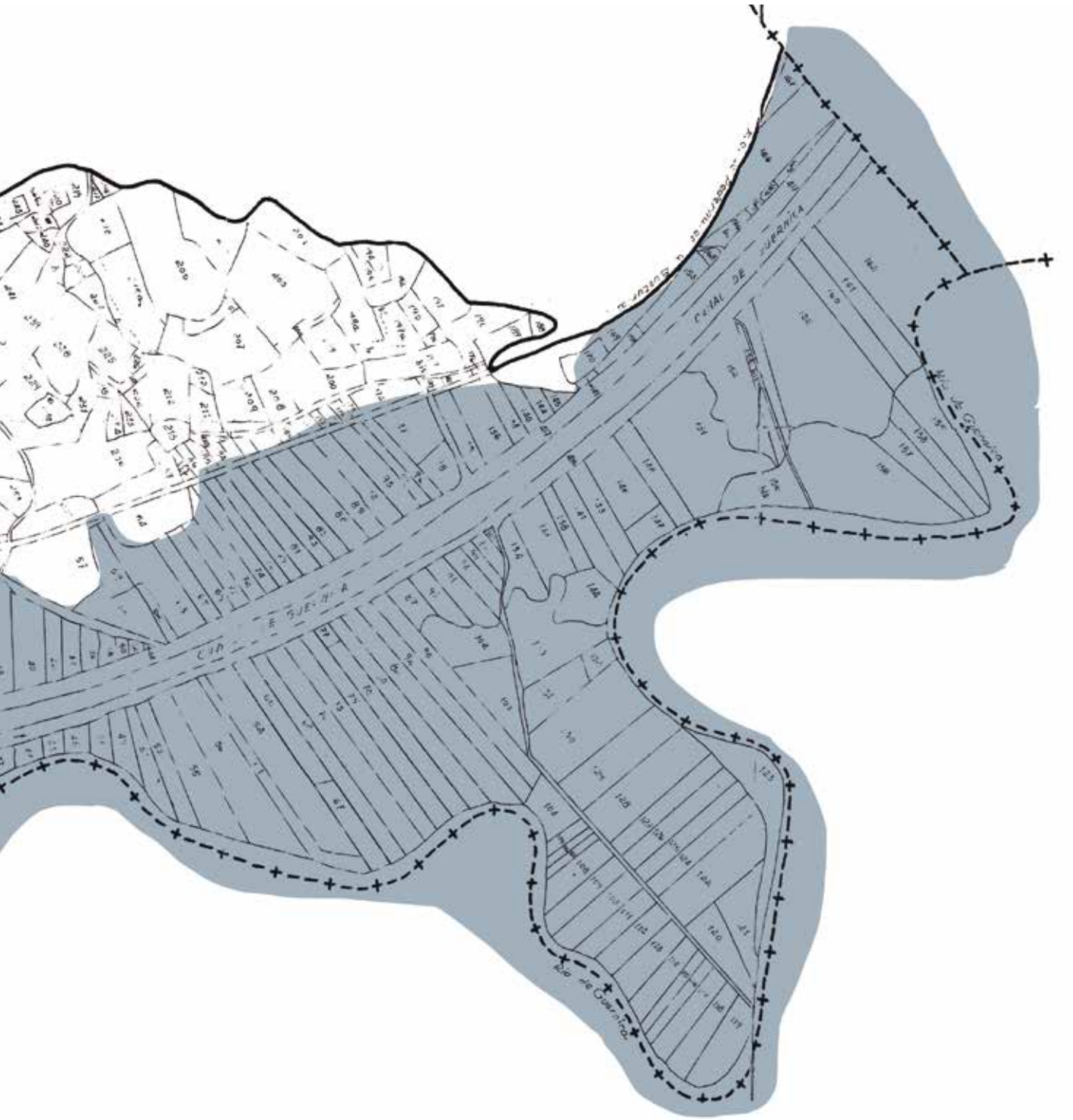
2. PLANOA
Muruetako katastro zaharra, 4. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

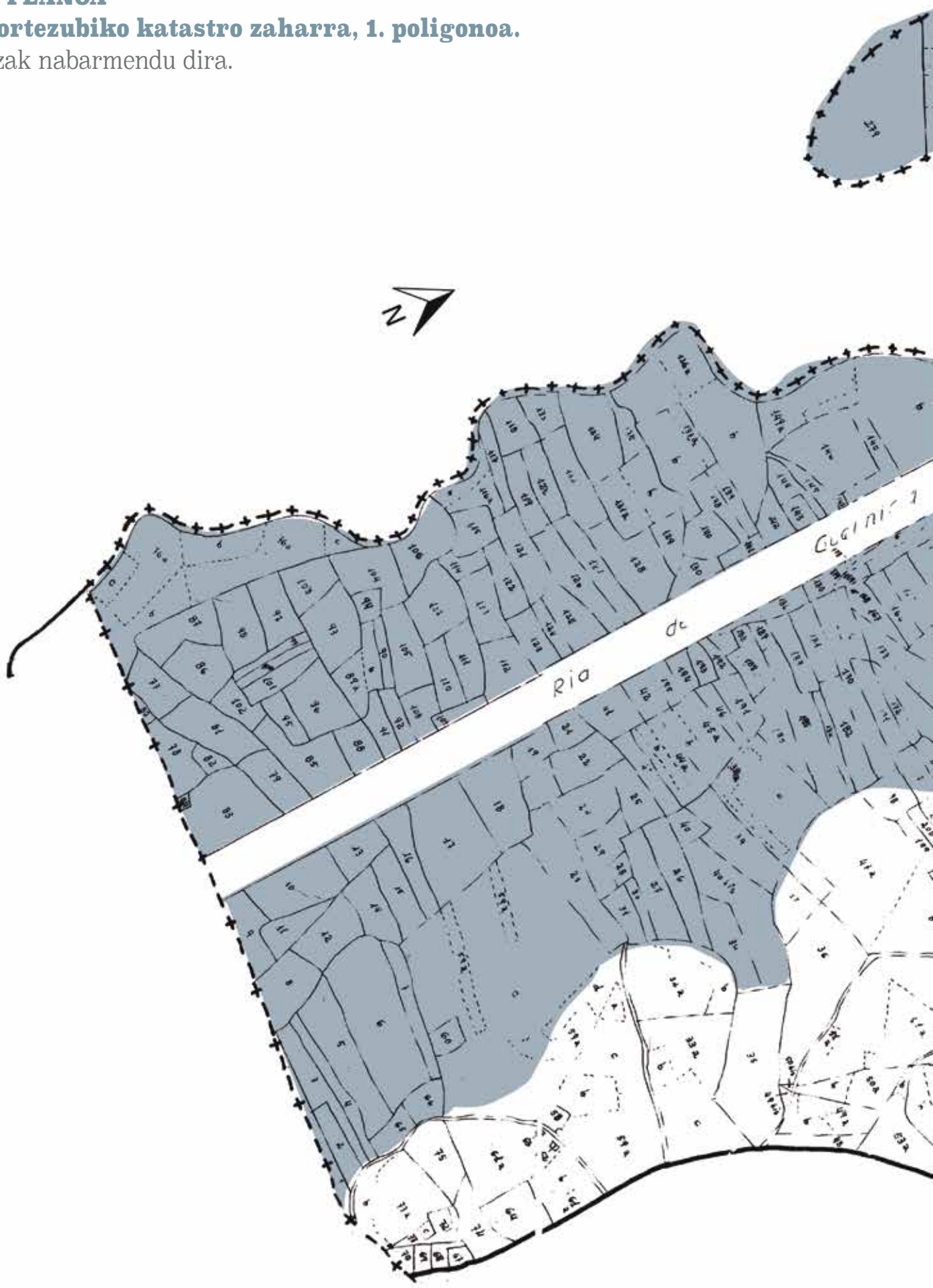

3. PLANOA
Foruko katastro zaharra, 6. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

CANAL DE GUERNIKA
Río de Guernica
Río de Guernica

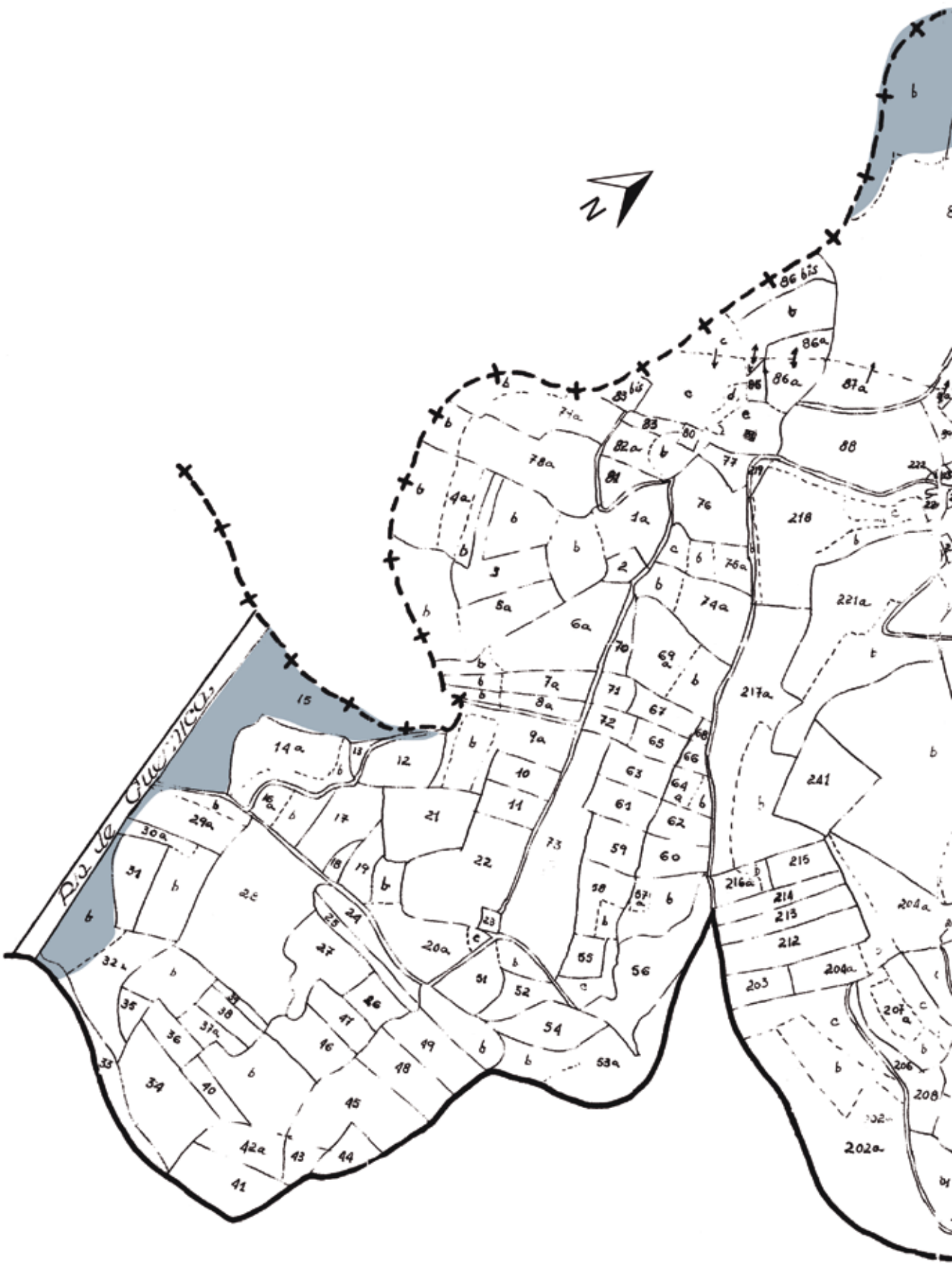
4. PLANOA
Kortezubiko katastro zaharra, 1. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

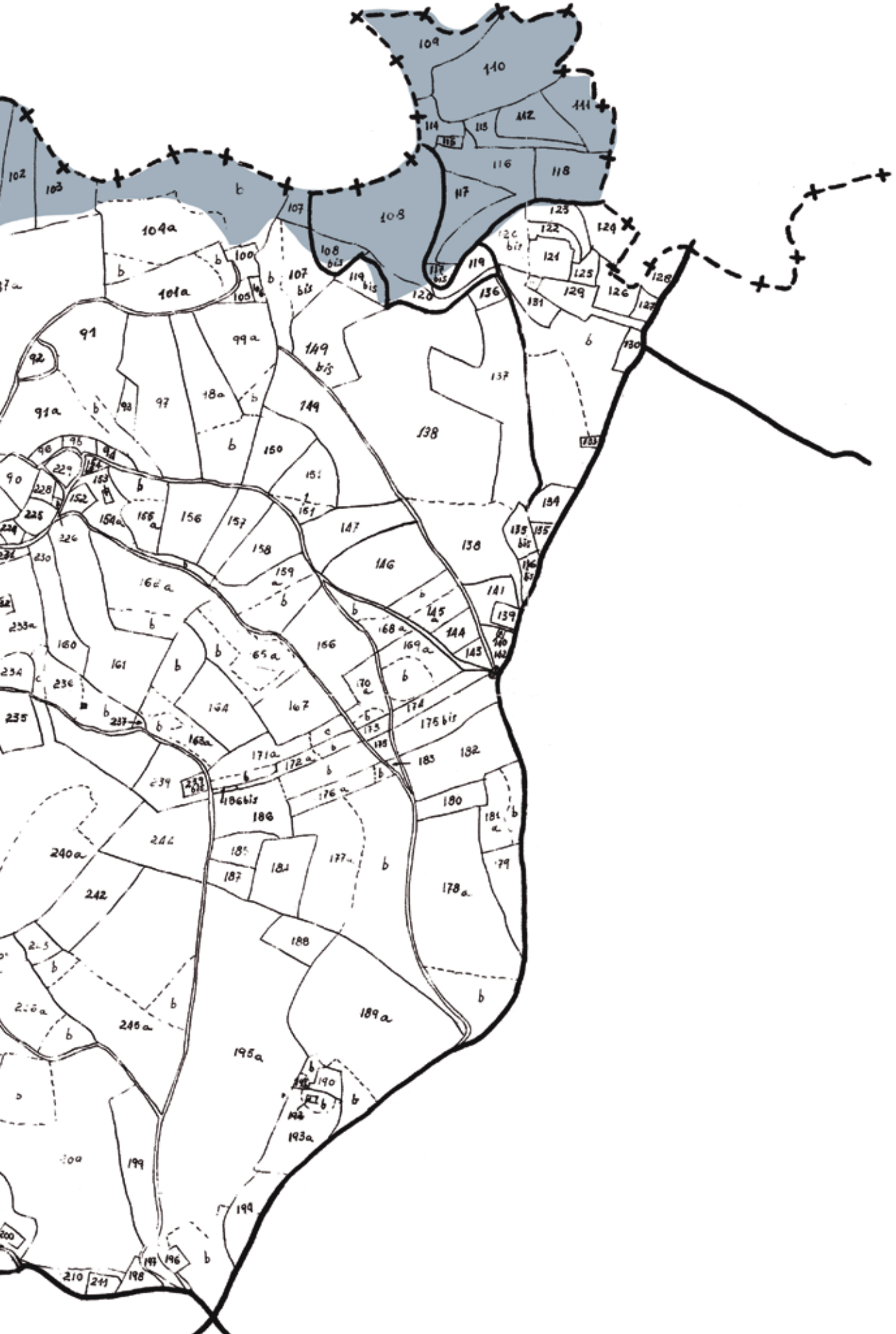

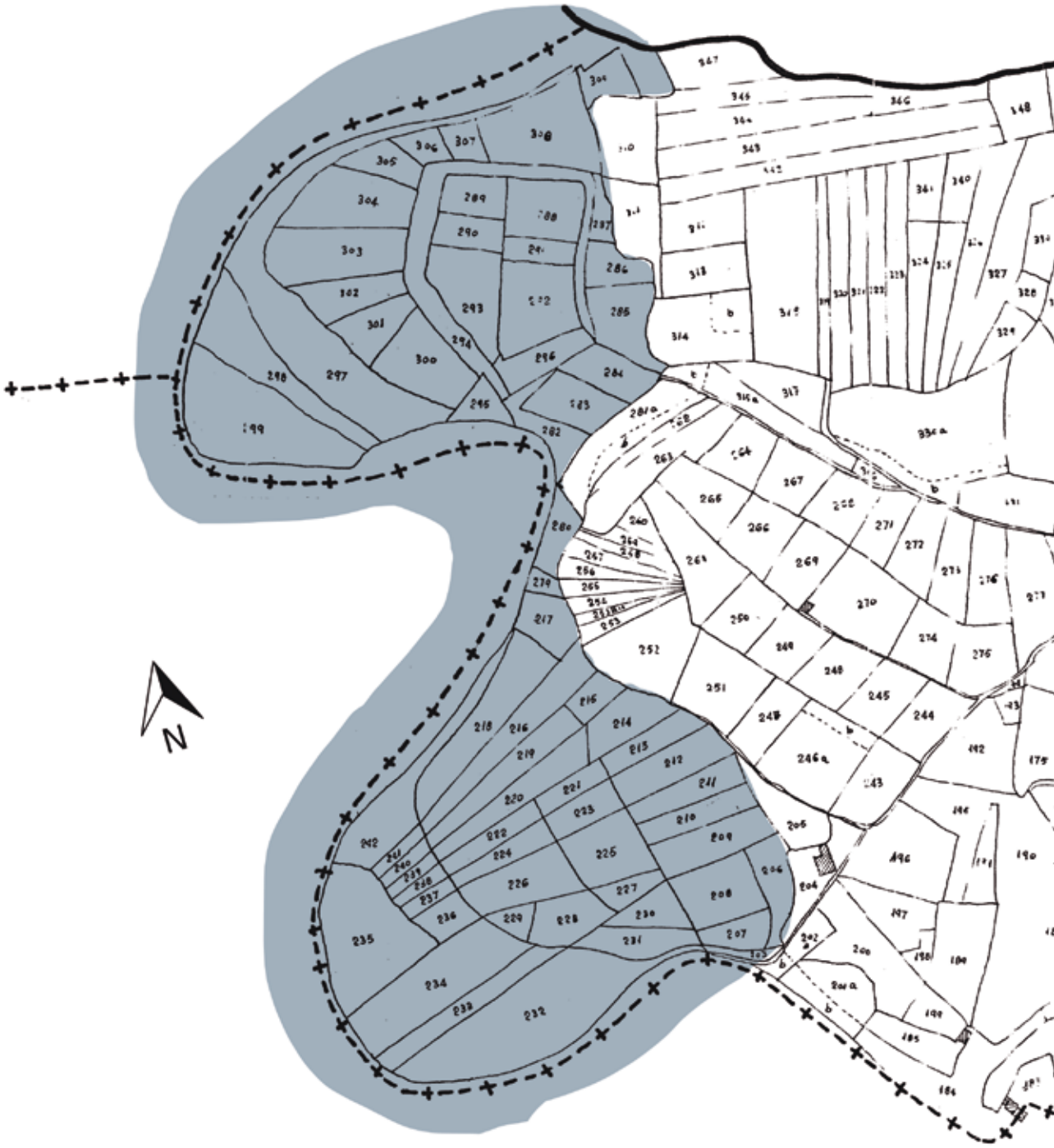
5. PLANOA
Kortezubiko katastro zaharra, 4. poligonoa.

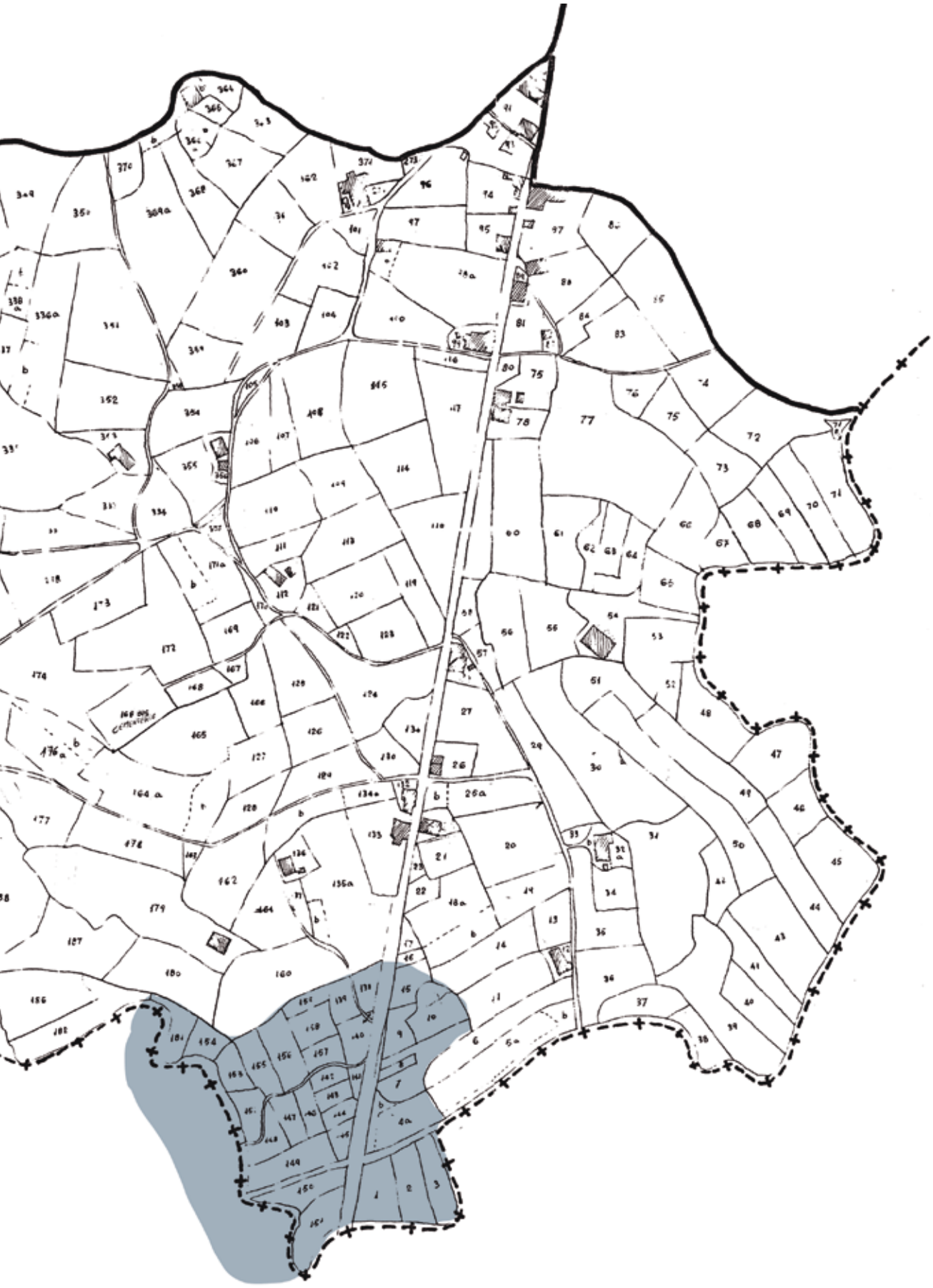
Itzak nabarmendu dira.

109
110
111
112
114
115
116
117
118
102
103
104a
101a
107
108
108 bis
119 bis
120
119
125
122
124
121
125
129
126
131
136
91
92
91a
99a
149 bis
137
18a
97
98
149
138
150
151
90
228
152
153
154a
156
157
158
159
161
147
146
138
154
135 bis
135
141
139
145
144
143
142
160a
160
161
164
167
166
168a
169a
170
174
175 bis
171a
172a
183
182
180
186 bis
186
240a
242
187
181
177a
178a
188
189a
245a
195a
190
193a
199
210
211
198
196

6. PLANOA
Gautegiz Arteagako katastro zaharra, 7. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

7. PLANOA

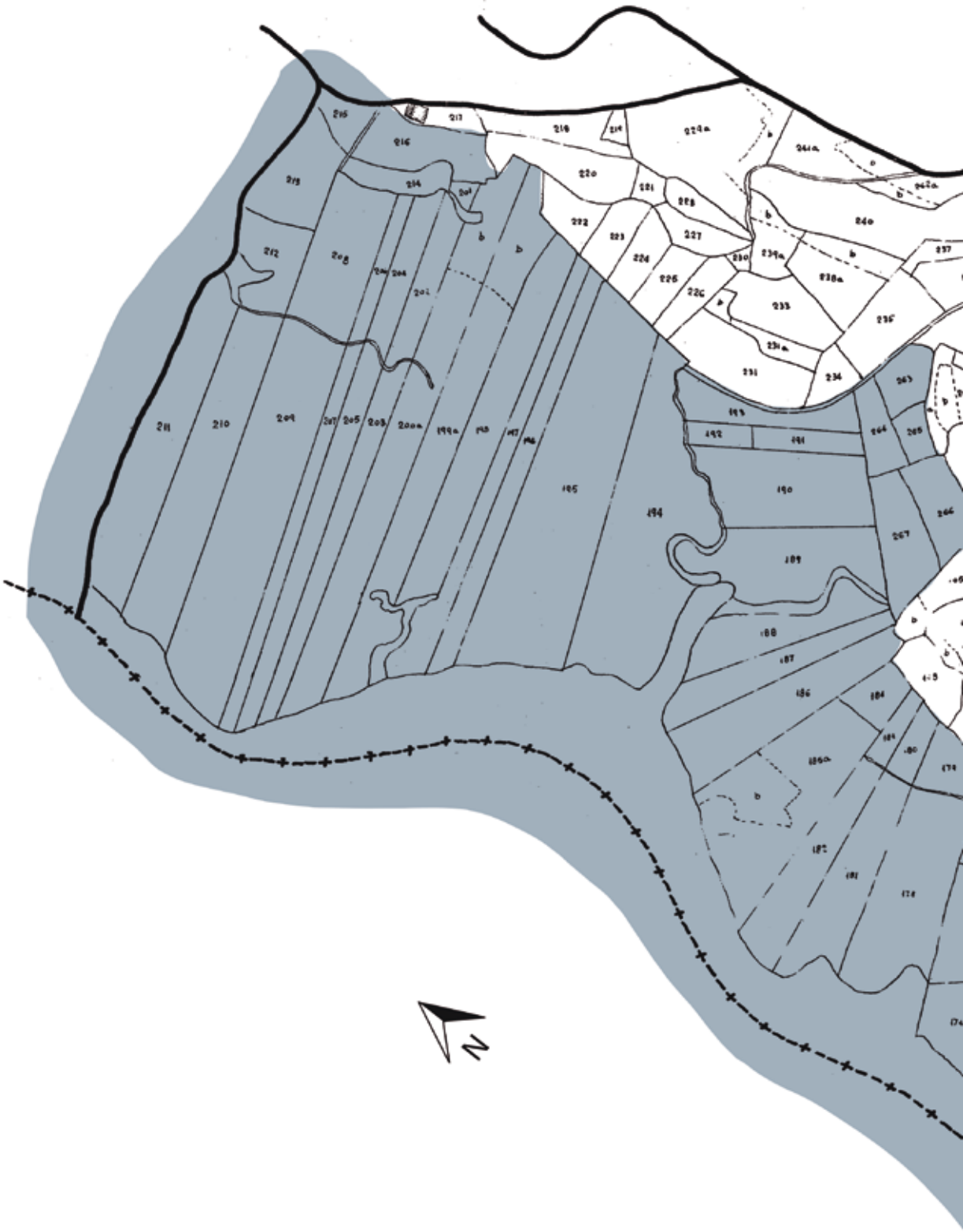
Gautegiz Arteagako katastro zaharra, 8. poligonoa.

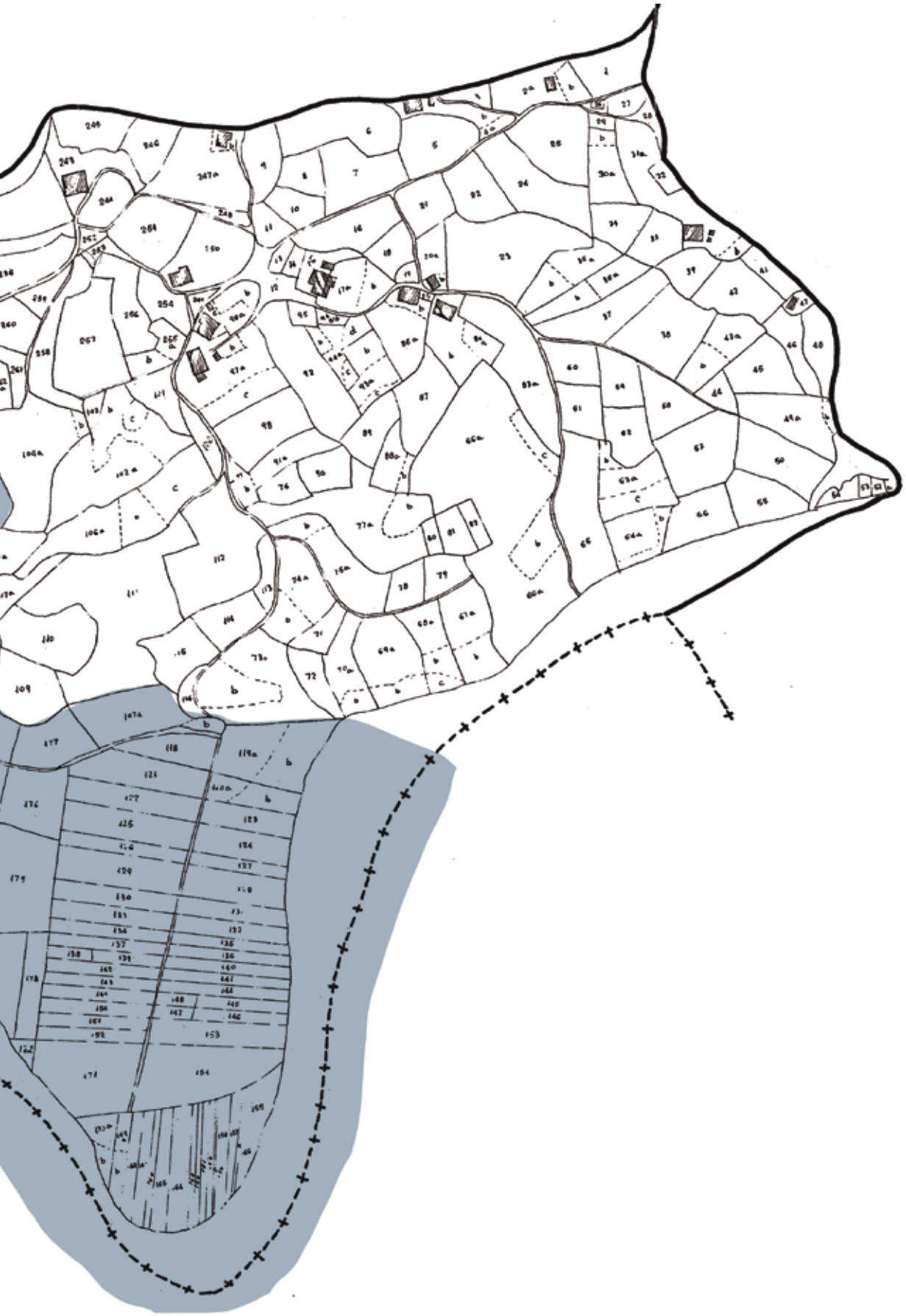
Itzak nabarmendu dira.

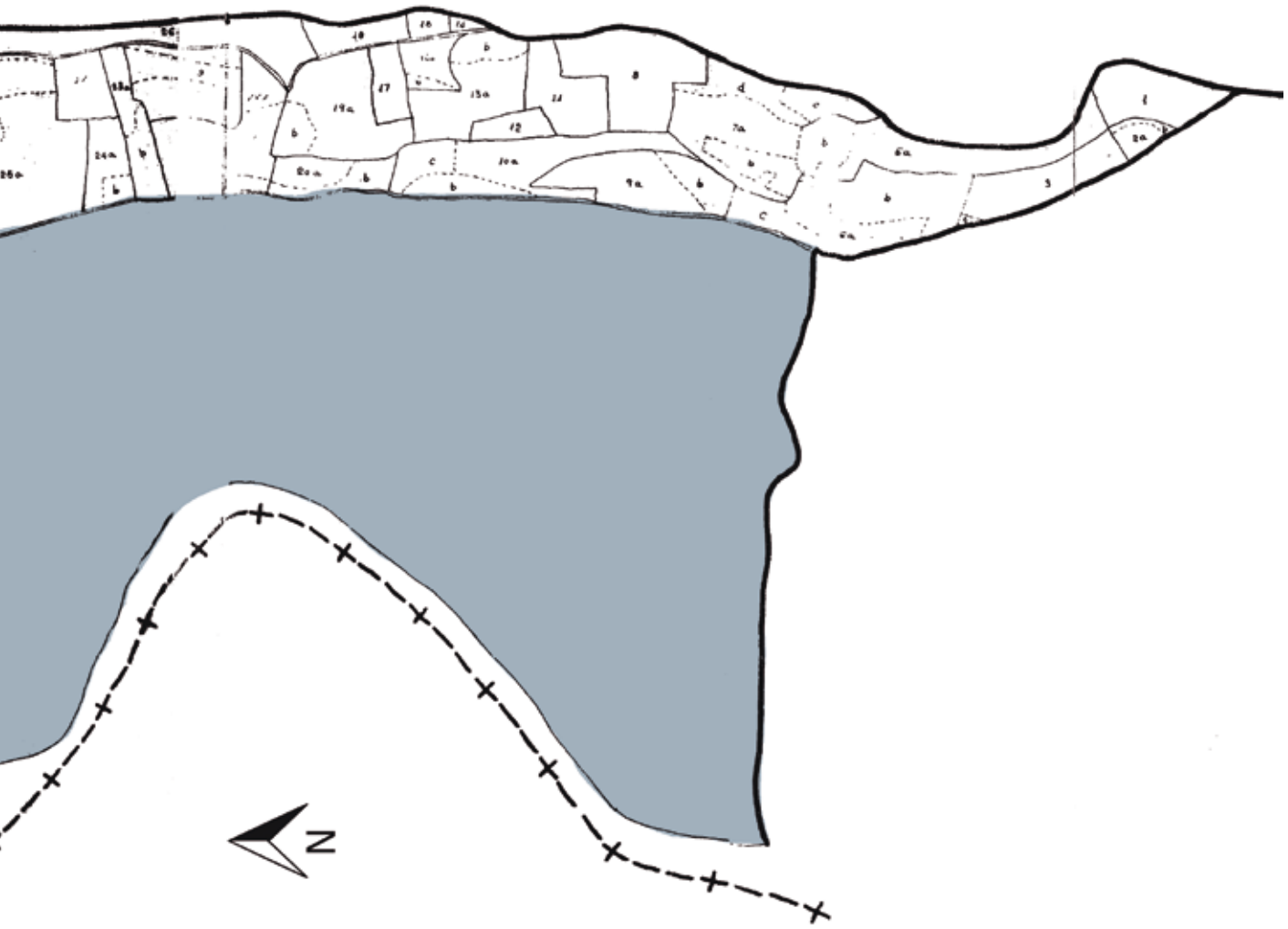
8. PLANOA
Gautegiz Arteagako katastro zaharra, 9. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

9. PLANOA
Gautegiz Arteagako katastro zaharra, 2. poligonoa.
Itzak nabarmendu dira.

N

aranzadi

zientzia elkartea

Josu Narbarte

Arkeologoa da, Euskal Herriko Unibertsitateko doktorea eta Aranzadi Zientzia Elkartearen Arkeologia saileko kide aktiboa. Kultur paisaien bilakaera da bere ikerketa-lerro nagusia, gizarteen eta ingurumenaren arteko elkar-eraginen emaitza moduan ulertuta. Bide horretan, disziplina arteko ikuspegi bat lantzen du, informazio iturri desberdinak uztartuz: erregistro arkeologikoa, lurzoruen analisiak, artxibategietako agiriak, ahozko memoria, toponimia eta abar. Hala, hainbat ikerketa zuzendu ditu, besteak beste, euskal baserriei lotutako landa-paisaia, Pirinioko artzaintza-paisaia edota Ebro ibarreko mahastiak aztertuz. Azken urteetan, itsasbazterreko paisaia kulturalen ikerketan dihardu, Eusko Jaurlaritzak babestutako *Erriberak* egitasmoaren baitan.

Eneko Iriarte

Geologian doktorea Euskal Herriko Unibertsitatean, Giza Eboluzioari buruzko Masterreko irakaslea eta IsoTOPIK Isotopo-Egonkorren Laborategiko arduradun zientifikoa da Burgoseko Unibertsitatean, eta Aranzadi Zientzia Elkarteko Geologia Saileko kide aktiboa. Kuaternarioko erregistro sedimentarioetatik abiatuta, paleoingurumena berreraikitzea eta ingurumenaren eta gizakiaren arteko elkarreragina ditu ardatz bere ikerketa-lerro nagusiak. Horretarako, geologiaren eta arkeologiaren artean zubiak eraikitzen saiatzen da, eta, askotan, garai eta problematika desberdinetako proiektu arkeologikoetan ere parte hartzen du, denboran zehar kultura-aldaketek ingurumenean izandako eragina ezagutu nahian.